

A.B. Smit
W.H.G.J. Hennen
J.S. Buurma

Projectcode 4030000

Maart 2006

Herstel van de PKB-plus PMR/750ha
Inventarisatie van de gebruikers, bewoners en overige
betrokkenen en hun belangen in het plangebied van het
project Mainport-ontwikkeling Rotterdam

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1. Inleiding	15
1.1 Aanleiding	15
1.2 Probleem- en doelstelling	16
1.3 Afbakening	16
1.4 Leeswijzer	16
2. Gebiedsbeschrijving en onderzoeksanpak	18
2.1 Overzicht van de onderzoeksgebieden	18
2.2 Kenmerken van de land- en tuinbouw in en rondom het plangebied	18
2.2.1 Inleiding	18
2.2.2 Beschrijving van de land- en tuinbouw in drie gemeentes	18
2.2.3 Bedrijfstypen	19
2.2.4 Vergelijking van regionale en nationale bedrijfsomvang	20
2.2.5 Exploitatievorm	21
2.3 Onderzoeksanpak: overzicht	21
2.4 Onderzoeksanpak: de interviews	22
2.4.1 Selectie van adressen	22
2.4.2 Procedure	23
2.5 Onderzoeksanpak: verwerking van de interviewverslagen	23
2.5.1 Overzicht	23
2.5.2 Van belief systems naar doelgroepen	24
2.5.3 Zes verschillende benaderingen van de interviewgegevens	26
3. Resultaten	28
3.1 Beschrijving van de onderzoekspopulatie	28
3.1.1 Bereik door interviews en telefonische gesprekken	28
3.1.2 Allocatie van grond	31
3.2 Uitkomsten van interviews	33
3.2.1 Reacties van de respondenten	33
3.2.2 Visies, ambities en wensen van de respondenten	34
3.2.3 Leveranciers en afnemers	35

	Blz.
4. Synthese	36
4.1 Houding van groepen en belanghebbende	36
4.1.1 Agrarische respondenten	36
4.1.2 Institutionele belanghebbende	37
4.1.3 Bewoners	38
4.1.4 Verhuurders	39
4.1.5 Rentmeesters	40
4.1.6 Doelgroepen bij de niet-agrarische respondenten	41
4.1.7 Typering telefonische reacties	42
4.1.8 Beschikbare grond voor verwerving en inpassing	42
4.2 Regionale aspecten uit de belief systems	43
4.2.1 Regionale afhankelijkheid	43
4.2.2 Emotionele binding met het gebied	45
4.3 Plangebieden bekeken vanuit verschillende invalshoeken	46
4.3.1 Midden-IJsselmonde	46
4.3.2 Vlinderstrik	47
4.3.3 Schiezone	49
5. Expert opinion	51
5.1 Autonome ontwikkelingen land- en tuinbouwbreed	51
5.2 Perspectieven van een aantal sectoren	53
5.2.1 Akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt	53
5.2.2 Melkveehouderij	54
5.2.3 Glastuinbouw	54
5.3 Mogelijke bewoners van de plannen voor de (agrarische) bedrijven, verpachters en bewoners	54
5.4 Combineerbaarheid van landbouw met natuur en recreatie	56
5.4.1 Combineerbaarheid van landbouw met natuur	56
5.4.2 Combineerbaarheid van landbouw met recreatie	57
Literatuur	59
Bijlagen	
1. Kaarten van de onderzoeksgebieden	61
2A Kadastrale gegevens van alle agrarische en overige bedrijven, bewoners en verpachters in de plan- en zoekgebieden Midden-IJsselmonde, de Vlinderstrik en de Schiezone met aanduiding van het type grondgebruik	64
2B Format van het administratiebestand	81
2C Uitnodigingsbrief voor Midden-IJsselmonde	82
2D Uitnodigingsbrief voor de Vlinderstrik	84
2E Uitnodigingsbrief voor de Schiezone	86
2F Uitnodigingsbrief voor de Polder Albrandswaard en de Rand van Rhoon	88
2G Aanvullend schrijven bij de uitnodigingsbrief	90

	Blz.
3A Protocol bij de uitvoering van de interviews in de onderzoeksgebieden	91
3B Vragenlijst	95
3C Format voor het interviewverslag	97
3D Reactieformulier bij het interviewverslag	99
4. Lijsten met leveranciers en afnemers die een relatie hebben met agrarische bedrijven op Midden-IJsselmonde, in de Vlinderstrik en in de Schiezone	100
5. Toelichting/methodologische verantwoording van de analyse op basis van gemeenschappelijke belief systems van groepen respondenten	102
6. Toelichting/methodologische verantwoording van de regionale analyse	112
7. Histogrammen emotionele binding	122
8. Achtergrondberekeningen bij de perspectieven van de land- en tuinbouwsectoren in het plangebied	124

Woord vooraf

In dit rapport wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de gevolgen van transformatie van 750 ha landbouwgrond naar natuur en recreatie. Het gaat om een aantal polders op Midden-IJsselmonde en aan de Noordkant van Rotterdam. Betrokken boeren en tuinders, overige ondernemers, verpachters en een aantal bewoners zijn in de gelegenheid gesteld de gevolgen van de plannen voor hun situatie en hun wensen voor de toekomst in interviews duidelijk te maken. De opdrachtgever is de provincie Zuid-Holland. Dit onderzoek vormt een onderdeel van de activiteiten die de provincie uitvoert om tot herstel van de Planologische KernBeslissing (PKB) van het Project Mainportontwikkeling Rotterdam (PMR) te komen. De Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State (ABRS) heeft namelijk in januari 2005 alle acht concrete beleidsbeslissingen uit de PKB+ PMR vernietigd. Met betrekking tot de ontwikkeling van de in de PKB+ aangewezen 750 ha nieuwe natuur- en recreatiegebieden op Midden-IJsselmonde en ten noorden van Rotterdam vond men het onderzoek van het Kabinet naar de aanwezigheid van en de mogelijke gevolgen voor de (agrarische) bedrijven niet toereikend. Het onderzoek zoals beschreven in dit rapport moet in die leemte voorzien.

Een belangrijke bron van informatie vormden de interviews met boeren en tuinders, overige bedrijven, verpachters en bewoners in de aangewezen gebieden. De deelname aan dit interview was vrijblijvend. Het LEI dankt allen die namens de betrokken gemeenten geholpen hebben om de lijst met betrokkenen op te stellen of zich hebben laten interviewen.

Het project is volledig door medewerkers van het LEI uitgevoerd. Daarbij is een strak protocol gehanteerd om de vertrouwelijkheid van de verstrekte informatie te kunnen waarborgen. Het team bestond uit Bert Smit (projectleider, eindredactie), Ruud van Uffelen (interim-projectleider, review), Olaf Hietbrink (offerte, review), Marien Borgstein (procesbegeleiding namens WING, Wageningen Interactive Network Group), Jan Buurma en Wil Hennen (beide analyse en rapportage) en een aantal interviewers, te weten Jan Nienhuis, Ruud van der Meer, Jeroen Hammerstein, Gerben Splinter, Cees Bol, Sandra van der Kroon en Hubert Sengers.

Het LEI spreekt de wens uit, dat dit rapport voor de opdrachtgever bruikbaar mag zijn in de realisatie van het Project Mainportontwikkeling Rotterdam.

Samenvatting

Inleiding

Dit rapport betreft een onderzoek naar de agrarische en overige bedrijven, verpachters en bewoners en hun belangen in het plangebied van de PKB+ (Planologische Kernbeslissing Plus) PMR/750 ha (Project Mainport Rotterdam). Als onderdeel van de PKB+ moet op Midden-IJsselmonde en in enkele polders ten noorden van Rotterdam namelijk 750 ha land- en tuinbouwgrond worden omgezet in recreatiegebieden en hoogwaardige natuur. De Raad van State verlangt een grondige inventarisatie van de belanghebbenden in het plangebied en van hun belangen, zodat een zorgvuldige belangenafweging mogelijk is. Het onderzoek heeft betrekking op Midden-IJsselmonde, de Vlinderstrik (de Schiebroekse- en Zuidpolder) en de Schiezone. Daarnaast zijn agrarische bedrijven in de Rand van Rhoon en de polder Albrandswaard bij het onderzoek betrokken. Zij liggen dicht bij het plangebied op Midden-IJsselmonde en zouden door de transformatie mogelijk geïsoleerd kunnen raken.

Gebiedsbeschrijving

In Rotterdam en Berkel en Rodenrijs beslaat de land- en tuinbouw ruim 1.100 ha per gemeente. Het overgrote deel van deze grond is grasland voor koeien en schapen. In Albrandswaard is het areaal ruim 900 ha, overwegend in gebruik voor de akkerbouw. Op de akkerbouwbedrijven nemen granen de voornaamste plaats in gevolgd door knol- en wortelgewassen (vooral aardappelen en suikerbieten). In het hele plangebied bevindt zich tevens ruim 300 ha glastuinbouw, met name in Berkel en Rodenrijs en in Rotterdam.

Onderzoeksaanpak

Het onderzoek bestond uit de volgende stappen:

1. allereerst zijn met behulp van kadaster- en CBS-gegevens lijsten van belanghebbenden gemaakt en is een vragenlijst ontworpen die aansluit op de vraagstelling: 'het in kaart brengen van de belangen, gevolgen, visies en wensen van belanghebbenden in het plangebied';
2. voor het houden en verwerken van de interviews is een protocol opgesteld, dat onder andere de privacy van de belanghebbenden moet waarborgen;
3. de interviews zijn uitgevoerd door medewerkers van het LEI. Vrijblijvendheid voor de respondenten vormde een belangrijk uitgangspunt. Hun reacties zijn in dit rapport niet individueel herleidbaar en er zijn geen gevolgen verbonden aan hun uitspraken;
4. na de uitvoering van de interviews zijn de verslagen verwerkt tot *belief systems*. Via deze methode kon structuur worden gegeven aan de sterk verschillende, vooral kwalitatief ingestoken verhalen van de respondenten;

5. daarmee en daarnaast zijn analyses per gebied uitgevoerd: Hoeveel areaal in het plangebied heeft betrekking op respondenten die willen verhuizen, inpassen, stoppen of helemaal niets willen? Welke gevolgen hebben de plannen voor de agrarische en overige bedrijven in het gebied, de verpachters en de bewoners? Welke demografische, bedrijfskundige, maatschappelijke, financieel-economische en psychologische kenmerken hebben de land- en tuinbouwers in de drie onderscheiden gebieden?;
6. tenslotte is op basis van de resultaten een *expert opinion* geschreven over de te verwachten ontwikkeling in een autonoom scenario, dus zonder PKB. Daarnaast zijn de mogelijkheden geanalyseerd om recreatie en hoogwaardige natuur te combineren met agrarische activiteiten.

Bereik van de interviews

In totaal zijn 208 adressen geselecteerd van boeren en tuinders, overige bedrijven, verpachters en bewoners in de vijf onderzoeksgebieden Midden-IJsselmonde, Vlinderstrik, Schiezone, Rand van Rhoon en Albrandswaard. Daarvan zijn 81 personen of instellingen (39%) geïnterviewd. Een even groot aantal reageerde telefonisch en de overige 22% is niet bereikt. Deze respons is hoog, temeer daar de geïnterviewden een bedrijfsoppervlakte van 730 ha vertegenwoordigen. Het totale plan- en zoekgebied omvat ongeveer 800 ha. Personen die telefonisch aangaven geen interesse te hebben in een interview hadden doorgaans weinig grond.

Pacht en eigendom van grond

De gebruikte grond in het plangebied is voor ongeveer eenderde in het bezit van de gebruikers, de rest wordt voor kortere (25%) of langere tijd (44%) gepacht. Dit betekent dat voor driekwart van de te verwerven grond voor natuur en recreatie de grondprijs uitbetaald of de pachtrechten afgekocht moet worden, los van mogelijke vergoedingen voor gedeerde inkomsten. Het resterende kwart (186 ha) is kortlopende pacht, waarop geen pachtrechten liggen. Daarop is de afkoop van pachtrechten dus niet aan de orde. Bovendien is minimaal 108 ha (58%) van deze 186 ha in handen van de overheid of semi-overheid.

Reacties van de respondenten op de plannen

De reacties van de geïnterviewden op de plannen verschillen sterk. Sommige agrariërs hebben hun bedrijf gestaakt, maar willen graag op de oude plek blijven wonen. Veel anderen die wel door willen gaan met hun bedrijf ervaren onzekerheid door de inrichtingsplannen en vrezen dat hun economische positie wordt aangetast, dat voortzetting of uitbreiding onmogelijk worden of dat de bedrijfsvoering beperkt of verstoord wordt. Een aantal respondenten heeft weinig vertrouwen in de procedures. Er zijn ook respondenten die aangeven dat hun bedrijf verouderd is en/of dat ze activiteiten buiten de landbouw zoeken.

Als de plannen doorgaan, wil een aantal geïnterviewde agrariërs ondernemers verhuizen naar een ander gebied. Zij hebben 242 ha grond in gebruik in het plangebied ofwel bijna een derde deel. Anderzijds voelen sommige boeren en tuinders wel voor inpassing in

de gebiedsplannen. Zij vertegenwoordigen met 72 ha een veel kleiner areaal. Qua oppervlakte (129 ha) kwam de visie 'bedrijf uitkopen; iets anders gaan doen' op de tweede plaats. Een vierde interessante visie was 'nieuw bedrijf opzetten/bestaan in recreatie opbouwen' (108 ha).

Doelgroepen

Naast reacties zijn er ook doelgroepen te onderscheiden op basis van de manier waarop respondenten naar de plannen kijken. In zogenaamde *belief systems* worden een tactisch spoor ('symptoombestrijding') en een strategisch spoor ('lange termijn visie') vastgelegd. De doelgroepen verschillen in het te verwachten gedrag wat betreft ongewijzigd doorgaan, het beschikbaar stellen van de grond voor inpassing of voor uitkoop. Door de respondenten op dergelijke wijze in te delen is in te schatten hoeveel grond beschikbaar komt voor inpassing en uitkoop. In dit deel van de samenvatting is daarom alleen gekeken naar het eigendom en de vaste pacht bij boeren en tuinders. Daarop kunnen zij rechten laten gelden. Op los huurland geldt dat niet en is de verpachter veel belangrijker.

Als doelgroepen zijn onderscheiden: 1) honkvaste veteranen (agrariërs in ruste, die graag op de oude plek blijven wonen); 2) honkvaste ondernemers (ondernemers die hun bedrijf graag op de huidige locatie willen voortzetten); 3) honkvaste afbouwers (ondernemers die hun bedrijf afbouwen, maar op dezelfde plaats willen blijven wonen); 4) omschakelaars naar recreatie; 5) omschakelaars naar een andere bedrijfstak; 6) inpassers in natuur/recreatie; 7) verhuizers naar ander gebied.

Op basis van deze indeling en de bijbehorende gedragskenmerken zou in het plangebied in totaal 128 ha voor inpassing beschikbaar komen. Respondenten die willen vertrekken vertegenwoordigen 156 ha en 207 ha is in bezit of vaste pacht van ondernemers die willen stoppen. Er ligt 54 ha bij respondenten die op geen enkele wijze aan de plannen willen meewerken. Hiermee is van 545 ha bekend wat er mee gaat gebeuren. De overige 185 ha ligt bij verpachters, waaronder enkele overheidsorganen.

De aard van de (niet-agrarische) bedrijven heeft veel invloed op de vraag of zij op de huidige locatie kunnen blijven. Ook de bewoners krijgen te maken met ingrijpende veranderingen in omgeving en uitzicht, verkeer, bezoekers en huizenprijzen.

Regionale afhankelijkheid en werkgelegenheid

Ook de aantallen toeleveranciers en afnemers en hun vestigingsplaatsen zijn geïnventariseerd. De meeste actoren (toeleveranciers/afnemers) komen voor op Midden-IJsselmonde. Opvallend voor dit gebied is dat bijna alle leveranciers in de regio gevestigd zijn, met name van diensten zoals loonwerk en mechanisatie. In de Vlinderstrik zijn de meeste leveranciers in het gebied zelf of aangrenzend gevestigd. In de Schiezone is met name de afzet gebiedsgebonden; hier wordt veehandel (schapen) vaak genoemd. De grootte en hechtheid van het netwerk is uitgedrukt in een regio-afhankelijkheidsindex. Deze is het laagste in de Vlinderstrik (redelijk zwakke regio-afhankelijkheid) en het hoogste in de Schiezone en de Rand van Rhoon (redelijk sterke regio-afhankelijkheid). De afgeleide werkgelegenheid, een combinatie van aantal primaire bedrijven per sector en hun netwerk, is het hoogst op Midden-IJsselmonde en in de Vlinderstrik. Op Midden-IJsselmonde is het

netwerk groot en hecht. In de Vlinderstrik is het netwerk minder groot en sterk, maar is de werkgelegenheid per ha groter door de aanwezigheid van glastuinbouw. Daardoor is de afgeleide werkgelegenheid in beide gebieden vrijwel even hoog. De transformatie naar natuur en recreatie creëert weliswaar werkgelegenheid, maar kost werkgelegenheid op de land- en tuinbouwbedrijven en in hun netwerk. Het is afhankelijk van de inrichting van de plangebieden of die 'nieuwe' werkgelegenheid opweegt tegen het verlies aan 'oude' banen.

In de Rand van Rhoon is de afgeleide werkgelegenheid ook hoog. Daarnaast verwachten de boeren en tuinders nadelen en risico's als de plannen door gaan. Door een zeker 'isolement' ten opzichte van andere land- en tuinbouwgebieden rekent men op hogere transportkosten. Ook zou vanuit de nieuwe natuurgebieden wildschade kunnen ontstaan en vanuit de recreatiegebieden overlast door zwerfvuil, diefstal en het berijden van landbouwgrond. In de Albrandswaard zit men wat verder van het plangebied af en reageert men gelatener op de voorgenomen transformatie op Midden-IJsselmonde. Er zullen waarschijnlijk collega's uit het plangebied Midden-IJsselmonde verhuizen en elders een nieuw bedrijf kunnen beginnen, terwijl de boeren in de polder Albrandswaard die kans niet krijgen.

Regionale mogelijkheden voor uitkoop en inpassing

Op Midden-IJsselmonde zijn veel mogelijkheden voor het verwerven van grond (uitkoop en inpassing). Op dit eiland zijn de ondernemers relatief jong; zij willen hun bedrijf graag elders of anders voortzetten. De verhuizers (140 ha in het gebied) eisen een goede prijs. Hun vertrek heeft belangrijke maatschappelijke gevolgen, met name voor loonwerk- en mechanisatiebedrijven. De omschakelaars en inpassers kunnen een deel van deze negatieve gevolgen opvangen. Zij hebben een positieve instelling en staan open voor onderhandelen. Al met al zal er met veel actoren onderhandeld moeten worden.

Behalve de verhuizers willen de meeste ondernemers in het gebied blijven wonen en werken. De honkvastheid hangt samen met de uitstraling van en de sterke emotionele band met het gebied. Bovendien worden de woning en de grond die al decennia in bezit zijn van de familie niet graag afgestaan. Dat kan weerstand oproepen tijdens de onderhandelingen.

In de Vlinderstrik zijn beperkte mogelijkheden voor het verwerven van grond (uitkoop en inpassing). Het betreft minder dan de helft van het areaal. Aangezien het vooral intensieve teelten betreft (glastuinbouw) heeft elke ondernemer niet alleen weinig grond, maar is deze grond bovendien niet gebiedsgebonden; men kan het bedrijf eenvoudig elders voortzetten. Een groot deel van het grasland wordt gehuurd van de gemeente Rotterdam. Er zijn relatief veel oudere ondernemers werkzaam op bedrijven die zij zelf hebben gesticht of gekocht. Zij hebben een tamelijk geringe emotionele binding met de grond en zullen relatief gemakkelijk elders een goed bestaan vinden. Wel kan hun vertrek ten koste gaan van de werkgelegenheid. Ook hier kunnen de omschakelaars en inpassers deze negatieve gevolgen ten dele opvangen. De grote verschillen met Midden-IJsselmonde zijn het veel kleinere areaal, de geringere emotionele binding met het gebied en het relatief grote aandeel grond dat al in overheidshanden is.

Veel agrarische bedrijven in de Schiezone zijn al generaties in familiebezit, zodat de emotionele binding met het gebied groot is. De ondernemers zijn niet genegen tot verhuizen en willen dikwijls een nieuwe rol in het gebied vervullen. Voor deze veehouders biedt natuur met grazend vee zeker kansen en mogelijkheden.

Ondanks de geringe oppervlakte in het gebied blijft bedrijfsbeëindiging niet zonder maatschappelijke gevolgen, met name voor de veehandel. Als inpassing mogelijk is, kunnen de doorgaans positief ingestelde inpassers dit gedeeltelijk compenseren.

Autonome ontwikkelingen land- en tuinbouwbreed

De inkomens van Nederlandse boeren en tuinders staan onder grote druk door liberalisering van de wereldhandel, globalisering, uitbreiding van de EU, afbouw van EU-ondersteuning, hoge grondprijzen, hoge eisen voor de productiewijze en stijgende kosten. De ondernemers kiezen allerlei ontwikkelingsrichtingen om hun inkomen op peil te houden. Als men op leeftijd is, geen opvolger heeft en geen kans ziet het inkomen op peil te houden, bouwt men het bedrijf af en/of zoekt men inkomsten buiten het bedrijf. De blijvers kiezen voor schaalvergroting, samenwerking en efficiëntieverbetering en in veel mindere mate voor verbreding, nieuwe natuur en nieuwe producten.

Overigens zijn de inkomensverschillen tussen vergelijkbare bedrijven groot. Vakmanschap en ondernemerschap zijn van grote invloed. Daardoor zijn er geen algemeen geldende minimale bedrijfsgroottes en dergelijke te benoemen. De ondernemer bepaalt in hoge mate of een bepaald type bedrijf met een bepaalde omvang levensvatbaar is. 'Echte' ondernemers leggen goede verbindingen met de ketens, de markt en de maatschappij waarin zij opereren en weten innovatieve oplossingen te bedenken en te realiseren voor vragen die in die netwerken leven.

Schaalvergroting lijkt de hoofdtrend voor de komende jaren. Een deel van de ondernemers in ongunstige omstandigheden zal het bedrijf beëindigen. De vrijkomende grond komt terecht bij de blijvers, waarmee zij de broodnodige schaalvergroting realiseren. Het areaal land- en tuinbouwgrond krimpt alleen bij koopkrachtige vraag van buitenaf, zoals transformatie naar recreatie en natuur.

Perspectieven van een aantal sectoren

Akkerbouwbedrijven bevinden zich vooral op Midden-IJsselmonde. De blijvers moeten de komende tien jaar gemiddeld met minimaal 10 ha groeien om rendabel te blijven. Het areaal grond dat vrijkomt door bedrijfsbeëindiging is daarvoor niet toereikend. Ook in het autonome ontwikkelingsscenario zouden er meerdere bedrijven naar elders moeten verhuizen. Als de middelen daarvoor ontbreken kan dat - tegen de wens van een aantal ondernemers in - leiden tot groeistagnatie en de noodzaak om nevenactiviteiten op of naast het bedrijf op te pakken.

Vooraf in de Vlinderstrik en de Schiezone komen melkveebedrijven voor. In de Vlinderstrik gaat het slechts om enkele bedrijven; het grootste deel van het grasland in dit gebied is eigendom van de gemeente Rotterdam en wordt per jaar verpacht aan hobbyboeren. In de Schiezone bevindt zich een groter aantal veehouderijen, die elk meerdere percelen in het gebied hebben. Slechts enkele melkveehouders hebben hun woning met opstallen in het gebied zelf gevestigd. In een autonoom scenario komt er in zowel de Vlinderstrik als de Schiezone onvoldoende grond vrij voor de overblijvers om de benodigde schaalvergroting (30% areaalstijging en aantal melkkoeien in de komende tien jaar) te realiseren.

De glastuinbouwbedrijven in het onderzoeksgebied zitten voornamelijk in de Vlinderstrik. Zij hebben een relatief gunstige structuur, maar zouden in een autonoom scenario moeten wijken voor woningbouw.

Combineerbaarheid van landbouw met natuur en recreatie

Een deel van de geïnterviewden is bereid tot inpassen of wil op zoek naar een ander (type) bedrijf. Veehouderij is relatief gemakkelijk te combineren met natuur. Die combinatie ligt voor de hand in de Vlinderstrik en de Schiezone. Aangepast beheer van het daar aanwezige grasland kan de flora en fauna verrijken. Op Midden-IJsselmonde bestaat de grond vooral uit akker- en groenteland. Open teelten zijn slecht te combineren met natuur en zouden dus omgezet moeten worden in grasland. De nieuwe natuurgebieden of semi-natuurlijke graslanden passen het beste bij een biologische bedrijfsvoering met specifieke, 'aangepaste' melk- of vleesveerassen.

Dergelijke natuurgebieden lenen zich niet alleen voor beweiding en maaien. Ook landschapsbeheer, ganzenopvang, waterberging en loonwerk voor natuurorganisaties kunnen tot het takenpakket gaan behoren van 'natuurboeren' in het plangebied.

Tot de mogelijke recreatieve voorzieningen op boerderijen behoren de aanleg van wandel- en fietspaden, kamperen bij de boer; 'poldersport', logies en verhuur van appartementen en horeca-activiteiten. Deze activiteiten zijn eventueel te combineren met zorglandbouw, kinderopvang en productverwerking op de boerderij (zoals zelfkazen, zelf sap maken), al dan niet in combinatie met een boerderijwinkel. Biologische producten hebben hierbij een meerwaarde ten opzichte van gangbare. Om voldoende inkomen te genereren zijn slimme combinaties van functies noodzakelijk, zeker als de hoofdtak landbouw wegvalt. De opstart van de genoemde activiteiten kost veel geld en inzet. Overigens zal de aanwezigheid van een stukje 'echte landbouw' de aantrekkelijkheid voor het publiek bevorderen.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

In de Planologische KernBeslissing (PKB+) is besloten om het gebied Midden-IJsselmonde van een agrarisch gebied in een natuur- en recreatiegebied te transformeren. Dit houdt in dat het gebied de bestemming natuur en recreatie krijgt, gevolgd door het aankopen, inrichten en beheren ervan door of in opdracht van de overheid. Dit betekent in principe het einde van de agrarische bedrijven in het gebied. In bijlage 1A is een eerste overzicht van de betreffende bedrijfstypen in kaart weergegeven. In de gebieden Schiebroekse- en Zuidpolder (samen aangeduid als 'De Vlinderstrik') en Schiezone wordt in totaal 150 ha natuur- en recreatiegebied ontwikkeld. Hierbij is de vraag in hoeverre de bestaande bedrijven hun activiteiten kunnen voortzetten. De verwachting van de overheid is dat de (veehouderij)bedrijven in de directe omgeving van het stedelijke gebied onvoldoende perspectief hebben voor de toekomst om daarmee drager te kunnen zijn van het landschap en de recreatieve functie. In bijlage 1B zijn de betreffende bedrijfstypes weergegeven. Naast veehouderij zijn echter ook andere bedrijfstypen aanwezig.

Op 26 januari 2005 heeft de afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State (ABRS) uitspraak gedaan betreffende het beroep dat was ingesteld tegen deel 4 van de PKB+ van het Project Mainportontwikkeling Rotterdam (PMR). De Raad van State (RvS) heeft alle acht concrete beleidsbeslissingen uit de PKB+ PMR vernietigd. Met betrekking tot de ontwikkeling van de in de PKB+ aangewezen 750 ha nieuwe natuur- en recreatiegebieden op Midden-IJsselmonde en ten noorden van Rotterdam is de RvS van oordeel dat het onderzoek van het Kabinet naar de aanwezigheid van en de mogelijke gevolgen voor de (agrarische) bedrijven niet toereikend is geweest.

Het kabinet heeft, in overeenstemming met de PMR-partners besloten om tot herstel van de formele besluitvorming over te gaan. De provincie Zuid-Holland is aangewezen als trekker voor het hersteltraject 750 ha natuur- en recreatiegebied. De eindverantwoordelijkheid voor het totale hersteltraject ligt echter bij het Rijk. Besloten is om de PKB+ vanaf deel 3 te herstellen. De concrete doelstelling van het onderzoekstraject is daarmee als volgt omschreven in het Plan van aanpak bij het hersteltraject:

'Het zodanig onderbouwen van de huidige twee concrete beleidsbeslissingen rond de 750 ha natuur- en recreatiegebied dat qua onderzoek en afweging kan worden voldaan aan de criteria van de ABRS. Deze onderbouwing dient in december 2005 beschikbaar te komen als input voor een vernieuwd deel 3.'

Anders gezegd gaat het dus om een voldoende onderbouwing van de betrokken concrete beleidsbeslissingen. Deze onderbouwing wordt in een drietal modules vormgegeven en wel:

1. situatie van bedrijven en woningen;
2. onderbouwen en toetsen van de concrete beleidsbeslissingen (cbb's);

3. nieuwe wet- en regelgeving.

In dit rapport is het onderzoek beschreven bij module 1, de situatie van bedrijven en woningen.

1.2 Probleem- en doelstelling

Er is onvoldoende inzicht in de exacte gevolgen van de concrete beleidsbesluiten aangaande de bestemmingswijziging tot natuur- en recreatiegebied voor de betreffende bedrijven en bewoning in de gebieden Midden-IJsselmonde, Schiebroekse- en Zuidpolder en Schiezone. Bovendien is nog onvoldoende bekend welke effecten en gevolgen nieuwe wet- en regelgeving heeft op de concrete beleidsbesluiten. Daarom is onderzoek opgezet met als doel inzicht te verkrijgen in de exacte gevolgen van de concrete beleidsbesluiten voor bedrijven en bewoning in de betreffende 750 ha natuur- en recreatiegebied op een dusdanig niveau dat qua onderzoek en afweging wordt voldaan aan de criteria van de ABRS.

Tijdens het onderzoek is door de opdrachtgever besloten ook aandacht te besteden aan twee gebieden op Midden-IJsselmonde die min of meer grenzen aan het plangebied op dit eiland, te weten de Rand van Rhoon en de polder Albrandswaard. In deze gebieden is vooral gekeken naar de agrarische ondernemers en specifiek naar de gevolgen van de concrete beleidsbeslissingen voor hen in termen van 'isolement'. Door het verdwijnen van de agrarische bedrijven in het plangebied zouden de resterende boeren en tuinders nadeel kunnen ondervinden.

1.3 Afbakening

Het LEI-onderzoek had alleen betrekking op de gevolgen van de concrete beleidsbesluiten voor de betreffende bedrijven en bewoning in de gebieden Midden-IJsselmonde, Schiebroekse- en Zuidpolder en Schiezone. Bovendien is in dit onderzoek puur een inventarisatie van de gevolgen van de plannen voor betrokkenen, hun visie, belangen en wensen gedaan zonder tot advisering van betrokkenen over te gaan en zonder een inschatting te maken van de financiële consequenties van die wensen voor de schatkist.

In het LEI-deel van het onderzoek zijn de effecten op de concrete beleidsbeslissingen niet juridisch getoetst. In de uitwerking van de effecten van nieuwe wet- en regelgeving is gebruikgemaakt van de voorhanden zijnde informatie over deze wet- en regelgeving. Er is geen extra onderzoek gedaan naar alternatieven voor de inrichting van de gebieden.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 zijn het gebied en de onderzoeksaanpak beschreven. Daarin spelen interviews en de verwerking van de resultaten van die interviews een hoofdrol. In hoofdstuk 3 zijn de directe resultaten van het onderzoek opgenomen, verdeeld naar een beschrijving van de onderzoekspopulatie en de uitkomsten van de interviews. Hoofdstuk 4 is de synthese

se van de informatie uit verschillende bronnen, met speciale aandacht voor te verwachten gedragspatronen van zogenaamde doelgroepen in de diverse gebieden, regionale aspecten die daaruit voortvloeien en beelden per plangebied. In hoofdstuk 5 worden de perspectieven van de verschillende sectoren in de onderzoeksgebieden geschetst en nagedacht over de waarde van de bereikte resultaten. Hoofdstuk 6 bevat de conclusies en aanbevelingen. Het rapport wordt afgesloten met een literatuurlijst en verschillende bijlagen. In de bijlagen staan documenten waaruit blijkt hoe het onderzoek is uitgevoerd en welke correspondentie daarover is gevoerd.

2. Gebiedsbeschrijving en onderzoeksaanpak

2.1 Overzicht van de onderzoeksgebieden

Het onderzoek had betrekking op drie gebieden die in de plannen van het Rijk zijn aangegeven als plan- (Midden-IJsselmonde, Vliezone) of zoekgebied (Vlinderstrik). De Vlinderstrik bestaat uit de Schiebroekse Polder en de Zuidpolder. De ligging van de drie gebieden is weergegeven in de bijlagen 1A en 1B. Daarnaast is aandacht besteed aan de agrarische ondernemers in twee gebieden op Midden-IJsselmonde die weliswaar zelf geen plangebied zijn, maar vlak bij het plangebied liggen en daardoor mogelijk nadelige gevolgen van de PKB gaan ondervinden. Het gaat om de Rand van Rhoon, gelegen tussen Rhoon en het plangebied, en de polder Albrandswaard, gelegen tussen Rhoon en Poortugaal. Midden-IJsselmonde ligt in de gemeente Albrandswaard. De Vliezone ligt in de gemeente Rotterdam en de Vlinderstrik in de gemeente Berkel en Rodenrijs. Daarom wordt allereerst in paragraaf 2.2 een overzicht gegeven van de land- en tuinbouw in deze drie gemeentes als geheel.

De kern van het onderzoek bestond uit interviews onder boeren en tuinders, ondernemers in een andere branche, verpachters en bewoners in de plan- en zoekgebieden¹ en daarnaast alleen onder (voornamelijk) agrarische ondernemers in de Rand van Rhoon en de polder Albrandswaard. In paragraaf 2.3 is een overzicht gegeven en in 2.4 wordt dit nader toegelicht. De interviews waren grotendeels kwalitatief van aard. De verwerking hiervan wordt beschreven in paragraaf 2.5.

2.2 Kenmerken van de land- en tuinbouw in en rondom het plangebied

2.2.1 Inleiding

Om een beeld te krijgen van de agrarische sector in de plangebieden en hun omgeving zijn gegevens opgevraagd uit de Landbouwtelling van het CBS. De gegevens zijn op gemeenteniveau beschikbaar voor de gemeentes Albrandswaard, Berkel en Rodenrijs en Rotterdam. Het is niet mogelijk om enkel de bedrijven te selecteren die in het plangebied liggen. De situatie in 2004 is weergegeven in diverse tabellen.

2.2.2 Beschrijving van de land- en tuinbouw in drie gemeentes

In de gemeentes Rotterdam, Berkel en Rodenrijs en Albrandswaard wordt ruim 3.200 ha gebruikt voor de teelt van land- en tuinbouwgewassen. Die oppervlakte is verdeeld over

¹ Eenvoudigheidshalve worden in het vervolg van dit rapport 'de plan- en zoekgebieden' aangeduid als 'het plangebied'.

319 bedrijven, waarvan 84% hoofdberoepsbedrijf is (tabel 2.1). Het merendeel van de grond wordt voor open teelten (met name akkerbouw) en grasland gebruikt. Ook de glastuinbouw heeft een behoorlijk areaal in gebruik. Het aantal schapen is bijna 5.000. De voornaamste kengetallen per gebied zijn in de tabel op een rijtje gezet.

Tabel 2.1 Aantal land- en tuinbouwbedrijven, arealen gewassen en aantallen dieren in de gemeentes Rotterdam, Berkel en Rodenrijs en Albrandswaard in 2004

Kengetal	Gemeente			Totaal
	Albrandswaard	Rotterdam	Berkel en Rodenrijs	
Aantal bedrijven	55	104	160	319
waarvan hoofdberoepsbedrijf	39	86	143	268
Totaal land- en tuinbouwareaal (ha)	927	1.184	1.114	3.225
Waarvan:				
Akkerbouwgewassen (ha)	644	286	113	1.043
Groenten opengrond (ha)	64	65	0	129
Glastuinbouw, waarvan	13	83	250	346
glasgroenten (ha)	10	51	125	186
snijbloemen (ha)	0	22	89	111
pot- en perkplanten (ha)	3	7	32	42
Grasland (ha)	174	729	718	1.621
Overig (ha)	32	21	33	86
Aantal runderen	181	1.297	1.891	3.369
Aantal schapen	785	2.338	1.775	4.898

Bron: Landbouwtelling CBS.

In de gemeentes Rotterdam en Berkel en Rodenrijs beslaat de land- en tuinbouw ruim 1.100 ha per gemeente. Het overgrote deel van de grond in beide gemeentes is bestemd voor grasland voor koeien en schapen. In Albrandswaard is het areaal ruim 900 ha. In dit gebied wordt het grootste deel van de grond gebruikt voor de akkerbouw. Op de akkerbouwbedrijven nemen granen de voornaamste plaats in gevolgd door knol- en wortelgewassen (met name aardappelen en suikerbieten). In het totale gebied is ruim 300 ha glastuinbouw te vinden. De glastuinbouw is vooral geconcentreerd in de gemeente Berkel en Rodenrijs. In Rotterdam is ook nog een behoorlijk areaal te vinden.

2.2.3 Bedrijfstypen

In 2004 waren er in de drie gemeentes in totaal 319 land- en tuinbouwbedrijven gevestigd. Land- en tuinbouwbedrijven kunnen gekarakteriseerd worden aan de hand van het aantal nge's (Nederlandse grootte-eenheden, een maat voor de bedrijfsomvang) die zij hebben in een bepaalde sector. Als 2/3 van de nge's van een bedrijf zijn toe te schrijven aan een bepaalde sector wordt het bedrijf als een gespecialiseerd bedrijf in die sector aangemerkt. Op basis van deze NEG-typering (zie tabel 2.2) kan geconcludeerd worden dat er 80 gespecialiseerde glashoofdbloemenbedrijven in het gehele gebied gevestigd zijn. Ook de

glasgroentebedrijven zijn goed vertegenwoordigd in het gebied, namelijk met 72. In de dierlijke sector zijn het vooral de melkveebedrijven die er veel voorkomen.

Tabel 2.2 Aantal bedrijven per bedrijfstype per gemeente in de gemeentes Rotterdam, Berkel en Rodenrijs en Albrandswaard in 2004

Bedrijfstype	Aantal bedrijven per gemeente			Totaal
	Albrandswaard	Rotterdam	Berkel en Rodenrijs	
Melkveebedrijven	1	12	14	27
Intensieve veebedrijven a)	0	0	2	2
Akkerbouwbedrijven	14	5	3	22
Glasgroentebedrijven	6	25	41	72
Glasbloemenbedrijven	1	14	65	80
Pot- en perkplantenbedrijven	1	5	14	20
Overige tuinbouwbedrijven b)	9	2	0	11
Overige bedrijven c)	23	41	21	85
Totaal	55	104	160	319

a) Deze groep omvat vleeskalver-, fokvarkens-, vleesvarkens-, gesloten varkens-, leghennen- en vleeskuikenbedrijven; b) Deze groep omvat champignon-, opengrondsgroente-, bloembollen-, fruit- en boomkwekerijbedrijven; c) Deze groep omvat bedrijven met diverse takken, zodat ze niet eenduidig aan één bepaalde tak kunnen worden toegeschreven.

Bron: Landbouwtelling CBS.

2.2.4 Vergelijking van regionale en nationale bedrijfsomvang

Om inzicht te krijgen in de bedrijfsopzet van de bedrijven in de drie gemeentes in vergelijking met de gemiddelde bedrijfsopzet in Nederland is van een aantal sectoren de gemiddelde bedrijfsomvang bepaald. In tabel 2.3 is de gemiddelde bedrijfsomvang van de bedrijven in het totale gebied (de drie gemeentes Rotterdam, Berkel en Rodenrijs en Albrandswaard) vergeleken met de gemiddelde bedrijfsomvang van de bedrijven in Nederland.

Tabel 2.3 Gemiddelde bedrijfsomvang in de gemeentes Rotterdam, Berkel en Rodenrijs en Albrandswaard ten opzichte van geheel Nederland in 2004

Bedrijfstype	Gemiddelde bedrijfsomvang	
	gemeentes	Nederland
Akkerbouwbedrijven (ha cultuurgrond)	36	38
Melkveebedrijven (aantal runderen)	77	108
Idem, areaal (ha)	33	39
Glasgroentebedrijven (ha glas)	2,4	2,0
Snijbloemenbedrijven (ha glas)	1,4	1,3
Pot- en perkplantenbedrijven (ha glas)	2,0	1,3

Bron: Landbouwtelling CBS.

De gemiddelde omvang van de akkerbouwbedrijven in het gebied is iets lager dan gemiddeld in Nederland. Bij de melkveebedrijven wijkt de gemiddelde omvang van de bedrijven in het plangebied meer af ten opzichte van gemiddeld in Nederland dan bij de akkerbouwbedrijven. De bedrijven in het gebied hebben gemiddeld 77 stuks rundvee, terwijl het gemiddelde voor Nederland meer dan 100 stuks bedraagt. Ook het areaal is fors lager dan gemiddeld in Nederland. De glastuinbouwbedrijven zijn gemiddeld genomen groter dan in Nederland. Vooral de pot- en perkplantenbedrijven zijn duidelijk groter.

2.2.5 Exploitantievorm

De eigendomssituatie per bedrijfstype is weergegeven in tabel 2.4. De gegevens zijn afkomstig uit de Landbouwtelling 2003. De exploitatievorm wordt niet jaarlijks in de vragenlijst van de Landbouwtelling gevraagd; de laatste keer tot nu toe was 2003. De helft van de grond in het gebied is eigendom van de gebruikers. Daarnaast is ook een groot deel van de grond gepacht voor lange of korte tijd. Erfpacht en overige exploitatievormen zoals huur komen veel minder voor.

Tabel 2.4 *Exploitantievorm van de grond op de land- en tuinbouwbedrijven in de gemeentes Rotterdam, Berkel en Rodenrijs en Albrandswaard in 2003*

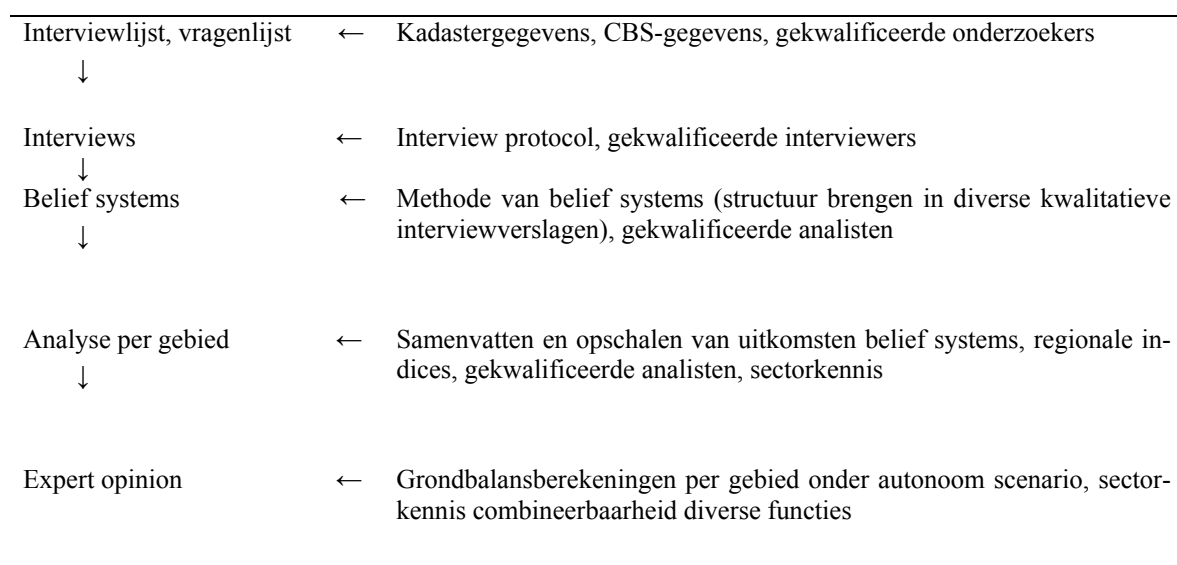
Exploitantievorm	Areaal (%)
Eigendom	54
Pacht	32
Erfpacht	2
Overig	12
Totaal	100

Bron: Landbouwtelling CBS.

2.3 Onderzoeksaanpak: overzicht

Het onderzoek bestond uit de stappen die in figuur 2.1 uiteen zijn gezet. Allereerst zijn met behulp van kadaster- en CBS-gegevens lijsten van belanghebbende gemaakt en is een vragenlijst ontworpen, aansluitend bij de vraagstelling: 'het in kaart brengen van de belangen, gevolgen, visies en wensen van belanghebbenden in het plangebied'. Voor het houden en verwerken van de interviews is een protocol opgesteld, dat onder andere de privacy van de belanghebbenden moest waarborgen. Na de uitvoering van de interviews zijn de verslagen verwerkt tot belief systems, een methode uit de bestuurskunde, waarmee structuur kon worden gegeven aan de sterk verschillende, vooral kwalitatief ingestoken verhalen van de respondenten. Daarmee en daarnaast zijn analyses per gebied uitgevoerd: Hoeveel areaal ligt er in het plangebied bij respondenten die willen verhuizen, inpassen, stoppen of die helemaal niets willen? Welke gevolgen zullen de plannen hebben voor de agrarische en overige bedrijven in het gebied, de verpachters en de bewoners? Welke demografische, bedrijfskundige, maatschappelijke, financieel-economische en psychologische kenmerken hebben de land- en tuinbouwers in de drie onderscheiden gebieden? Tenslotte is op basis van de resultaten van de hierboven beschreven stappen een expert opinion geschreven over

de te verwachten ontwikkeling in een autonoom scenario, dus zonder PKB. Daarnaast is een analyse gegeven van de mogelijkheden om recreatie en hoogwaardige natuur te combineren met agrarische activiteiten.

Figuur 2.1 Overzicht van het onderzoeksproces

2.4 Onderzoeksaanpak: de interviews

2.4.1 Selectie van adressen

Zoals aangegeven bestond het hart van het onderzoek uit het houden van interviews. De doelgroepen waren alle agrarische ondernemers, overige ondernemers en verpachters op Midden-IJsselmonde, in de Vlinderstrik en in de Schiezone en enkele bewoners in deze gebieden. Daarnaast moesten alle boeren en tuinders in de Rand van Rhoon en de polder Albrandswaard de kans krijgen hun visie te geven. Om de juiste gegevens over te interviewen personen met hun adressen te verzamelen zijn in overleg met de betrokken gemeentes kaarten bestudeerd waarop de vijf gebieden ingetekend waren. Vervolgens is met behulp van gebiedsbezoeken, kadastrale kaarten en lijsten van gevestigde bedrijven uitgezocht welk adres bij welke doelgroep behoorde en werd een lijst van te interviewen personen opgesteld. Deze lijst is op het LEI nauwkeurig bijgehouden voor wat betreft de contacten die er met de verschillende personen geweest zijn, eventuele interviews en verslagen. Deze lijst is niet openbaar in verband met de beloofde bescherming van de privacy van betrokkenen, maar op afspraak door vertegenwoordigers van de Raad van State in te zien. Wel staat een complete lijst van bewoners, agrarische en overige bedrijven en verpachters in bijlage 2A. Het format van deze lijst is opgenomen in bijlage 2B. Tijdens het onderzoek zijn correcties in de lijst aangebracht als bleek dat er onjuiste gegevens in het bestand voorkwamen of mensen tot een andere doelgroep behoorden dan in eerste instantie was ingeschat.

2.4.2 Procedure

Na het verzamelen van hun adresgegevens hebben de betreffende agrariërs, overige bedrijven, verpachters en bewoners een brief ontvangen waarin het doel en de opzet van het onderzoek vermeld werden; gezien de verschillen tussen de gebieden waren er vier regio-specifieke versies van de brief met waar nodig een bijlage voor geadresseerden van wie het telefoonnummer onbekend was (bijlagen 2C t/m 2G). Ter ondersteuning van het onderzoek is tevens op initiatief van LTO Noord en met inbreng van het LEI een artikeltje geschreven in Nieuwe Oogst, het Ledenblad van LTO Noord, editie West (16 juli 2005, pag. 3).

De praktische uitvoering van het geheel is verzorgd volgens een strak protocol (bijlage 3A), dat hieronder in het kort is weergegeven. Het protocol is opgesteld in overleg met de opdrachtgever en LTO Noord.

Enkele dagen na de verzending van de brief werden de geadresseerden door een medewerker van het LEI opgebeld. Na een korte uitleg over de inhoud en werkwijze van het onderzoek werd de geadresseerde gevraagd of hij of zij geïnteresseerd was om aan het onderzoek deel te nemen. Als dat het geval was, werd een afspraak gemaakt. Als dat niet het geval was werd gevraagd waarom niet; bovendien werd overige informatie die de non-respondenten via de telefoon verstrekten opgenomen in de (vertrouwelijke) database van het LEI. Het bellen van de geadresseerden en het maken van afspraken kostten veel tijd. De geadresseerden waren uiteraard dikwijls afwezig, hun gegevens bleken niet altijd te kloppen en dergelijke. Bij een aantal betrokken institutionele verpachters bleek het moeilijk te zijn een helder standpunt boven water te krijgen. In bijlage 3B is de vragenlijst opgenomen. Deze bestaat uit twee hoofddelen: de autonome ontwikkeling zonder de invloed van de PKB en de nieuwe situatie als gevolg van de plannen.

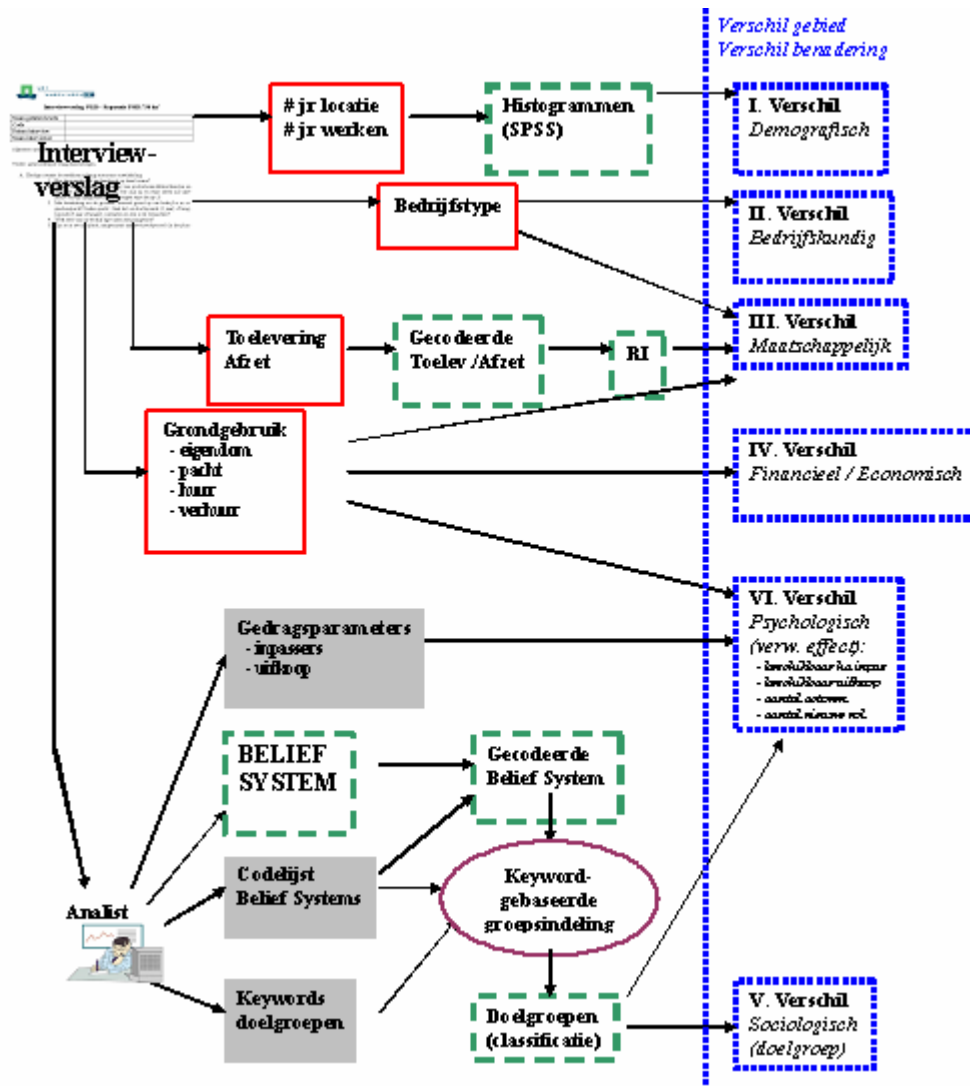
Van elk interview werd een verslag volgens een vast format gemaakt, dat teruggestuurd werd naar de geïnterviewde (bijlage 3C). De respondent moest daarop reageren met een akkoord, eventueel met vermelding van correcties of aanvullingen op het verslag. Daarvoor was een formulier ontwikkeld dat is opgenomen in bijlage 3D.

De uitvoering van de interviews is door medewerkers van het LEI uitgevoerd. Vrijblijvendheid voor de respondenten vormde daarbij een belangrijk uitgangspunt. Hun reacties zijn in dit rapport niet individueel herleidbaar en er zijn ook geen gevolgen aan hun uitspraken verbonden.

2.5 Onderzoeksaanpak: verwerking van de interviewverslagen

2.5.1 Overzicht

De grote lijn van de verwerking van de interviewverslagen is weergegeven in figuur 2.2. Uit de interviewverslagen zijn gegevens afgeleid over demografische, bedrijfskundige, maatschappelijke, financieel-economische, psychologische en sociologische verschillen tussen gebieden. Deze verschillen worden nader uitgewerkt in 2.5.3. Als tussenstap zijn onder andere gegevens over het grondgebruik, de toelevering naar en de afzet vanaf bedrijven in kaart gebracht. Een belangrijk instrument om het gedrag van de respondenten in kaart te brengen was het belief system. Het concept 'belief system' wordt uitgelegd in 2.5.2.

Figuur 2.2 Analyseschema

2.5.2 Van belief systems naar doelgroepen

In enquêtegegevens over het gedrag van bloembollentelers ontdekte Buurma (mede-auteur van dit rapport) in 1996 opvallende patronen. De bloembollentelers die de meeste ophef maakten over de milieuvormen van de overheid, bleken tegelijkertijd het hardste aan de ontwikkeling van milieuvriendelijke bollenteelt te werken. De bloembollentelers die het hoogste fungicidenverbruik hadden, bleken tegelijkertijd het hardste naar ziekteresistente cultivars te zoeken. De conclusie was, dat mensen twee sporen bewandelen als ze met een probleem worden geconfronteerd: 1) een tactisch spoor om de schade beperkt te houden, om tijd te winnen, om gezichtsverlies tegen te gaan; 2) een strategisch spoor om het probleem structureel op te lossen, een andere broodwinning te vinden. Via diverse ervaringen in andere sectoren en in andere landen is hieruit een algemeen geldig denkraam opgebouwd. Het betreffende denkraam is schematisch weergegeven in figuur 2.3 en wordt

aangeduid met de term 'belief system' uit de bestuurskunde. Het denkraam geeft compact weer, hoe een partij in een bepaalde problematiek staat en past zodoende uitstekend bij de vraagstelling van dit project.

Figuur 2.3 Schematische weergave van het belief system

De informatie over visies, belangen, wensen en ambities is voor iedere respondent compact samengevat in een belief system. In het interviewverslag is doelgericht gezocht naar opmerkingen die antwoord geven op de vragen in het belief system, zoals: Wat gebeurt er om mij heen? Hoe houd ik de schade beperkt? Hoe ga ik in de toekomst verder? Bij het zoeken naar antwoorden is steeds gelet op de interne logica van het belief system. Het 'hoe ga ik de toekomst in?' en 'Hoe houd ik de schade beperkt?' moeten logisch aansluiten op het 'wat betekent dat voor mijn bedrijf?'. Bij interviewverslagen met uitvoerige verhalen zijn de belangrijkste elementen in elkaar gepast tot een logisch verhaal dat past bij de functie of positie van de respondent. Bij interviewverslagen met zeer beknopte verhalen zijn ontbrekende elementen ingevuld, logisch redenerend vanuit de functie of positie van de betreffende respondent en de wel beschikbare elementen. Op deze manier zijn uitvoerige en beknopte verhalen van respondenten vergelijkbaar gemaakt via de samenstelling van belief systems.

De voornoemde belief systems bevatten de persoonlijke woordkeus, het persoonlijke taalgebruik van de afzonderlijke respondenten. De persoonlijke woordkeus van de individuele respondent bemoeilijkt het rangschikken van de belief systems in homogene groepen, zeker als dat computermatig zou moeten gebeuren. Om die reden zijn de persoonlijke zinsneden uit de overeenkomstige 'balken' van de individuele belief systems verzameld en gegroepeerd in een beperkt aantal algemene zinsneden voor iedere 'balk'. Via deze algemene zinsneden is het persoonlijke woordgebruik van iedere respondent omgezet naar een algemeen woordgebruik die een computermatige indeling op bepaalde trefwoorden mogelijk maakt (middels keyword-gebaseerde groepsindeling, zie figuur 2.2 en bijlage 6). In figuur 2.4 is een voorbeeld van een algemeen geformuleerd belief system met kenmerkende trefwoorden afgedrukt. Het woord 'wonen' komt in samenhang met aanverwante

termen overall in figuur 2.4 terug. In de belief systems van andere groepen komen heel andere trefwoorden steeds weer terug.

Figuur 2.4 Algemeen geformuleerd belief system met kenmerkende trefwoorden

Via deze exercitie zijn de respondenten ingedeeld in acht homogene groepen. De onderscheiden groepen verschillen sterk wat betreft visies, belangen, wensen en ambities. Voor iedere homogene groep is een gemeenschappelijk belief system opgesteld. Daaruit kan worden afgelezen wat de kenmerkende visies, belangen, wensen en ambities van de respondenten in de betreffende groep zijn. De opdrachtgever kan daaruit afleiden, hoe hij de verschillende groepen het beste bij de uitwerking van de plannen voor natuur en recreatie kan betrekken.

De grenzen tussen verschillende groepen zijn niet altijd erg scherp. Nog afgezien van het feit dat de interviews een vrijblijvend karakter hebben houden respondenten vaak toch meerdere opties open. In Bijlage 5 is de methodiek verder uitgewerkt, waaruit ook de grenzen blijken voor het indelen van doelgroepen richting vier belangrijke visies op de toekomst: verhuizen, inpassen, stoppen of helemaal niet met de plannen instemmen.

2.5.3 Zes verschillende benaderingen van de interviewgegevens

De analyse van de gecodeerde interviewverslagen heeft volgens verschillende invalshoeken plaatsgevonden. Met deze invalshoeken kunnen verschillen in gebieden in kaart worden gebracht en daarmee beleidsmakers en -uitvoerders ondersteunen in een gebiedsgerichte benadering en afstemming. De gekozen invalshoeken (zie figuur 2.2, rechterzijde) zijn:

- I Demografisch;
- II Bedrijfskundig;
- III Maatschappelijk;
- IV Financieel-economisch;
- V Sociologisch (doelgroep op basis van belief systems);

VI Psychologisch (effect ten gevolge van keuzes).

Gezamenlijk geven deze invalshoeken een totaalbeeld van de gebieden. De manier waarop de zes invalshoeken in beeld zijn gebracht, is gedetailleerd beschreven in bijlage 6.

3. Resultaten

3.1 Beschrijving van de onderzoekspopulatie

3.1.1 Bereik door interviews en telefonische gesprekken

Tabel 3.1 geeft de verdeling van het totaal aantal agrarische en overige bedrijven en verpachters in het plangebied en in de Rand van Rhooen en de polder Albrandswaard, twee aan het plangebied op Midden-IJsselmonde grenzende gebieden. Al deze bedrijven en personen kwamen in aanmerking voor een interview. Dat betreft voor het merendeel agrarische bedrijven: 127 bedrijven waarvan 91 in het plangebied zelf op een totaal van 208 adressen inclusief een selectie van de bewoners. Er is op één uitzondering na geen overlap tussen de agrarische bedrijven en de verpachters. Eén agrariër verpacht 15 ha grond. Verder bevonden de meeste adressen, namelijk 83, zich in het gebied Midden-IJsselmonde. Daarbij wordt aangetekend dat de gebieden globaal de volgende omvang hebben:

- Midden-IJsselmonde: 600 ha;
- Vlinderstrik (zoekgebied): 100 ha aan te leggen natuur en recreatie op een totaal van 150 ha;
- Schiezone: 50 ha;
- Rand van Rhooen: 50 ha;
- polder Albrandswaard: 100 ha.

Netto gaat het dus om 750 ha in de gebieden Midden-IJsselmonde, Vlinderstrik en Schiezone.

Tabel 3.1 *Totale aantallen bedrijven en verpachters in het plangebied en twee aan het plangebied grenzende gebieden die voor een interview in aanmerking kwamen a)*

Gebied	Aantallen bedrijven per gebied			totaal
	A	B	V	
Midden-IJsselmonde	47	12	23	82
Vlinderstrik	26	5	3	34
Schiezone	18	4	2	24
Subtotalen plangebied	91	21	28	140
Rand van Rhooen	9	0	11	20
Polder Albrandswaard	27	0	8	35
Totalen	127	21	47	195

a) A = Agrarische bedrijven; B = Overige bedrijven; V = Verpachters, waaronder overheidsorganisaties met belangen in de gebieden.

Hiernaast zijn in totaal 13 bewoners geïnterviewd, zijnde een deel van de bewoners van de vijf gebieden, zodat het totaal aantal adressen op 208 uitkomt.

Voor de Rand van Rhoon en de polder Albrandswaard was de opdracht alleen de agrarische bedrijven en verpachters aan te schrijven voor een interview. In tabel 3.1 valt het grote aandeel verpachters in de Rand van Rhoon op. Daarnaast was de opdracht om een aantal bewoners te interviewen. In totaal zijn er 13 bewoners geïnterviewd, één op Midden-IJsselmonde, drie in de Vlinderstrik en negen in de Rand van Rhoon. De selectie daarvan was min of meer toevallig, omdat sommige adressen waarvan vermoed werd dat het om een agrarisch bedrijf ging toch een woning betroffen.

Tabel 3.2 geeft inzicht in de mate waarin en wijze waarop de bedrijven, organisaties en bewoners uit tabel 3.1 bereikt zijn. Van het totaal van 208 zijn er 81 personen/organisaties geïnterviewd. Daarnaast is aan 81 personen - die niet geïnterviewd wensten te worden - telefonisch gevraagd naar de redenen om niet deel te nemen. De overigen zijn bewust niet benaderd (bewoner of een persoon van wie een relatie reeds is geïnterviewd) of konden niet benaderd worden (niet bereikt door ontbrekende adresgegevens en/of telefoonnummer, overleden, verhuisd).

Van de geïnterviewden vormden de agrarische ondernemers de meerderheid. Het was opvallend dat in deze groep veel mensen heel graag hun verhaal wilden vertellen. Vanwege de grootte van het gebied en het grote aandeel agrarische ondernemers zijn in absolute zin de meeste interviews gehouden in Midden-IJsselmonde. Er zijn weinig interviews gehouden in de Rand van Rhoon. Gemiddeld is 40% van de mensen en organisaties op de lijst geïnterviewd en een even groot percentage telefonisch bereikt. Een kleine kwart van de geadresseerden is door allerlei redenen niet bereikt. In de polder Albrandswaard en de Rand van Rhoon was de bereidheid om aan een interview deel te nemen het kleinst. Dat is niet verwonderlijk aangezien de meeste boeren en tuinders in deze gebieden niet direct door de plannen worden getroffen. Een respons van 40% op een enquête is redelijk goed te noemen. Door de inspanningen van de interviewers is bovendien een reactie van nog eens 40% van de geadresseerden in beeld gebracht.

Voor het plangebied en dus voor het onderzoek zijn vooral de aantallen interviews in de eerste drie kolommen i.c. gebieden (M-IJ, V en S) van belang. Deze zijn gesommeerd in de kolom 'Subtotaal plangebied'. Daaruit volgt dat in het vervolg van dit rapport vooral van belang is, dat 53 agrarische en zes overige bedrijven uit het plangebied zijn geïnterviewd en daarnaast vier verpachters en twee bewoners. Het totaal aantal interviews in dat gebied was dus 65 op een totaal van 81. In het plangebied was de respons middels interviews 45%.

Over het algemeen was de sfeer tijdens de interviews vriendelijk en open. Dat zal ongetwijfeld te maken hebben gehad met de garantie dat er geen individuele gegevens doorgesluisd zouden worden naar derden. Veel mensen waren blij dat ze de kans kregen hun verhaal te vertellen in een interview of telefoongesprek. De telefoongesprekken gaven weliswaar minder informatie dan de interviews, maar meestal werd wel in enkele zinnen de kern van 'het verhaal' door de respondent weergegeven.

Het viel op, dat er veel kritiek was op procedures, op de langdurige onzekerheid en op de inhoud van plannen zelf. Een aantal respondenten in de Schiezone gaf aan, dat er binnenkort in het gebied woningen en bedrijven gebouwd zouden gaan worden. De plannen voor natuur en recreatie verbaasden hen. Verder viel op, dat de boeren en tuinders en overige ondernemers hun reactie direct klaar hebben; institutionele organisaties moesten

eerst intern een reactie formuleren; het bleek lastig deze respondenten 'uit de tent' te lokken.

Zoals in tabel 3.2 aangegeven is bij 81 personen telefonisch gevraagd naar de redenen om niet mee te doen aan het interview. Vaak bleek uit de reactie dat er geen belang of geen interesse was, zowel voor wat betreft de plannen zelf als voor het interview daarover. Nadere classificering is weergegeven in tabel 4.3.

Tabel 3.2 *Mate waarin en wijze waarop de bedrijven, organisaties en bewoners in het onderzoek bereikt zijn, verdeeld naar de onderzoeksgebieden en naar bereik via interview, telefonisch gesprek of onbereikt*

Bereik per doelgroep	Aantallen bedrijven per gebied a)						Totaal
	M-IJ	V	S	Subtotaal plangebied	R	P	
Agrarische bedrijven:							
Totaal	47	26	18	91	9	27	127
Interview	28	16	9	53	3	10	66
Telefonisch gesprek	12	7	5	24	3	8	35
Niet bereikt/n.v.t.	7	3	4	14	3	9	26
Overige bedrijven							
Totaal	12	5	4	21	0	0	21
Interview	4	1	1	6	0	0	6
Telefonisch gesprek	5	3	2	10	0	0	10
Niet bereikt/n.v.t.	3	1	1	5	0	0	5
Verpachters							
Totaal	23	3	2	28	11	8	47
Interview	4	0	0	4	1	2	7
Telefonisch gesprek	11	2	2	15	5	6	26
Niet bereikt/n.v.t.	8	1	0	9	5	0	14
Bewoners							
Totaal	1	3	0	4	9	0	13
Interview	0	2	0	2	0	0	2
Telefonisch gesprek	1	0	0	1	9	0	10
Niet bereikt/n.v.t.	0	1	0	1	0	0	1
Totalen							
Totaal	83	37	24	144	29	35	208
Interview	36	19	10	65	4	12	81
Idem in %	43	51	42	45	14	34	39
Telefonisch gesprek	29	12	9	50	17	14	81
Idem in %	35	32	38	35	59	40	39
Niet bereikt/n.v.t.	18	6	5	29	8	9	46
Idem in %	22	16	21	20	28	26	22

a) M-IJ = Midden-IJsselmonde

V = Vlinderstrik

S = Schiezone

R = Rand van Rhon

P = Polder Albrandswaard

3.1.2 Allocatie van grond

Tabel 3.3 geeft een overzicht van het grondbezit en grondgebruik in het plangebied (Midden-IJsselmonde, Vlinderstrik en Schiezone), voor zover dit bekend is geworden uit de interviewverslagen. Het betreft hier dus alleen Midden-IJsselmonde, de Vlinderstrik en de Schiezone, zodat de tabel betrekking heeft op 65 van de 81 respondenten. Uit de telefonische contacten was te weinig informatie over de grond beschikbaar om zinnig in de tabel op te kunnen nemen. In totaal hadden de genoemde respondenten 1.074 ha in gebruik, waarvan 730 ha in het plangebied. Gezien het totale areaal van ca 800 ha ¹ is de dekking van de transformatiegebieden hiermee redelijk volledig. De 65 geïnterviewden representeren dus een groot deel van het grondgebruik in de drie gebieden. Hierbij moet opgemerkt worden dat uit de interviewverslagen niet altijd duidelijk werd welk deel van het bedrijfsareaal exact buiten het gebied ligt; het genoemde areaal van 730 ha is hiermee wellicht wat overschat.

In het plangebied is 239 ha in eigendom bij de gebruikers, waarvan 15 ha door een landbouwer wordt verpacht aan een collega. Het totale grondgebruik uit de interviews (730 ha) is opgesplitst in 31% eigendom, 25% huur en 44% langdurige pacht. Kortlopende pacht of huur betreft éénjarige contracten, waaraan door de huurder geen rechten voor verlenging kunnen worden ontleend. Langdurige pacht gaat gepaard met contracten van minimaal zes jaar met de mogelijkheid tot contractverlenging. Bij beëindiging van dergelijke contracten zal dus afkoop van de resterende pachtjaren inclusief het verlengingsrecht aan de orde zijn.

Tabel 3.3 Allocatie van de grond die bij de geïnterviewden op Midden-IJsselmonde, in de Vlinderstrik en in de Schiezone in gebruik is, met verdeling binnen en buiten het plangebied

Allocatie van de grond (in hectares):	Totaal	Positie ten opzichte van het plangebied		
		binnen	binnen (%) b)	buiten
Eigendom - niet verpacht a)	290	224	31	66
Eigendom - verpacht	15	15		0
Gepacht kort	427	186	25	241
Gepacht lang	357	320	44	37
Bedrijfsoppervlakte (excl. verpachting)	1.074	730	100	344

a) Toelichting. Om dubbeltelling in de berekening van de totale bedrijfsoppervlakte in de drie gebieden te vermijden is het areaal verpachte grond apart vermeld en niet meegenomen in de optelling; b) Percentage ten opzichte van de totale bedrijfsoppervlakte in het plangebied dat bij agrariërs in gebruik is.

Bron: Interviewverslagen, bewerking LEI.

Een nadere onderverdeling van de gehuurde en gepachte grond is te zien in tabel 3.4. Deze tabel is inclusief het areaal buiten het plangebied, aangezien uit de interviewverslagen geen volledige informatie over de grondtoewijzing is gevonden. Opvallend is de grote

¹ Dit areaal van 800 ha bestaat uit 600 ha op Midden-IJsselmonde, 150 ha in de Vlinderstrik en 50 ha in de Schiezone. De Vlinderstrik is een zoekgebied; uiteindelijk zullen 100 van de 150 ha bestemd worden voor natuur en recreatie. Alleen is nu nog niet bekend welke percelen precies wel of niet die bestemming zullen krijgen. Daarom zijn alle 150 ha in het onderzoek en dus in de interviews meegenomen (voor zover men daar mee instemde). Daardoor komt het totaal op 800 ha, terwijl het plan uiteindelijk betrekking heeft op 750 ha.

hoeveelheid gehuurde grond van gemeenten. Dit betreft vooral grond van de gemeente Rotterdam in de Vlinderstrik. Ook opvallend is het relatief grote areaal in het plangebied bij particuliere verpachters inclusief beleggingsmaatschappijen. Verder gebruiken twee ondernemers een grote hoeveelheid grond (samen 90 ha) elders voor paardenhouderij. Deze grond is meegenomen in beide tabellen (gehuurd van gemeenten, buiten plangebied).

In tegenstelling tot de respondenten die wel geïnterviewd zijn, is er van de telefonische respondenten nauwelijks of geen kwantitatieve informatie beschikbaar over grondbezit en grondgebruik. Aangezien er met de interviews van het totaal areaal van 800 ha ongeveer 730 ha is gealloceerd vanuit de interviewverslagen, kan het grondgebruik bijna volledig worden toegekend. Dit is anders voor het grondbezit. In het plangebied is ongeveer een derde deel eigendom van de ondernemers; de rest wordt gepacht. Naast grote verpachters als BBL, Leidingenstraat en de gemeente Rotterdam, komt pacht en huur van particulieren ook vaak voor (zie voorgaande). Van deze verpachters zijn vaak geen kwantitatieve areaalgegevens beschikbaar.

Tabel 3.4 Verdeling van de pachtgrond in gebruik bij de agrarische ondernemers in het plangebied naar looptijd (kort- of langdurend), naar (groep van) verpachter(s) en naar positie ten opzichte van het plangebied

Looptijd en (groep van) verpachter(s)	Areaal (ha)		
	Totaal	Ten opzichte van plangebied	
		binnen	buiten
Verpacht kort	427	186	241
- BBL	44	20	24
- Leidingenstraat	55	38	17
- Gemeenten (met name Rotterdam)	197	51	146
- Particulier, overig, onbekend	131	77	54
Verpacht lang	357	320	37
- Institutionele beleggers	74	72	2
- Waterschap	19	19	0
- Particulier, overig, onbekend	264	229	35

Bron: Interviewverslagen, bewerking LEI.

Naast een allocatie naar eigendom, pacht en huur is ook een indeling naar grondgebruik gemaakt. Deze is beschreven in tabel 3.5.

Tabel 3.5 Totale aantallen en aantallen agrarische respondenten en grondgebruik in het plangebied, verdeeld naar de onderzoeksgebieden

Gebied	Aantal respondenten		Areaal (ha)			
	totaal	agrarisch	totaal	open teelten a)	grasland/voedergewassen	glastuinbouw
Midden-IJsselmonde	36	28	573	466	107	0
Vlinderstrik	19	16	108	25	72	11
Schiezone	10	9	49	0	49	0
Totalen	65	53	730	491	228	11

a) Gedefinieerd als akkerbouw, vollegrondsgroenteteelt en fruitteelt.

Samengevat kan worden gesteld dat de gebruikte grond in het plangebied voor ongeveer een derde in bezit is van de gebruikers, terwijl de rest voor kortere (25%) of langere periode (44%) gepacht wordt. Dat betekent dat voor drie kwart van de grond bij verwerving voor natuur en recreatie aan de gebruikers de grondprijs uitbetaald of de pachtrechten afgekocht moeten worden (naast mogelijk een vergoeding voor gedeerde inkomsten). Het resterende kwart (185 ha) is kortlopende pacht, waarop geen pachtrechten liggen. Daarop is de afkoop van pachtrechten dus niet aan de orde. Bovendien is minimaal 108 ha (58%) van deze grond in handen van de overheid of semi-overheid.

3.2 Uitkomsten van interviews

3.2.1 Reacties van de respondenten

In tabel 3.6 staan de reacties van de agrarische respondenten in het plangebied op de PKB: 'Wat betekent dat voor mijn bedrijf?' Dit overzicht is gebaseerd op de interviewverslagen van in totaal 53 respondenten in het plangebied (tabel 3.2) en gecategoriseerd met behulp van belief systems. Deze 53 agrarische bedrijven hebben in totaal 730 ha in gebruik (eigendom, pacht of huur).

Opvallend is, dat het grootste areaal (218 ha) in het plangebied ligt bij respondenten die aangeven onzekerheid te ervaren als gevolg van de inrichtingsplannen. Onzekerheid bij ondernemers leidt in het algemeen tot terughoudendheid bij vervangings- en uitbreidingsinvesteringen. Qua grondgebruik scoorden verder de reacties 'het gebied of het bedrijf zijn te klein of verouderd' (165 ha), 'voortzetting of uitbreiding worden onmogelijk' (113 ha) en 'beperking of verstoring van de bedrijfsvoering' (100 ha) hoog. De resterende 134 ha ligt bij agrariërs die al activiteiten buiten de landbouw hebben opgepakt, die weinig vertrouwen in de procedures hebben of in bijzondere omstandigheden verkeren.

Tabel 3.6 *Reacties van de agrarische respondenten in het plangebied op de PKB, weergegeven in totaal areaal per reactie categorie. Het betreft hier het totaal areaal dat men in gebruik heeft inclusief huurland*

Reactie	Areaal bij agrariërs (ha) a)
1 bedrijf gestopt; woonplek gehouden	40
2 activiteiten buiten landbouw opgepakt	3
3 economische positie wordt aangetast	53
4 onzekerheid door inrichtingsplannen	218
5 voortzetting/uitbreiding onmogelijk	113
6 gebied/bedrijf te klein/verouderd	165
7 beperking/verstoring bedrijfsvoering	100
8 weinig vertrouwen in procedures	34
9 bijzondere omstandigheden	4
Totaal	730

a) Het areaal bij niet-agrariërs bedroeg ongeveer 5 ha.

Bron: Interviewverslagen, bewerking LEI.

Van de zes geïnterviewde overige ondernemers in het plangebied verwachten er vier beperking of verstoring van de bedrijfsvoering en één dat zijn economische positie zal worden aangetast. Drie van de vier verpachters verwachten eveneens aantasting van hun economische positie. In het algemeen verwachten de geïnterviewden dus weinig goede gevolgen van de transformatie.

Het niet meedoen aan een interview was vaak het gevolg van geen belang/geen interesse of van frustratie over plannen en procedures. De volledige reacties van deze groep overige (telefonische) respondenten bleken vaak moeilijk te achterhalen. Eigenaren van grond of verpachters, die nauwelijks of geen sterke emotionele binding met deze grond hebben, zijn vooral geïnteresseerd in een goede prijs bij uitkoop. Zij hebben belang bij een aantrekkelijke prijs. Eigenaren die wel een sterke emotionele binding hebben met hun stukje grond zullen uitkoop proberen tegen te houden.

3.2.2 Visies, ambities en wensen van de respondenten

In tabel 3.7 staan de visies zoals die uit de interviewverslagen konden worden samengevat: 'Waar wil ik naar toe?' Het grootste areaal (242) is in gebruik (eigendom, pacht of huur) bij agrarische bedrijven die willen verhuizen naar een ander gebied. Grote arealen liggen ook bij boeren en tuinders die uitgekocht willen worden en vervolgens iets anders willen gaan doen dan land- of tuinbouw (129 ha), een nieuw bedrijf willen starten c.q. een bestaan in de recreatie willen opbouwen (108 ha) of op een andere manier ingepast willen worden in het gebiedsplan (72 ha). De overige 179 ha ligt bij respondenten die op de huidige locatie willen blijven wonen (42 ha) of op die plek willen doorgaan (37 ha), die uitgekocht willen worden en tegelijk willen stoppen (42 ha), overleg willen over hun belangen en wensen (15 ha) of in bijzondere omstandigheden verkeren (43 ha).

Tabel 3.7 Indeling van de visies op de plannen bij bedrijven, organisaties en bewoners in het plangebied, verdeeld naar de onderzoeksgebieden a)

Visie	Totaal areaal (ha) a)
1 blijven wonen op huidige locatie	42
2 blijven doorgaan op huidige locatie	37
3 nieuw bedrijf/bestaan in recreatie	108
4 ingepast worden in gebiedsplan	72
5 verhuizen naar een ander gebied	242
6 bedrijf uitkopen; iets anders gaan doen	129
7 bedrijf uitkopen; tegelijk stoppen	42
8 afstemming op belangen/wensen	15
9 bijzondere omstandigheden	43
Totaal	730

a) Het areaal bij niet-agrariërs bedroeg ongeveer 5 ha.

Bron: Interviewverslagen, bewerking LEI.

De niet-agrarische ondernemers in het plangebied zitten vooral in de groepen 'verhuizen naar een ander gebied' en 'afstemming op belangen/wensen'. De verpachters reageren voornamelijk met de wens om uitkoop, zodat ze iets heel anders kunnen gaan doen.

3.2.3 Leveranciers en afnemers

In de interviews is ook gevraagd naar het aantal leveranciers en afnemers. Tabel 3.8 laat zien dat in de interviews in totaal, dus in het plangebied en de twee aangrenzende gebieden Rand van Rhooen en polder Albrandswaard met in totaal 66 agrarische respondenten (tabel 3.2) 167 keer een leverancier of afnemer genoemd is. Het meest frequent zijn leveranciers van productiemiddelen genoemd (46 keer). Hoge frequenties zijn ook waargenomen bij loonwerkers (24 keer), mechanisatie en materialen (22 keer) en afnemers van producten (27 keer). Frequenties van 11 tot 14 zijn geteld bij aankoop van veevoeding, handel/winkel als afnemer, veiling en afzet van vee. Deze lijst is niet volledig. Het komt bijvoorbeeld voor, dat agrarische bedrijven op met name Midden-IJsselmonde collega's bedienen door middel van loonwerk of inzet van arbeid. Die relaties zijn om privacyredenen niet in dit rapport opgenomen. Een nadere aanduiding van de betrokken leveranciers en afnemers is gegeven in bijlage 4.

Tabel 3.8 Aantallen leveranciers en afnemers in het onderzoek, verdeeld naar cluster en naar onderzoeksgebied

Gebied	Aantallen leveranciers per cluster				Aantallen afnemers per cluster				Totaal
	a)				b)				
	1	2	3	4	1	2	3	4	
Midden-IJsselmonde	11	10	22	4	9	23	1	0	80
Vlinderstrik	3	5	11	1	1	2	5	2	30
Schiezone	6	6	4	3	0	1	0	7	27
Rand van Rhooen	4	1	2	3	0	1	2	1	14
Polder Albrandswaard	0	0	7	0	4	0	4	1	16
Totaal	24	22	46	11	14	27	12	11	167

a) Betekenis van de clusters leveranciers:

1 = Loonwerk

2 = Mechanisatie en materialen

3 = Productiemiddelen

4 = Veevoeding

b) Betekenis van de clusters afnemers:

1 = Handel/winkel

2 = Producten (met name voor verwerking)

3 = Veiling

4 = Afzet vee

Opmerking: Verschillende leveranciers en afnemers zijn werkzaam in meerdere van de vijf gebieden, zodat de totaalstelling informatie geeft over het aantal keren dat een leverancier of afnemer per gebied genoemd is.

Bron: Interviews

4. Synthese

De interviewverslagen vormden de bron voor het in kaart brengen van de reacties, belangen, visies, wensen en ambities van boeren en tuinders, overige ondernemers, verpachters en bewoners, zoals weergegeven in hoofdstuk 3. In hoofdstuk 4 wordt een stap verder gegaan door naar groepen respondenten te kijken die op verschillende wijze tegen de plannen voor transformatie aankijken (4.1) en door integrale beelden van de vijf onderzoeksgebieden te schetsen (4.2). De gehanteerde methoden worden in verschillende bijlagen toegelicht. Een belangrijk verschil met hoofdstuk 3 is, dat in hoofdstuk 4 meer aandacht is gegeven aan de werkelijke eigendoms- en pachtverhoudingen. In hoofdstuk 3 lag de nadruk op de grond die de boeren en tuinders totaal in gebruik hebben in het plangebied, dat wil zeggen in eigendom, in langdurige of in kortlopende pacht. Dat geeft een beeld van de verdeling van verschillende reacties in de agrarische sector op de plannen. Uitgewerkt naar toekomstplannen is het echter beter om te werken met arealen waarop de betreffende agrariërs een recht kunnen doen gelden; dat is alleen op land in eigendom en in langdurige pacht. Op land in langdurige pacht rusten pachtcontracten, die een bepaald recht vertegenwoordigen, namelijk het recht om gedurende de looptijd van het contract de betreffende grond te gebruiken voor agrarische doeleinden, aangevuld met verlengingsrecht van het contract. Deze rechten gelden niet voor huur of kortlopende pacht. Voor de gehuurde grond zijn vooral de plannen van de verhuurder van belang; die plannen krijgen in dit hoofdstuk meer aandacht dan in het voorgaande.

4.1 Houding van groepen belanghebbenden

4.1.1 Agrarische respondenten

In bijlage 5 zijn de arealen vermeld die horen bij de verschillende doelgroepen. De daar gepresenteerde gegevens zijn nader toe te spitsen per deelgebied en samen te vatten tot vier doelgroepen:

- vertrek: personen die hun bedrijf willen verplaatsen;
- inpassen: personen die hun bedrijf willen inpassen in de gebiedsplannen of om willen schakelen naar recreatie;
- stoppen: personen die hun bedrijf willen beëindigen;
- 'niets': personen die op geen enkele wijze aan de plannen willen meewerken.

De uitkomsten van deze inschattingen uitgedrukt in arealen zijn vermeld in tabel 4.1a en b. Het areaal dat door de overheid verkregen zou kunnen worden is gebaseerd op de arealen grond in eigendom en langdurige pacht. De bereidheid tot verkoop is afhankelijk van het belief system waarbij een ondernemer is ingedeeld. In totaal kan ruim 20% van het

areaal verkregen worden door verhuizing, terwijl 28% bij stoppers ligt, 18% bij inpassers en 7% bij respondenten die helemaal niet met de plannen uit de voeten kunnen.

Tabel 4.1a Arealen in gebruik bij agrariërs in het plangebied die bereid zijn tot uitkoop of tot inpassing c.q. omschakeling naar recreatie en andere activiteiten, op korte termijn hun bedrijf zullen beëindigen of tot niets bereid zijn, en verhuurd areaal, per deelgebied

Gebied	Arealen bij agrarisch respondenten (ha)					Areaal verhuurd (ha)
	totaal	vertrek	inpassen a)	stoppen	niets	
Midden-IJsselmonde	573	142	98	190	38	105
Vlinderstrik	108	14	8	16	5	65
Schiezone	49	0	21	1	11	16
Totaal	730	156	127	207	54	186

a) 'Inpassen' heeft hier betrekking op inpassers natuur/recreatie en op omschakelaars naar recreatie. Het areaal inpassing in hoofdstuk 3 heeft alleen betrekking op de inpassers natuur/recreatie.

Bron: Interviews.

Tabel 4.1b Aandelen van de arealen in gebruik bij agrariërs in het plangebied die bereid zijn tot uitkoop of tot inpassing c.q. omschakeling naar recreatie en andere activiteiten, op korte termijn hun bedrijf zullen beëindigen of tot niets bereid zijn, en verhuurd areaal, per deelgebied

Gebied	Arealen bij agrarisch respondenten (%)					Areaal verhuurd (%)
	totaal	vertrek	inpassen a)	stoppen	niets	
Midden-IJsselmonde	100	25	17	33	7	18
Vlinderstrik	100	13	7	15	5	60
Schiezone	100	0	43	2	22	33
Totaal	100	21	18	28	7	26

a) Zie toelichting bij tabel 4.1a.

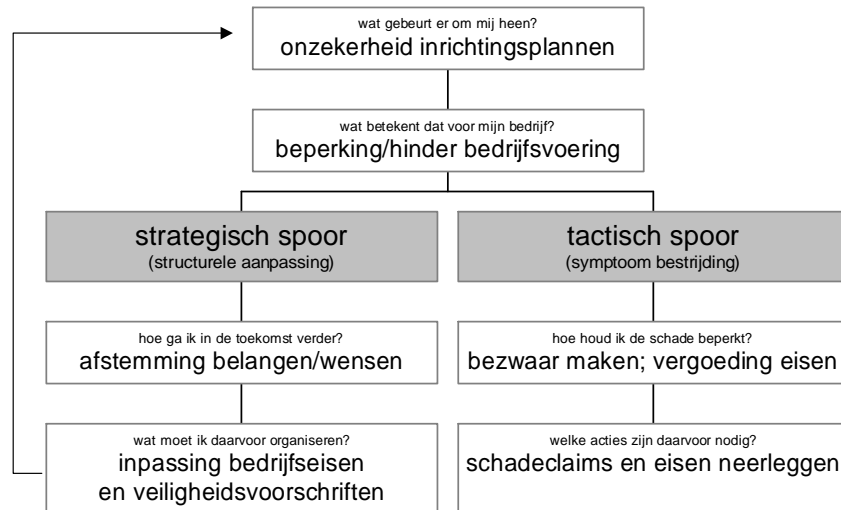
Bron: Interviews.

4.1.2 Institutionele belanghebbenden

In en rond het plangebied zitten enkele institutionele partijen zoals Stichting Buisleidingenstraat, Rotterdam Airport en Röntgen Technische Dienst. Deze partijen blijken op een geheel eigen manier in de problematiek te staan. Ze hebben specifieke bedrijfsbelangen die door uitvoering van het gebiedsplan in gevaar kunnen komen. Het gemeenschappelijke belief system van deze groep respondenten is weergegeven in figuur 4.1. Het gemeenschappelijke belief system laat zien dat de betrokken partijen zich ongerust maken over de inrichtingplannen, omdat die beperkingen of hinder voor hun bedrijfsvoering kunnen opleveren. Het strategisch spoor in figuur 4.1 laat zien dat partijen de constructieve weg willen bewandelen. Zij zoeken daarbij naar mogelijkheden om hun belangen en wensen ingepast te krijgen in het gebiedsplan. Daarbij kan worden gedacht aan het inpassen van bedrijfseisen en veiligheidsvoorschriften. Mocht de constructieve weg niet tot het gewenste resultaat leiden, dan zal het tactische spoor in werking worden gesteld. Het tactische spoor in figuur 4.1 laat zien dat de institutionele partijen op de juridische toer zullen gaan als onvoldoende rekening met hun belangen wordt gehouden. Zij zullen dan

bezwaar gaan maken en vergoedingen eisen. Gerechtelijke procedures en schadeclaims zullen dan niet uitblijven.

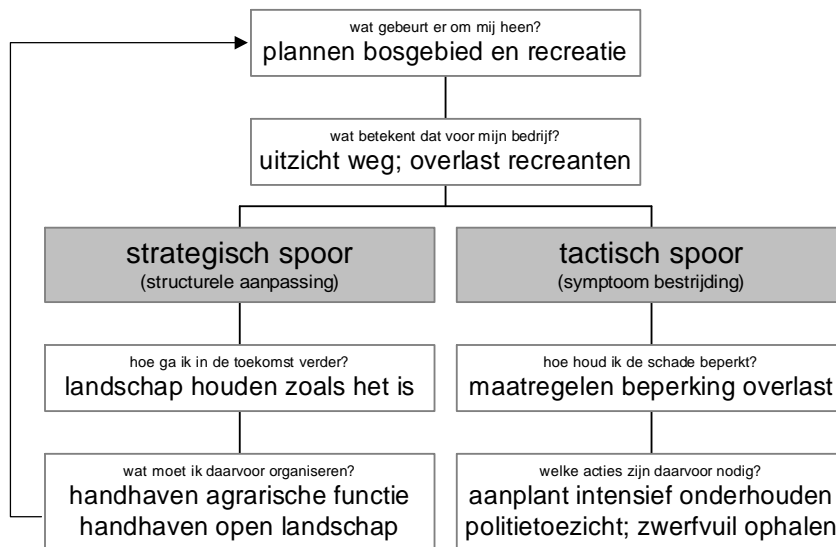
Tijdens de verwerking van de interviewverslagen bleken een aantal bewoners in het gebied een soortgelijke gedragslijn in gedachten te hebben. Zij hebben zich doelbewust in het gebied gevestigd om daar landelijk te kunnen wonen. Zij willen hun woonomgeving, hun uitzicht en hun privacy niet kwijtraken door natuurontwikkeling of nieuwsgierige recreanten. Net als de institutionele partijen zullen ze eerst proberen om in goed overleg tot een bevredigende oplossing te komen. Mocht dat overleg niet tot bevredigende resultaten leiden, dan kunnen ook uit die hoek bezwaarschriften en gerechtelijke procedures worden verwacht.

Figuur 4.1 Gemeenschappelijk belief system van 'institutionele partijen'

4.1.3 Bewoners

De meeste bewoners hadden geen belangstelling voor een interview. Uit de telefonische contacten (betreffende 10 bewoners) kwam een beeld te voorschijn van enerzijds bewoners die enkele jaren geleden zijn gestopt met agrarische activiteiten en de grond hebben verkocht en anderzijds bewoners die nog in bezit zijn van een klein perceel grond en dat alleen verkopen voor een goede prijs. Niemand gaf aan te zullen verhuizen. Een beperkt aantal bewoners toonde wel belangstelling voor een persoonlijk interview. Figuur 4.2 toont het gemeenschappelijke belief system van de geïnterviewde bewoners. De figuur toont een bewoner die vreest dat hij zijn landelijke uitzicht gaat verliezen en dat hij overlast van recreanten gaat krijgen. Op het strategisch spoor probeert hij daarom het landschap te houden zoals het is, een open landschap met een agrarische functie. Op het tactische spoor probeert hij de schade beperkt te houden door maatregelen tegen overlast te eisen. Daarbij denkt hij aan intensief onderhoud van de beplanting, politietoezicht en ophalen van zwerfvuil. De lokale overheid zal daar op worden aangesproken.

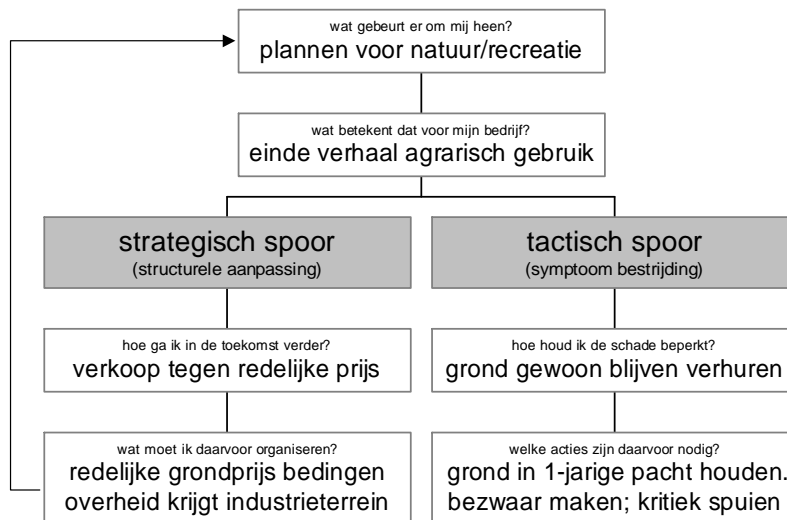

Figuur 4.2 Gemeenschappelijk belief system van bewoners

4.1.4 Verhuurders

De groep verhuurders (1-jarige pacht) is een tamelijk ongrijpbare groep. In het gebied worden aanzienlijke arealen verhuurd door agrariërs die bezig zijn met het afbouwen van hun bedrijf, door particulieren die vanuit het verleden of speculerend op de toekomst grond in het gebied bezitten en door institutionele partijen (Gemeente Rotterdam, Stichting Buisleidingenstraat) die voor speciale doelen grond in het gebied hebben gekocht. In deze subparagraaf gaat het om de particulieren die grond op jaarbasis verhuren aan agrariërs. Het gemeenschappelijke belief system van de groep verhuurders van grond in weergegeven in figuur 4.3.

Figuur 4.3 laat een verhuurder zien die het agrarisch gebruik van zijn grond ziet aflopen. Op het strategische spoor is hij bereid de grond voor een redelijke prijs te verkopen. Bij het woord 'redelijk' wordt gerefereerd aan de oorzaak van het gebiedsplan, namelijk aanleg van industrieterrein op de tweede Maasvlakte. De verhuurders verwachten daarom een prijs ruim boven de agrarische waarde. Op het tactische spoor doen ze zich voor als verkopers die niet veel haast hebben. Ze blijven hun grond gewoon verhuren. Ze spuien kritiek op de plannen van de provincie en zullen bij lage grondprijzen bezwaar maken tegen verkoop.

Figuur 4.3 Gemeenschappelijk belief system van particuliere verhuurders van grond

4.1.5 Rentmeesters

Rentmeesters van institutionele beleggers vormen een andere categorie verpachters. Zij vertegenwoordigen de wereld van de langlopende pacht. Het gemeenschappelijke belief system van de rentmeesters is weergegeven in figuur 4.4.

Figuur 4.4 Gemeenschappelijk belief systems van rentmeesters

Figuur 4.4 laat een rentmeester zien, die de waarde van zijn eigendommen in gevaar ziet komen door de bestemmingswijziging van landbouw naar natuur. Op het strategische spoor wil hij graag samen met de provincie investeren in recreatie. Daarbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan uitbreiding van de bestaande golfbaan of aan horeca in een groene omgeving. Als de provincie gezamenlijk investeren afwijst, dan is de rentmeester

met gepaste tegenzin bereid om over verkoop te gaan praten. Hij zal daarbij een verkoopprijs bedingen die past bij de aanleg van een industrieterrein of een woonwijk. Als argument voor een hoge verkoopprijs zal de rentmeester aanvoeren dat hij zijn pachters schadeloos zal moeten stellen.

4.1.6 Doelgroepen bij de niet-agrarische respondenten

Net als de boeren en tuinders kunnen ook de overige ondernemers, verpachters en bewoners ingedeeld worden in de doelgroepen zoals beschreven in bijlage 6. De uitkomsten hiervan staan in tabel 4.2. Uit de tabel blijkt dat er in totaal 81 ha grond ligt bij verpachters die voelen voor een of andere vorm inpassing van in de plannen voor natuur en recreatie.

Tabel 4.2 Verdeling van de niet-agrarische respondenten over doelgroepen

Doelgroep	Areaal (ha) per categorie		
	bedrijven	verpachters	bewoners
Honkvaste veteranen, ondernemers en afbouwers a)	2	10	0
Omschakelaars naar recreatie of andere bedrijfstak, inpassers natuur/recreatie	0	81	0
Verhuizers naar ander gebied	0	0	0
Institutionele belanghebbenden of landhuseigenaren	0	0	2

a) Honkvaste veteranen zijn respondenten die al gestopt zijn, maar graag op de oude plek willen blijven wonen; honkvaste ondernemers voeren nog wel een bedrijf en willen dat ook graag op de huidige locatie blijven doen; honkvaste afbouwers zijn respondenten die bezig zijn hun bedrijf af te bouwen maar wel op dezelfde plaats willen blijven wonen.

De bewoners in het gebied mogen waarschijnlijk in hun huis blijven wonen. Er zijn weinig 'echte' bewoners geïnterviewd. Daarom is de informatie in deze alinea ook deels gebaseerd op de interviews met agrariërs met weinig of geen grond die gestopt zijn en als bewoner kunnen worden gekarakteriseerd. Zij ervaren onzekerheid over de toekomst van hun woonplek en hebben het gevoel onvoldoende te worden gehoord bij het maken van plannen. Zij geven aan de volgende ontwikkelingen te verwachten of te vrezen:

- verhoging van de grondwaterstand in het geval gekozen wordt voor natte natuur;
- gevaar voor verlies van open landschap (uitzicht) en voor het verloren gaan van de huidige natuurhistorische waarde van het gebied;
- gevaar voor vermindering van de ontsluiting en voor belasting van de wegen; men vraagt zich af of er wel voldoende voorzieningen zullen komen om de toeloop naar vooral recreatieve voorzieningen op te vangen;
- verlies van gevoel van veiligheid: aantrekkingskracht voor onder andere criminelen (bijvoorbeeld dealers, inbrekers) en onoorbaar gedrag (afval, geluidshinder);
- verhoging of verlaging van de huizenprijzen in het gebied, afhankelijk van de ontwikkelingen in de populariteit;
- belemmeringen voor het uitwerken van plannen, bijvoorbeeld het beginnen van een camping;
- mogelijkheden om iets in het nieuwe gebied te kunnen doen op het gebied van natuur of recreatie (bijvoorbeeld as beheerder);

- zorgen over toekomstig gebrek aan goed beheer van aan te leggen natuurgebied.

Sommige bewoners/ondernemers met een stuk grond willen wel verkopen tegen een goede prijs (beleggingsaspect) en zouden nu de mogelijkheid daartoe kunnen krijgen. Anderen blijven liever wonen en vrezen dat ze hun hobbygrond en daarmee de hobby zelf (paarden, schapen) moeten inleveren. De verwachtingen zijn dus deels positief en deels negatief.

4.1.7 Typering telefonische reacties

De reacties van de telefonische respondenten zijn geclassificeerd volgens de klasse-indeling in tabel 4.3. De klasse-indeling is een samenvatting van de acht doelgroepen die bij de geïnterviewde respondenten gehanteerd zijn, aangevuld met een groep 'Geen belang, geen interesse; frustratie, totaal afwijzend' en een groep 'Institutionele belanghebbenden of verpachters'. gekozen. Een aantal respondenten was negatief over de plannen of procedures. Sommigen hadden deze gevoelens omgezet in berusting of in een (re)actie (bijvoorbeeld verhuizen); anderen waren dermate negatief gestemd dat zij geclassificeerd zijn als 'frustratie, totaal afwijzend'. Verder was een groep om commerciële redenen wel geïnteresseerd in (de uitvoering van) de plannen omdat ze een stukje grond in het plangebied hebben en daarvoor een goede prijs voor willen ontvangen (klasse 'Wenst verkoop grond/uitkoop'). Ook deze respondenten vonden het niet nodig aan een interview mee te doen; vaak gaat het hierbij ook om kleine percelen.

Tabel 4.3 Verdeling van de telefonische respondenten over belief systems

Type Belief System	Aantal
Honkvaste veteranen, ondernemers en afbouwers, gestopt	37
Omschakelaars naar recreatie of andere bedrijfstak, inpassers	3
Verhuizers naar ander gebied, wenst verkoop grond/uitkoop	11
Geen belang, geen interesse; frustratie, totaal afwijzend	20
Institutionele belanghebbers of verpachters	10
Totaal	81

4.1.8 Beschikbare grond voor verwerving en inpassing

Voor de opdrachtgever is van belang te weten hoeveel grond met name beschikbaar komt voor verwerving en voor inpassing. In totaal zou er op basis van de interviews 128 ha in het plangebied voor inpassing en 156 ha voor uitkoop beschikbaar komen (tabel 4.1).

Een kanttekening bij deze analyse is dat ongeveer de helft (44%) van het plangebied in handen van verpachters is (tabel 3.4). Een kwart is in eigendom van de gebruikers zelf. Als volgens de boeren en tuinders de helft van het areaal beschikbaar is voor verwerving, dan kan voor maximaal de helft (dus een kwart) in totaal betrekking hebben op hun eigen grond. Voor de ander helft hebben ze te maken met een verpachter. Verwerving van grond zou in die gevallen afkoop van het pachtcontract betekenen en dat is nog niet hetzelfde als verkoop van de grond aan de overheid. Daarvoor zal de verpachter mee moeten werken.

Wel is duidelijk dat er 81 ha grond ligt bij verpachters die willen inpassen in natuur en recreatie (tabel 4.2). In dat geval is echter weer de vraag of de pachters van de betreffende grond dat ook zien zitten of dat er als het ware van pachter gewisseld moet worden om die richting in te kunnen vullen.

4.2 Regionale aspecten uit de belief systems

In deze paragraaf wordt achtereenvolgens aandacht besteed aan de regionale afhankelijkheid van de drie deelgebieden (4.2.1), emotionele binding met het gebied (4.2.2) en regionale toespitsing van aantallen 'verhuizers', 'inpassers' en 'stoppers' en bijbehorende arealen (4.2.3).

4.2.1 Regionale afhankelijkheid

Tijdens de interviews is gevraagd naar de toeleveranciers en de afnemers en hun vestigingsplaatsen. Elke toeleverancier/afnemer heeft een code gekregen, afhankelijk van de afstand tot het betreffende gebied. Deze codes of zones worden uitgelegd in de voetnoot bij tabel 4.4. Hierin staan voor de drie gebieden in het plangebied en de twee naburige gebieden de aantallen toeleveranciers/afnemers in de regionale afstandszones.

De meeste actoren (toeleveranciers/afnemers) komen voor op Midden-IJsselmonde; hier zijn ook de meeste geïnterviewde ondernemers gevestigd. Opvallend voor dit gebied is dat bijna alle leveranciers in de regio liggen (R1 en R2). Diensten zoals loonwerk en mechanisatie worden vooral in de regio verkregen. In de Vlinderstrik liggen de meeste leveranciers in het gebied zelf of aangrenzend (R1). In de Schiezone is met name de afzet gebiedsgebonden; hier wordt veehandel (vanwege schapen) vaak genoemd.

Tabel 4.4 Aantallen toeleveranciers en afnemers in de regionale afstandszones per deelgebied.

Gebied	Aantal leveranciers per regiocode: a)			Aantal afnemers per regiocode: a)			Totaal b)
	R1	R2	R3	R1	R2	R3	
Midden-IJsselmonde	14	34	2	11	17	8	86
Vlinderstrik	13	2	7	7	2	6	37
Schiezone	9	7	3	7	2	2	30
Rand van Rhoon	5	2	1	2	0	3	13
Polder Albrandswaard	1	3	4	5	2	3	18
Totaal b)	42	48	17	32	23	22	184

a) Uitleg codes of regionale afstandszones:

R1: in het gebied zelf of direct eraan grenzend;

R2: van enkele kilometers afstand tot 10-20 kilometer afstand;

R3: verder dan 10-20 km afstand.

b) Deze totalen hebben betrekking op aantallen toeleveranciers en afnemers die per combinatie van gebied en regionale afstandszone in de interviews genoemd zijn. Dat sluit niet uit, dat verschillende toeleveranciers en afnemers meerdere keren genoemd zijn, zodat het totaal aantal toeleverende en afnemende bedrijven duidelijk kleiner is dan de totalen in deze tabel.

Voor elk bedrijf afzonderlijk is een regio-afhankelijkheidsindex (RI) afgeleid. In bijlage 6 staat beschreven hoe de RI wordt berekend. De RI is een maat voor de regionale afhankelijkheid of hechtheid van het netwerk. Tabel 4.5 is bedoeld om op basis van de RI enig inzicht te geven in de grootte en de hechtheid van het netwerk in de deelgebieden. Voor elk gebied worden het aantal interviews en het totale areaal in exploitatie (zowel binnen als buiten het plangebied) vermeld in de eerste twee kolommen. De derde kolom (gemidd. RI) geeft het ongewogen gemiddelde van de RI voor elk gebied. De gemiddelde RI is het laagst in de Vlinderstrik (redelijk zwakke regio-afhankelijkheid) en het hoogst in de Schiezone en de Rand van Rhoon (redelijk sterke regio-afhankelijkheid).

Tabel 4.5 *Regio-afhankelijkheid van de vijf deelgebieden in en nabij het plangebied*

Gebied	Aantal	Areaal expl.	Gemidd. RI a)	aantal BE b)	aantal AW c)
Midden-IJsselmonde	36	672	0,40	25,0	11,8
Vlinderstrik	19	268	0,31	28,5	12,8
Schiezone	10	147	0,62	7,4	6,7
Rand van Rhoon	4	101	0,66	5,6	4,8
Polder Albrandswaard	12	21	0,25	8,4	4,8

a) Gemiddelde index per bedrijf voor afhankelijkheid in de regio (indien genoemd):

0=geen, ~0.25=zwak, ~0.5=middelmatig, ~0.75=sterk, 1=zeer sterk

b) 1 BE (Bedrijfs Equivalent) is een veehouderijbedrijf met 20 ha

(wegingsfactoren per ha: openteelt=1, veehouderij=2, glas=70)

c) Per ondernemer is Afgeleide Werkgelegenheid (AW) het product van BE en RI.

Op basis van wegingsfactoren voor type bedrijf en areaal is het aantal bedrijfseenheden (BE) voor de drie gebieden berekend. Een BE is een veehouderijbedrijf met 20 ha. Het grote aantal BE's in de Vlinderstrik (28,5, zie tabel 4.5) komt door het areaal glastuinbouw in dit gebied, met een wegingsfactor van 70 per ha. Ondanks het veel groter geëxploiteerde areaal op Midden-IJsselmonde is het aantal BE's in dit gebied kleiner dan in de Vlinderstrik vanwege het grote aandeel akkerbouw op Midden-IJsselmonde.

Voor elke ondernemer is de RI gekoppeld aan het aantal BE's; het totaal wordt Afgeleide Werkgelegenheid (AW) genoemd en is weergegeven in de laatste kolom. Onder de aanname dat een BE een veehouderijbedrijf is met 20 ha met een zeer sterke regio-afhankelijkheid (een RI van 1.0) wordt de totale AW voor het totale plangebied geschat op ruim 30.

Ondanks de relatief hogere gemiddelde RI op Midden-IJsselmonde vergeleken met de Vlinderstrik (3^e kolom), heeft de Vlinderstrik een groter regionaal werkgelegenheidsbelang dan Midden-IJsselmonde (aantal AW). Het hoger aantal BE's in de Vlinderstrik als gevolg van de aanwezige arbeidsintensieve glastuinbouwbedrijven is daar de oorzaak van. Een aantal van deze ondernemers wil niet graag weg want dan raken zij hun personeel kwijt. Ondanks de relatief grote regionale afhankelijkheid in de Schiezone voor het gemiddelde bedrijf is het gebied als geheel door het kleine areaal voor exploitatie (en bijgevolg een lager aantal BE's) minder van belang voor de regionale werkgelegenheid.

De gegevens uit tabel 4.5 zijn ook bruikbaar om uitspraken te doen over een mogelijk isolement voor de 'overblijvende agrariërs' in de Rand van Rhoon en de polder

Albrandswaard. Helaas zijn de verslagen uit de polder Albrandswaard niet zo representatief gezien het aantal ha. De lage RI voor dit gebied is veroorzaakt doordat een groot aantal respondenten geen toeleveranciers of afzet hebben (genoemd) waardoor het gemiddelde laag uitkomt. In de Rand van Rhoon zijn maar weinig personen geïnterviewd. Deze hebben wel een sterke regio-afhankelijkheid en gezien de omvang van het areaal in exploitatie ook een hoge Afgeleide Werkgelegenheid.

Wie zijn de toeleverancier en de afnemers in de Rand van Rhoon en de polder Albrandswaard? Vooral genoemd zijn veilingen (Greenery, Flora Holland), Van Iperen voor productiemiddelen, leveranciers van veevoer en stro en loonwerkers. Een aantal geïnterviewden is afhankelijk van handel of hebben een winkel.

Verder waren de reacties in de polder Albrandswaard 'gelaten'; het ging in veel gevallen om jonge boeren die ook wel naar ander gebied zouden willen. In de Rand van Rhoon, dat direct tegen het plangebied aan ligt zijn nadelen en gevaren benoemd die bij inrichting van het plangebied met natuur en recreatie verwacht worden:

- afzet en aanvoer van producten worden lastiger en/of duurder; er zullen minder combinatiemogelijkheden qua transport zijn;
- vanuit de natuurgebieden zal meer wildschade optreden, met name van ganzen en fazanten;
- door recreatie zal meer overlast door zwerfvuil, illegaal gebruik van landerijen en landbouwproducten door burgers ontstaan.

De reactie uit de Rand van Rhoon was daarom: 'Laat ons mee profiteren van de winsten van de VINEX-locatie!'

4.2.2 Emotionele binding met het gebied

Aan de geïnterviewden is de vraag voorgelegd hoe lang zij of de familie werkzaam zijn op hun huidige bedrijfslocatie. In bijlage 7 zijn histogrammen opgenomen die zowel voor het totale plangebied als voor de drie afzonderlijke deelgebieden een beeld geven van het aantal jaren dat de families op deze locatie aanwezig of werkzaam waren.

Vanaf het eind van de negentiende eeuw zijn er al familieleden (voornamelijk grootouders) van respondenten werkzaam in het gebied. Met name in de Schiezone zijn sommige families al lang aanwezig. In de jaren twintig van de vorige eeuw (80 jaar geleden) is vooral op Midden-IJsselmonde een piek in het aantal vestigingen. Vanwege de Waalhaven hebben zich destijds ondernemers in dit gebied gevestigd. Maar afgezien van deze piek is op Midden-IJsselmonde het aantal respondenten redelijk gelijkmatig verdeeld.

Opvallend maar niet verrassend is een 'dip' in de oorlogsjaren, ca 60 tot 70 jaar geleden. In de Vlinderstrik hebben de meeste vestigingen van de families plaatsgevonden na de oorlog; hier is de huidige ondernemer relatief vaak de eerste generatie die op de huidige locatie werkzaam is. Op Midden-IJsselmonde en zeker in de Schiezone is dat beeld omgekeerd.

Gevraagd is ook naar het aantal jaren dat de huidige ondernemer werkzaam is op het bedrijf. Histogrammen in bijlage 7 geven hiervan een beeld. Opvallend is dat dit aantal jaren redelijk gelijkmatig verdeeld is in het totale plangebied. Voor de afzonderlijke gebieden is dit beeld minder gelijkmatig. In de Schiezone 'lijken' er relatief meer jongere

ondernemers te zijn, maar een aantal van deze ondernemers hebben op wat latere leeftijd het bedrijf overgenomen. In de Vlinderstrik zijn ondernemers relatief wat langer werkzaam. Midden-IJsselmonde neemt wat dit betreft een tussenpositie in.

4.3 Plangebieden bekeken vanuit verschillende invalshoeken

In Bijlage 6 staan de invalshoeken beschreven waarmee de analyses van de interviewverslagen zijn uitgevoerd. Elk gebied in het plangebied wordt beschreven aan de hand van deze invalshoeken, waarna een samenvattende synthese voor het betreffende gebied wordt gemaakt.

Opmerkingen vooraf:

- in de beschrijvingen worden regelmatig termen gebruikt als relatief veel, gemiddeld, redelijk sterk, meer, etc., om de positie in het totale plangebied aan te geven of om de positie ten opzichte van andere gebieden in het plangebied te geven. De uitspraken zijn niet bedoeld als aardeoordeel of als een vergelijking met een of andere norm.
- met open teelten wordt in onderstaande beschrijving bedoeld: arealen akkerbouw, vollegrondsgroente en fruit.

4.3.1 Midden-IJsselmonde

Demografisch

In de afgelopen 130 jaar hebben zich regelmatig bedrijven op Midden-IJsselmonde gevestigd, met een opvallende piek in de twintiger jaren van de vorige eeuw ten gevolge van de aanleg van de Waalhaven. Ongeveer de helft van de agrarische vestigingen zijn van vóór de Tweede Wereldoorlog. Met betrekking tot het aantal jaren dat de boeren en tuinders werkzaam is, neemt dit gebied een middenpositie in, uitgezonderd enkele ondernemers die zeer recent werkzaam zijn.

Bedrijfskundig

Er is relatief veel akkerbouw, daarnaast vollegrondsgroente en paardenhouderij. Derhalve bestaat het areaal voornamelijk uit open teelten. Daarnaast komen in dit gebied relatief veel nevenactiviteiten voor.

Maatschappelijk

Bijna alle leveranciers en de meeste afnemers zijn in de regio zelf gevestigd. Vanwege een aantal respondenten zonder leveranciers/afnemers is de gemiddelde regio-afhankelijkheid voor dit gebied relatief wat lager. Ondanks de omvang van het gebied is de Afgeleide Werkgelegenheid door het grote aandeel open teelten en de matige regio-afhankelijkheid lager dan het areaal zou doen vermoeden.

Financieel-economisch

Het plan gebied is ongeveer 600 ha groot. Gebiedsgebonden: ondernemers gebruiken maar weinig grond buiten dit gebied. Grondgebonden: relatief veel grond in eigendom (in het

gebied) en gepacht; er wordt weinig gehuurd. Extensief: relatief klein aantal nge's per ha door veel open teelten.

Sociologisch

Elke doelgroep is vertegenwoordigd, waarbij relatief veel omschakelaars (met name naar recreatie) en verhuizers. Tegenover deze groepen die ondernemer willen blijven (desnoods anders of elders), staan relatief veel honkvaste personen die willen blijven wonen op locatie.

Psychologisch

In dit gebied is bij de mensen veel onzekerheid en angst voor het beperken van de bedrijfsvoering en aantasting van de economische positie. Volgens verwachting zal ruim de helft van het areaal beschikbaar worden gesteld, voornamelijk door de verhuizers. Zij willen ondernemer blijven en wensen een goede financiële vergoeding; met hen zal stevig onderhandeld moeten worden. Een kwart van het areaal kan beschikbaar komen voor inpassing; de betrokken ondernemers kunnen een positieve bijdrage leveren in de uitvoering van de plannen en kunnen een rol spelen in het gebied.

Synthese voor Midden-IJsselmonde

Op Midden-IJsselmonde zijn veel mogelijkheden voor het verwerven van grond (uitkoop en inpassing). Aangezien het vooral open teelten betreft, heeft elke ondernemer niet alleen veel grond, maar deze grond is bovendien gebiedsgebonden en ten opzichte van andere gebieden zowel veel in eigendom als gepacht. Er zijn relatief weinig oudere ondernemers; zij willen dus verder (elders/anders). De verhuizers, met ca 140 ha in het gebied, eisen een goede prijs. Hun vertrek heeft belangrijke maatschappelijke gevolgen (vooral voor wat betreft loonwerk en mechanisatie). De omschakelaars en inpassers - met een positieve instelling en waarmee gemakkelijker onderhandeld kan worden - kunnen een deel van deze negatieve gevolgen opvangen. Samen met de verhuizers zijn er veel actoren waarmee onderhandeld moet worden.

Naast de verhuizers willen de meeste ondernemers toch in het gebied blijven wonen en werken vanwege een sterke emotionele binding. De honkvastheid wordt mede verklaard door de uitstraling van het gebied. Bovendien worden de woning en de grond die al decenia in bezit zijn van de familie niet graag afgestaan.

Samenvattend

Er zijn veel mogelijkheden voor grondverwerving en inpassing, maar dit zal veel geld en onderhandeling kosten. Daarnaast is veel weerstand te verwachten vanwege honkvastheid.

4.3.2 Vlinderstrik

Demografisch

Bijna alle vestigingen zijn van na de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast is het aantal jaren dat personen werkzaam of aanwezig zijn, en daarmee de leeftijd, relatief hoog. De meeste oudere ondernemers zijn van de eerste generatie op deze vestiging.

Bedrijfskundig

Er zijn relatief veel melkveehouderij, schapen en glastuinbouw. Het areaal landbouwgrond bestaat vooral uit grasland. Er zijn ongeveer evenveel melkvee- als glastuinbouwbedrijven.

Maatschappelijk

Leveranciers en afnemers zitten meestal óf in het gebied óf ver daarbuiten. Het gebied heeft de laagste gemiddelde regio-afhankelijkheid. Ondanks deze lage regio-afhankelijkheid en ondanks de beperkte oppervlakte van dit gebied is de Afgeleide Werkgelegenheid zelfs hoger dan op Middel-IJsselmonde. Dit komt vooral door het intensieve grondgebruik van de glastuinbouw.

Financieel-economisch

Het zoekgebied is ongeveer 150 ha groot, waarvan 50 ha buiten de plannen zal blijven. Beperkt gebiedsgebonden: relatief veel grond ligt buiten het gebied. Beperkt grondgebonden: weinig eigendom en verpacht, veel huur. Intensief: relatief hoog aantal nge's per ha door veel teelt onder glas.

Sociologisch

Elke doelgroep is vertegenwoordigd, waarbij relatief veel verhuizers en een drietal inpassers. Het aantal honkvaste personen is beperkt.

Psychologisch

In dit gebied is bij de mensen vooral veel onzekerheid, daarnaast het gevoel dat voortzetting en uitbreiding niet mogelijk is en dat het gebied/bedrijf te klein/verouderd is (vooral wat betreft de glastuinbouw). Volgens verwachting zal ongeveer een derde van het areaal beschikbaar worden gesteld, voornamelijk door de verhuizers. Zij willen ondernemer blijven en wensen een goede financiële vergoeding; met hen zal stevig onderhandeld moeten worden. Slechts een tiende van het areaal kan beschikbaar komen voor inpassing; hiervoor zijn vooral de inpassers verantwoordelijk. Zij kunnen een positieve bijdrage leveren in de uitvoering van de plannen en een rol spelen in het gebied.

Synthese voor Vlinderstrik

In de Vlinderstrik zijn maar beperkte mogelijkheden voor het verwerven van grond (uitkoop en inpassing). Het betreft minder dan de helft van het areaal. Vanwege het relatief klein areaal per bedrijf is het aantal personen waarmee onderhandeld moet worden toch nog ca 15. Aangezien het vooral intensieve teelten betreft (veel glastuinbouw) heeft elke ondernemer niet alleen weinig grond, maar deze grond is bovendien niet gebiedsgebonden. Een groot deel van het grasland wordt gehuurd van de gemeente Rotterdam. Er zijn relatief veel oudere ondernemers werkzaam op vestigingen meestal door hun zelf gesticht/gekocht. Derhalve zullen zij naar verwachting een geringe emotionele binding hebben en relatief gemakkelijk elders een goed heenkomen vinden. Wel kan hun vertrek belangrijke maatschappelijke gevolgen (arbeid) hebben. De omschakelaars en inpassers - met een positieve instelling en waarmee goed onderhandeld kan worden - kunnen een deel van deze negatieve gevolgen opvangen. Samen met de verhuizers zijn er veel actoren waarmee onderhandeld moet worden. Het grote verschil met Midden-IJsselmonde is het veel kleine-

re areaal, de geringere emotionele binding en het relatief grote aandeel van de grond dat al in overheidshanden is.

Samenvattend

Er zijn beperkte mogelijkheden voor grondverwerving en inpassing. Enerzijds zal door de geringe emotionele binding de weerstand relatief laag zijn, anderzijds betreft het - gerelateerd aan de oppervlakte - veel mensen waarmee onderhandeld zou moeten worden.

4.3.3 Schiezone

Demografisch

Bijna alle vestigingen zijn van vóór de Tweede Wereldoorlog; een aantal is al meer dan 100 jaar oud. Daartegenover is het aantal jaren dat men werkzaam of aanwezig is, relatief laag, alhoewel dit voor de leeftijd in het algemeen niet geldt.

Bedrijfskundig

Er is relatief veel rundveehouderij en er zijn veel schapen en paarden. Het volledige areaal uit de interviewverslagen is grasland/voedergewassen; de ondernemers zijn bijna allen veehouders.

Maatschappelijk

Leveranciers en afnemers zijn meestal in de regio zelf gevestigd; relatief veel afzet vindt plaats in het gebied zelf (bijvoorbeeld van schapen). Het gebied heeft de hoogste gemiddelde regio-afhankelijkheid. Gerelateerd aan de geringe oppervlakte (50 ha) is de Afgeleide Werkgelegenheid hoog, gecorrigeerd voor oppervlakte vergelijkbaar met het veel intensievere Vlinderstrik.

Financieel/economisch

Het gebied is ongeveer 50 ha groot. Beperkt gebiedsgebonden: de meeste grond ligt buiten het gebied. Beperkt grondgebonden: relatief veel grond in eigendom (waarvan veel buiten het gebied) en veel huur in het gebied, maar er wordt nauwelijks gepacht. Tamelijk extensief: behalve een groot melkveebedrijf zijn er veel bedrijven met rundvee, schapen en paarden. Deze zijn in het algemeen extensief.

Sociologisch

Het gebied wordt gekarakteriseerd door veel inpassers en een enkele honkvaste veteraan.

Psychologisch

In dit gebied is bij de mensen vooral veel onzekerheid; daarnaast wordt bij een aantal een gezonde voortzetting van het bedrijf bedreigd. In het gebied is nauwelijks grond voor uitkoop; wel zou bijna de helft van de grond beschikbaar gesteld kunnen worden voor inpassing. Vanwege het grote aantal inpassers zullen naar verwachting veel ondernemers een nieuwe functie in het gebied kunnen vervullen. Zij willen niet weg; daarvoor is de emotionele binding met het bedrijf en de grond te groot. Zij kunnen een positieve bijdrage

leveren aan de uitvoering van de plannen en kunnen een rol spelen bij de realisatie van natuur en recreatie in het gebied.

Synthese voor Schiezone

Aangezien reeds veel generaties op de agrarische vestigingen werkzaam zijn geweest willen de ondernemers vanuit een sterke emotionele binding niet weg en zullen relatief veel van hen een nieuwe rol in dit gebied willen vervullen. Het zijn veehouders; als het natuurgebied met vee wordt ingericht zijn er zeker kansen en mogelijkheden.

Ondanks de geringe oppervlakte in het gebied zal beëindiging van activiteiten toch nog belangrijke maatschappelijke gevolgen kunnen krijgen (veehandel). Indien inpassing mogelijk is, zullen de inpassers - met een positieve instelling en waarmee gemakkelijk onderhandeld kan worden - een deel van deze negatieve gevolgen kunnen opvangen.

Samenvattend

Er is een sterke emotionele binding en zolang de ondernemers/bewoners kunnen blijven wonen is er weinig weerstand te verwachten. Er zijn veel inpassers in het gebied en mogelijkheden voor een nieuwe rol.

5. Expert opinion

5.1 Autonome ontwikkelingen land- en tuinbouwbreed

In deze paragraaf wordt een helicopterview over de sectoren in de onderzoeksgebieden gegeven. In een autonome ontwikkeling (dus zonder uitvoering van de plannen) zou er ook veel moeten gebeuren om de bedrijven in het gebied levensvatbaar te houden. Hoeveel toekomst zou er normaal gesproken voor de bedrijven geweest zijn? Welke ontwikkelingen zouden er normaal gesproken zijn, bijvoorbeeld wat betreft bedrijfsbeëindiging, schaalvergroting en dergelijke.

Op het LEI wordt veel onderzoek gedaan aan dergelijke vragen. In tabel 5.1 is bijvoorbeeld een overzicht gegeven van ontwikkelingsrichtingen die in de Veenkoloniën verwacht mogen worden. Als meest perspectiefvolle ontwikkelingsrichtingen zagen de stakeholders in het gebied optimalisering van het traditionele bouwplan in bestaande ketens in combinatie met schaalvergroting. Daarbij zagen zij mogelijkheden om tot schaalvergroting of efficiëntieverbetering te komen door samenwerking tussen akkerbouwers of tussen akkerbouwers en veehouders, ook als sommige akkerbouwers hun hoofdinkomen buiten het bedrijf verwerven. Voor verbreding, nieuwe natuur en nieuwe producten leek het animo onder landbouwers minder groot zijn, maar het gaat ook om nicheoplossingen.

Tabel 5.1 *Geclusterde ontwikkelingsrichtingen voor de Veenkoloniën volgens de deelnemers van een workshop met diverse stakeholders*

	Ontwikkelingsrichting	Toelichting
1	verbreding	groene, blauwe diensten, agrarische natuurbeheer, toerisme, enz.
2	optimalisering traditioneel bouwplan en ketens	kostprijsverlaging en afzetverbetering in de gehele keten
3	melkveehouderij	veehouders van buiten het gebied een melkveebedrijf beginnen
4	schaalvergroting	uitbreiding van het bedrijf in ha, aantal dieren, nge
5	samenwerking tussen akkerbouwers	samenwerking op bijvoorbeeld het gebied van mechanisatie, arbeid, inkoop van grondstoffen, afzet
6	samenwerking tussen akkerbouwers en veehouders	samenwerking op bijvoorbeeld het gebied van vruchtwisseling, voedergewassen, bemesting
7	nieuwe natuur	landbouwgrond wordt omgezet in natuur
8	nieuwe teelten en afzetketens	opzet van nieuwe productlijnen met bijbehorende grondstoffenproductie
9	deeltijd boeren	de ondernemer heeft een bedrijf en een baan buitenshuis
10	stoppen	bedrijfsbeëindiging

Bron: Smit et al., 2005a.

De conclusies uit Smit et al. (2005) lijken ook van toepassing op andere gebieden. De ontwikkelingen in het Gemeenschappelijk LandbouwBeleid (GLB) waren aanleiding om in de Veenkoloniën perspectiefvolle richtingen in kaart te brengen. Datzelfde beleid heeft ook invloed op de onderzoeksgebieden rond Rotterdam. De inkomens zullen dalen door verlaging van de steun uit Brussel voor suikerbieten, marktordeningsgewassen (granen, peulvruchten, koolzaad en dergelijke) en -producten zoals melk. Dit heeft te maken met wereldwijde afspraken over de vermindering van exportsubsidies en productieondersteuning in onder andere de landbouw (WTO-onderhandelingen). Voor dergelijke gewassen en producten ontstaat een situatie waarop op de wereldmarkt geconcurrereerd moet worden met landen waar deze gewassen en producten tegen een lagere kostprijs kunnen worden voortgebracht dan in Nederland. Dat proces wordt nog bevorderd door uitbreiding van de EU en de globalisering in het algemeen. Vrije gewassen en producten zoals groenten en fruit, bloembollen, bloemen en potplanten, champignons en bomen zijn niet afhankelijk van EU-ondersteuning, maar zullen qua prijsvorming eveneens onder druk komen te staan door de EU-uitbreiding en de globalisering. Bovendien ontstaat bij afbouw van de marktordeningsgewassen en -producten een tendens om meer vrije gewassen te gaan telen. De kosten voor grond, arbeid en productievoorwaarden (relatief strenge normen voor gebruik en emissies van meststoffen, gewasbeschermingsmiddelen, licht en energie en voor arbeidsomstandigheden, productkwaliteit en voedselveiligheid) zijn in Nederland hoog ten opzichte van bijvoorbeeld Oost-Europa, Azië en Zuid-Amerika. Daar staat tegenover dat de land- en tuinbouw in Nederland over goede productie-omstandigheden beschikt zoals goede, hoog-opbrengende grond, een hoog kennisniveau en een goede infrastructuur (qua bijvoorbeeld logistiek, handel en distributie, verwerking). Dat betekent dat de Nederlandse land- en tuinbouw in de concurrentieslag zich moet richten op gewassen en producten met een hoge toegevoegde waarde (Smit, 2003). Het gaat dan om met name poort aardappelen, bloembollen, sommige groentegewassen en sierteeltproducten. Daarbij blijft de noodzaak tot verlaging van de kostprijs aanwezig, zodat schaalvergroting, samenwerking en ketenintegratie hoogst actueel zijn.

Bij dergelijke beschouwingen over de structuur en productiewijze van de land- en tuinbouw is het erg belangrijk zich te realiseren, dat de ondernemer de doorslaggevende factor is. In de LEI-boekhouding (BedrijvenInformatienet (BIN)) worden de productie-, kosten- en inkomensgegevens van een representatieve steekproef van de bedrijven in de verschillende sectoren bijgehouden. Deze vormen de bron voor de jaarlijkse inkomenscijfers per sector. Uit BIN blijken ieder jaar weer hoe groot de verschillen tussen vergelijkbare bedrijven zijn. Minister Veerman drukte het onlangs heel mooi uit: 'De beste ondernemers doen het in een slecht jaar beter dan hun slechte collega's in een goed jaar.' (mond. med., 05-10-2005). Er zijn grote verschillen tussen boeren en tuinders voor wat betreft vakmanschap en ondernemerscompetenties, zoals creativiteit, zakelijkheid, onderhandelingscapaciteiten (Smit, 2004). Door deze complexiteit is het niet eenvoudig aan te geven hoe groot een land- of tuinbouwbedrijf moet zijn om de toekomst aan te kunnen. Relatief kleine bedrijven met relatief hoge toegevoegde waarde en/of lage kostprijs, inkomen vanuit verbredingsactiviteiten of van buiten het bedrijf kunnen toch zeer vitaal zijn. Door de hoge (financiële, wettelijke en handels)druk waaronder land- en tuinbouwbedrijven tegenwoordig moeten opereren zullen alleen 'echte ondernemers' overleven. Dat zijn boeren en tuinders die de combinatie van de 'drie 'o's' (ondernemer, onderneming en

omgeving) goed kunnen maken, zodat ze de kracht van hun persoon en bedrijf optimaal kunnen combineren met de kansen die zich in de brede omgeving voordoen. Zij zijn in staat te netwerken met de ketens, de markt en de maatschappij waarin zij opereren. Boeren en tuinders die geen ondernemende en innovatieve houding hebben zullen op termijn hun bedrijf niet kunnen voortzetten, althans niet als hoofdberoepsbedrijf (Smit, 2005).

Deze kanttekeningen nemen niet weg, dat de hoofdstroom schaalvergroting zal zijn, een beproefd middel om tot kostenverlaging of -beheersing te komen. Het kunnen leiden en financieren van steeds grotere bedrijven vraagt daarbij veel van de ondernemers. Ook om die reden zal een deel van de boeren en tuinders niet in staat blijken hun bedrijf langdurig voort te zetten c.q. op een gezonde wijze door te geven aan de volgende generatie. Zowel de druk op de agrarische inkomens als de tendens tot schaalvergroting zal er toe leiden dat het aantal agrarische bedrijven afneemt en dat de sterkste en slimste ondernemers overblijven (Smit, 2004). In principe komt er geen grond vrij, omdat de grond van bedrijfsbeëindigers nodig is om de 'blijvers' de kans te geven tot de nodige schaalvergroting te komen. Het totale areaal land- en tuinbouw neemt echter ieder jaar af doordat agrarische grond een andere bestemming krijgt, zoals natuur en recreatie in het geval van het PMR (Smit en Venema, 2004).

5.2 Perspectieven van een aantal sectoren

In de onderzoeksgebieden komen met name akkerbouw, vollegrondsgroenteteelt, melkveehouderij en glastuinbouw voor. In deze paragraaf worden de ontwikkelingen in 5.1 toegespitst op deze sectoren. De achtergrondberekeningen staan in bijlage 8. Hieronder worden alleen de belangrijkste uitkomsten geschetst.

5.2.1 Akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt

Akkerbouwbedrijven komen vooral voor op Midden-IJsselmonde. Uit tabel 2.3 bleek dat de gemiddelde omvang van de bedrijven in dit gebied vrijwel gelijk is aan die van Nederland (respectievelijk 36 en 38 ha). Verwacht wordt een afname van het aantal akkerbouwbedrijven met 3% per jaar. Verder wordt op de akkerbouwbedrijven in het plangebied een schaalvergroting met gemiddeld 10 ha in de komende 10 jaar nodig geacht. Als de balans tussen vrijkomende en benodigde grond wordt opgemaakt is de conclusie dat er in een autonoom scenario (dus zonder PKB) onvoldoende grond is voor de benodigde schaalvergroting.

Vollegrondsgroentebedrijven komen voornamelijk op Midden-IJsselmonde voor, soms gecombineerd met akkerbouw. In de studie voor Noord-Holland (Smit en Venema, 2004) is voor die provincie een afname van het aantal bedrijven in deze sector met 50% voorzien tussen 2002 en 2015. In dezelfde periode neemt het gemiddelde bedrijfsareaal 89% toe. Qua oppervlaktetoename zou dit in de orde van grootte zijn zoals aangegeven bij de akkerbouw (10 ha erbij in 10 jaar).

5.2.2 Melkveehouderij

Tabel 2.3 laat zien dat de melkveebedrijven in de onderzoeksgebieden kleiner zijn dan gemiddeld. Het aantal runderen is met 77 bijna 30% kleiner dan gemiddeld in Nederland en het areaal 15%. Dat betekent ook dat de intensiteit in dieren per ha kleiner is dan gemiddeld. Dat betekent dat de structuur ongunstig is en de kans op stoppen gemiddeld groter dan elders als alleen naar het inkomensgenererend vermogen uit bedrijf wordt gekeken.

De melkveebedrijven in de onderzoeksgebieden liggen vooral in de Vlinderstrik en de Schiezone. In de Vlinderstrik gaat het slechts om enkele bedrijven, omdat het grootste deel van het grasland in dit gebied al eigendom is van de gemeente Rotterdam en per jaar verpacht wordt aan hobby-veehouders. In de Schiezone gaat het om een relatief groot aantal veehouders die enkele percelen in het gebied hebben liggen. Slechts enkele melkveeouders hebben ook hun bedrijf in het gebied zelf gevestigd.

Het aantal melkveebedrijven zal naar verwachting de komende jaren met 3% per jaar dalen. De overblijvende bedrijven zullen de komende tien jaar gemiddeld met 38% in aantal koeien moeten groeien om levensvatbaar te blijven. Bij het opmaken van de balans tussen grondaanbod en -vraag is de conclusie dat er in een autonoom scenario onvoldoende grond zijn voor de benodigde schaalvergroting in de melkveehouderij in zowel de Vlinderstrik als de Schiezone.

De ligging van de Vlinderstrik en de Schiezone in een sterk verstedelijkt gebied levert overigens relatief veel mogelijkheden voor verbredingsactiviteiten zoals in 5.3 beschreven. Voor een aantal bedrijven zou dit kunnen betekenen dat men in plaats van schaalvergroting bedrijfscontinuïteit zoekt in aan de landbouw gerelateerde activiteiten in recreatie, natuurbeheer, zorg, huisverkoop van landbouwproducten en dergelijke.

5.2.3 Glastuinbouw

De glastuinbouwbedrijven in het onderzoek zitten voornamelijk in de Vlinderstrik. Gemiddeld zijn zij in de drie gemeentes even groot of groter dan gemiddeld in Nederland. Zij hebben dus een relatief gunstige structuur. Dat neemt niet weg, dat er een forse schaalvergroting en innovatieslag gemaakt moet worden als gevolg van toenemende concurrentie op de wereldmarkt en door stijgende energieprijzen. In het gebied komen zowel groente-, bloemen- als potplantenbedrijven voor. Met name de groente- en bloemenbedrijven moeten sterk groeien. Een groentebedrijf moet in de toekomst toch minimaal een omvang van 5 à 10 ha hebben. Verhuizing naar een centrumgebied met moderne voorzieningen zou in het autonome scenario aantrekkelijk geweest zijn.

5.3 Mogelijke gevolgen van de plannen voor de (agrarische) bedrijven, verpachters en bewoners

In de hoofdstukken 3 en 4 zijn voornamelijk de reacties van de geïnterviewden op de plannen weergegeven. De gevolgen van de plannen kunnen feitelijk pas zuiver berekend worden nadat de inrichting van het plangebied bekend is geworden. Tot dusverre zijn dus

voornamelijk verwachtingen weergegeven. Op basis van de beleidsvoornemens zullen die gevolgen waarschijnlijk zijn:

- boeren en tuinders zullen hun grond grotendeels moeten afstaan aan het Rijk voor transformatie naar natuur en recreatie of die grond moeten inpassen in de plannen. Voortzetting van het bedrijf op de huidige manier is voor de agrarische bedrijven in het plangebied gezien deze transformatie niet mogelijk. Eventueel is in een deel van het gebied een combinatie van natuur of recreatie met agrarische activiteit mogelijk (zie ook par. 5.4), maar dat zal altijd een andere, extensievere vorm van landbouw zijn dan nu in het gebied wordt uitgeoefend. Voor agrariërs die op grootschalige, moderne productie gericht zijn betekent dit dat zij moeten verhuizen naar een ander gebied. Voor degenen die hun bedrijf geheel of gedeeltelijk pachten is deze stap moeilijker dan voor hen die alle grond in eigendom hebben, omdat de afkoop van lopende pachtcontracten in het algemeen minder geld oplevert dan verkoop van grond. Met name voor deze groep is er een risico, dat zij te weinig geld ontvangen om elders een levensvatbaar bedrijf over te kunnen nemen. Dat risico is er ook voor bedrijven die relatief klein zijn maar door lage kosten overleven. De kosten van verhuizing kunnen dergelijke bedrijven uit balans brengen, temeer omdat het nieuwe bedrijf vrijwel altijd groter zal zijn dan het oude. De problemen van deze twee groepen bedrijven kunnen overigens verkleind worden door hen elders (opnieuw) een pachtbedrijf aan te bieden;
- boeren en tuinders die kiezen voor inpassing zullen zich moeten instellen op een geheel nieuwe wijze van bedrijfsvoering;
- hobbyboeren zullen waarschijnlijk een deel van hun grond kwijtraken;
- de bedrijfsgebouwen en woningen blijven mogelijk bestaan, maar het is wel mogelijk dat er verhuizingen moeten plaatsvinden om met name de inpassers op een goede plek te krijgen voor een nieuwe tak met bijvoorbeeld vee, natuur en recreatie;
- een deel van de bedrijven in of nabij het plangebied met een dienstverlenende tak, zoals loonwerk, zal marktverlies lijden. Zij zullen hun werkterrein of hun activiteitenpalet moeten aanpassen om voldoende inkomen te blijven verwerven;
- een deel van de niet-agrarische bedrijven zal hinder ondervinden van de nieuwe bestemming en wellicht moeten verhuizen;
- de verpachtende grondeigenaren zullen uitgekocht worden en op zoek moeten naar investeringen in grond of andere beleggingen die minimaal een even hoog rendement opleveren. Zij zullen voor een deel mogelijk ook proberen om aan te sluiten bij de nieuwe plannen, met daarbij een streven naar nieuw rendement;
- de bewoners van het gebied krijgen te maken met een ander uitzicht, met waarschijnlijk grotere verkeersstromen in het gebied en mogelijke overlast. Aan de andere kant wordt hun woongebied door de aanleg van natuur en recreatie aantrekkelijker voor bepaalde doelgroepen. Een verandering van de woningprijzen is dus niet op korte termijn te verwachten, maar ook niet uit te sluiten.

5.4 Combineerbaarheid van landbouw met natuur en recreatie

Een deel van de geïnterviewden heeft aangegeven in te willen passen of op zoek te willen naar een ander (type) bedrijf. Bij een transformatie van landbouwgrond naar natuur en recreatie zouden zij wellicht een rol kunnen spelen in de nieuwe functies van het gebied. In deze paragraaf worden de mogelijkheden voor natuur en recreatie apart besproken, maar het is ook denkbaar dat beide typen activiteiten gecombineerd op één bedrijf uitgeoefend worden.

5.4.1 Combineerbaarheid van landbouw met natuur

In 2003 hielden 21.550 agrarische bedrijven in Nederland zich met een of andere vorm van natuurbeheer bezig (Silvis en De Bont, 2005). Een deel daarvan betreft beheer van natuurgebieden en van grasland met een bepaalde natuurstatus. Een belangrijke reden is, dat beheer door boeren in de meeste gevallen goedkoper is dan door de zogenaamde 'terrein-beherende organisaties' (Boers en Luijt, 2005). Het beheer bestaat uit begrazing door schapen of runderen, eventueel aangevuld met één of enkele keren maaien. Daarbij worden vaak beperkingen gesteld aan het tijdstip waarop de dieren ingeschaard of waarop het gras gemaaid kan worden, ter bescherming van nesten, jonge vogels en andere dieren. Verder is de toepassing van kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen in dergelijke gebieden meestal niet toegestaan. De kwaliteit van de vegetatie (van een echt grasland is na verloop van tijd geen sprake meer) is duidelijk slechter dan van gangbaar grasland. Daardoor is beweiding of vervoeding van het maaisel aan melkkoeien geen geschikte optie ¹. Voor jong- en mestvee en schapen is het voer over het algemeen wel bruikbaar. Het voer voor de melkkoeien moet dan elders door beweiding en maaien gehaald worden.

Een dergelijk beheer past gemakkelijk in de Vlinderstrik en de Schiezone, omdat de grond daar voor een groot deel al uit grasland. Door een aanpassing van het maai-, beweidings- en bemestingsregime zal op die percelen een verandering optreden in de aanwezige flora en fauna. Op Midden-IJsselmonde is de situatie anders, omdat daar de meeste grond in gebruik is als akker, tuin of boomgaard. In de gangbare landbouw wordt een deel van de akkers begeleid door zogenaamde akkerranden, stroken waarin mengsels van allerlei kruiden voorkomen, die weer vogels, vlinders en dergelijke aantrekken, of door faunaranden, speciaal gericht op soorten als de fazant (Westerman et al., 2004). Een ander regime op akker- of tuingrond uitoefenen, wat op zich mogelijk is door om te schakelen naar een biologische teeltwijze, is op zich mogelijk, maar door verandert het betreffende perceel nog niet in natuur. Deze percelen worden immers jaarlijks geploegd of anderszins bewerkt. De combinatie met natuur ligt hier dus door het type landbouw minder voor de hand. Omzetting van akker- en tuingrond naar (extensief) grasland is natuurlijk mogelijk en dan ontstaan weer de opties die hierboven voor de Vlinderstrik en de Schiezone beschreven zijn. Daarbij moet opgemerkt worden dat niet alle akkerbouwers (sommigen wel) plezier hebben in de veehouderij en/of daarvoor de kennis en vaardigheden hebben. Ruilen van

¹ Een uitzondering op deze regel vormen koeien die volgens de biologische wijze gehouden worden. In deze tak wordt gefokt op goede prestaties bij lage krachtvoergiften en hoge opname van relatief ruig voer.

bedrijf of het plaatsen van een veehouder op een oorspronkelijk akkerbouwbedrijf zal dan in bepaalde gevallen nodig zijn.

Naast het houden van dieren op extensieve graslanden kunnen ook nog de volgende activiteiten genoemd worden als mogelijke combinatie van landbouw en natuur (Silvis en De Bont, 2005):

- landschapsbeheer;
- ganzenopvang;
- waterberging;
- loonwerk voor natuurorganisaties.

Deze activiteiten kunnen relatief gemakkelijk ingepast worden in een normale bedrijfsvoering, maar zullen vrijwel nooit voor een volledige tijdsbesteding en beloning van de boer zorgen.

5.4.2 Combineerbaarheid van landbouw met recreatie

In 2003 hielden ruim 2.500 agrarische bedrijven in Nederland zich met het verstrekken van recreatieve voorzieningen bezig (Silvis en De Bont, 2005). Daarbij valt te denken aan:

- aanleg van wandel- en fietspaden;
- kamperen bij de boer;
- 'poldersport';
- aanbieden van logies en verhuur van appartementen;
- horeca-activiteiten.

Bovendien kunnen dergelijke activiteiten gecombineerd worden met zorglandbouw, kinderopvang, productverwerking op de boerderij (zoals zelfkazen, zelf sap maken), eventueel in combinatie met een boerderijwinkel. Biologische producten verkopen relatief goed 'op locatie'. Juist het aanbieden van een combinatie van diensten lijkt aantrekkelijk voor het recreërende publiek en noodzakelijk voor de boer ¹. Daarbij is het een pluspunt als het agrarische bedrijf iets kan laten zien van agrarische activiteit, al was het maar een kinderboerderij. Het publiek moet het gevoel hebben op een 'echt' bedrijf geweest te zijn. Uitleg van de boer van het 'hoe en waarom' van zijn activiteiten zal in het bijzonder in een verstedelijkt gebied als Rotterdam veel publiek trekken. Dat zou er voor pleiten om diverse vormen van recreatie aan te bieden in combinatie met kleinschalige (biologische) landbouw en boerderijverwerking en -verkoop. Niet iedere boer heeft de benodigde competenties, vaardigheden en liefhebberij in deze vorm van landbouw waarbij de landbouwproductie zelf kleinschalig is en vooral ten dienste staat van het publiek. Waar wel aan die voorwaarden wordt voldaan, wellicht ook door de inbreng van de boerin, moet wel

¹ Verbreding (het opstarten van een tweede tak in bijvoorbeeld huisverkoop, minicamping, zorgboerderij) is eigenlijk alleen rendabel naast een conventionele, moderne productietak, dus bijvoorbeeld naast een volwaardig akkerbouw- of melkveebedrijf. De inkomsten uit een dergelijke tweede tak zijn namelijk onvoldoende om van te kunnen leven. Een alternatief is natuurlijk een aanvullende inkomensbron buiten het eigen bedrijf te zoeken. Een kenmerk van verbrede landbouw is evenwel, dat aanwezigheid op het bedrijf vaak wel een voorwaarde voor succes is. Dat hoeft de ondernemer natuurlijk niet altijd volledig zelf in te vullen, maar kan in een aantal gevallen ook als gezin opgepakt worden.

rekening gehouden worden met grote investeringen. Recreatieve voorzieningen moeten aan hoge eisen voldoen qua hygiëne, veiligheid en dergelijke. De aanleg van een eenvoudige minicamping met sanitaire ruimte kost al een flink bedrag. Als gevolg daarvan zullen alleen gemotiveerde 'omschakelaars' deze stap maken. Net als bij de combinatie met natuur zal in dit geval wellicht ook bedrijfsverplaatsing nodig zijn om tot een optimale match van landbouw en recreatie te komen.

Literatuur

Boers, A. en J. Luijt, 2005. Uitgaven- en kosteneffect van een koerswijziging in het natuurbeleid van LNV. Den Haag, LEI. Rapport 6.05.20.

Buurma, 1996. Oorzaken van verschillen in middelenverbruik tussen bedrijven; vuurbestrijding in tulpen. Den Haag, LEI-DLO, Publicatie 4.140.

Silvis, H.J. en C.J.A.M. de Bont (red.), 2005. Perspectieven voor de agrarische sector in Nederland. Achtergrondrapport bij 'Kiezen voor landbouw'. Den Haag, LEI. Rapport PR.05.05.

Smit, Bert, 2003. EU-uitbreiding: Effecten akkerbouw en vollegrondsgroente. Agrimonitor 9, 2, april 2003, 10 - 11.

Smit, A.B., 2004. Changing external conditions require high levels of entrepreneurship in agriculture. In: W. Bokelmann (Ed.). Acta Horticulturae 655, Proceedings of the XVth Symposium on Horticultural Economics and Management. Berlin, Germany, August 29 - September 3, 2004, pp. 167 - 173.

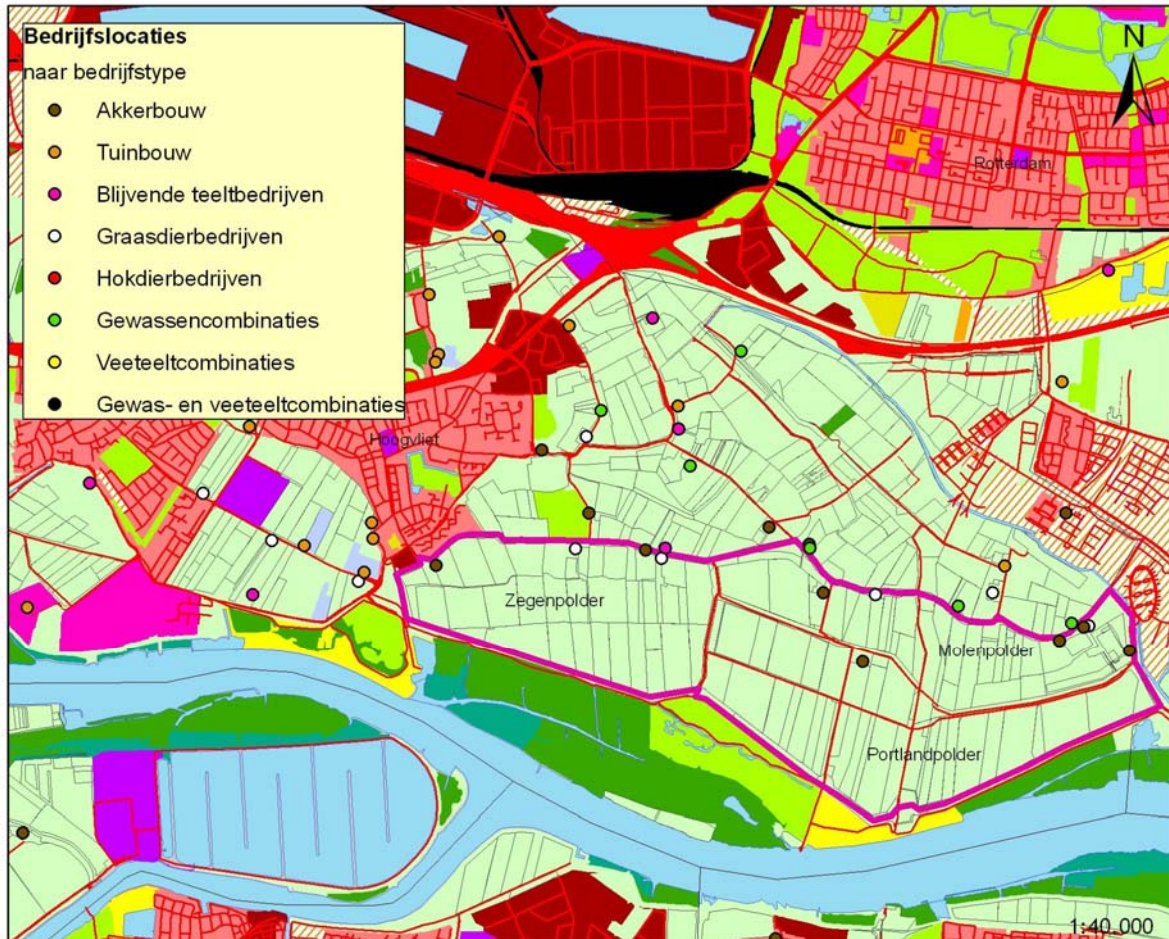
Smit, A.B. & G.S. Venema (red.). Langetermijnperspectieven voor de landbouw in de provincie Noord-Holland; Een doorkijk van 2004 naar 2015. Den Haag, LEI, Rapport 6.04.11.

Smit, A.B., P.L. de Wolf & J. Zijlstra, 2005a. Een gebied in beweging. Verwachte ontwikkelingsrichtingen van landbouwbedrijven in de Veenkoloniën. Den Haag, LEI-WUR. Rapport 2.05.09 (komt binnenkort uit).

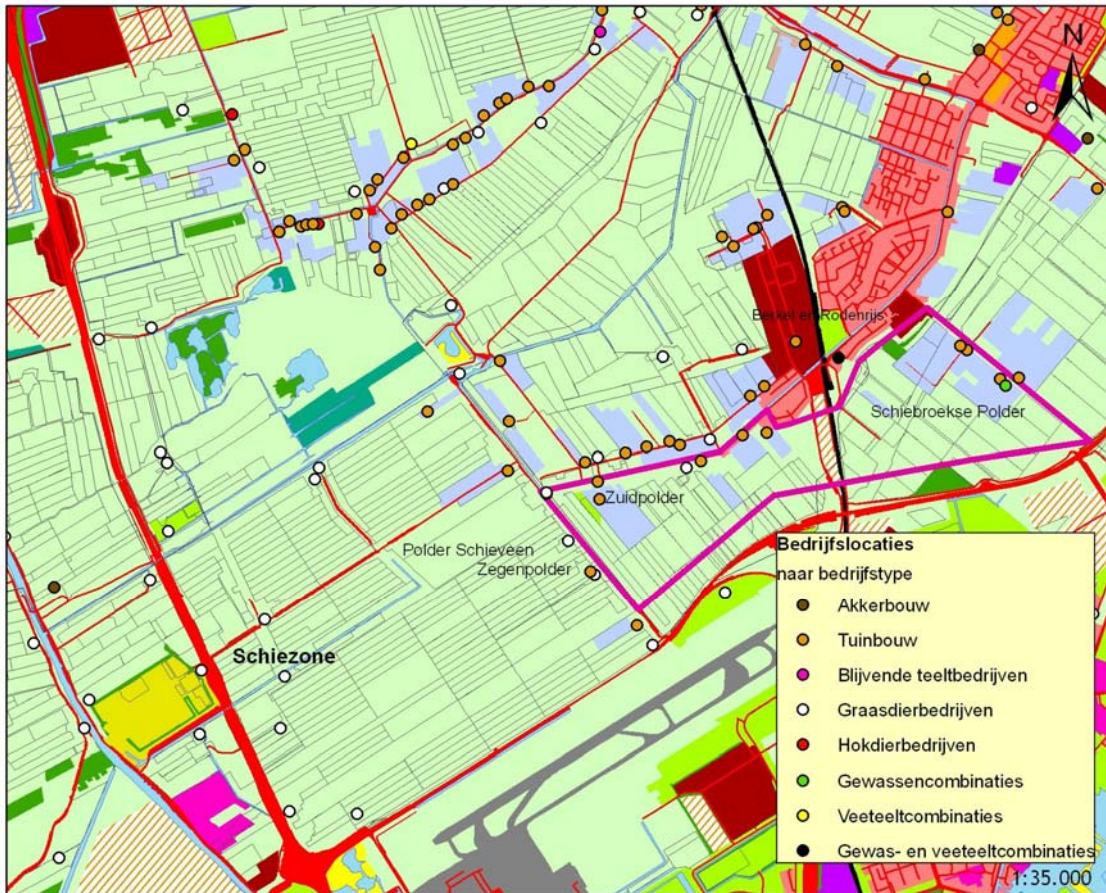
Smit, A.B., H. Prins, N.J. Jukema, C.H.G. Daatselaar, B.H.C. van der Waal, R.W. van der Meer & J. Zijlstra, 2005b. Ondernemen met bedrijfstoelagen. Een hele verandering? Den Haag, LEI-WUR. Rapport in wording (wordt in december 2005 verwacht).

Westerman, E., B. Smit, E. Stilma & M. Poel-van Rijswijk, 2004. Scheppen van Ruimte. Biodiversiteit in de landbouw: van maatschappelijke ontwikkelingen naar boerenbedrijf: Reserach Guidance de rode draad bij systeeminnovaties. Wageningen, PRI. Nota 303.

Bijlage 1 Kaarten van de onderzoeksgebieden

Bijlage 1A1 Plangebied Midden-IJsselmonde (afgebakend met dikke paarse lijnen)

Bijlage 1A2 Plangebied Schiezone (links) en de vlinderstrik (rechts; afgebakend met dikke paarse lijnen)

Bijlage 2A Kadastrale gegevens van alle agrarische en overige bedrijven, bewoners en verpachters in de plan- en zoekgebieden Midden-IJsselmonde, de Vlinderstrik en de Schiezone met aanduiding van het type grondgebruik

Kadastrale gegevens Midden-IJsselmonde

Kadastr-nummer	Areaal m ²	Eigenaar	Adres	Postcode	Plaats	Gebruikstype	Recht
RHO00A 02418G0000	176	LINDEN, dhr. B.J. VAN DER	RYSDK 94	3161EW	RHOON		EIGENDOM
RHO00A 04834G0000	998	ZOETEMAN, dhr. M.	RYSDK 92	3161EW	RHOON	BIJZONDERE OBJECTEN	EIGENDOM
RHO00A 06009G0000	36696	WATERSCHAP IJSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WEGEN	EIGENDOM
RHO00B 00080G0000	1270	NOORDZIJ, dhr. P.	HET WEEGJE 3	3161EZ	RHOON	WEGEN	EIGENDOM
RHO00B 00080G0000	1270	NOORDZIJ, dhr. P.	MIDDELS DK WZ 42	3281LJ	NUMANSDORP	WEGEN	EIGENDOM
RHO00B 00465G0000	14730	JAGT, dhr. P. VAN DER	DORPSSTR O 3	2991CR	BARENDRECHT	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 00466G0000	15650	JAGT, dhr. P. VAN DER	DORPSSTR O 3	2991CR	BARENDRECHT	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 00469G0000	14925	NOORDIJK, dhr. C.	PASTORIEDK 224	3195HK	PERNIS RT	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 00476G0000	195	JAGT, dhr. P. VAN DER	DORPSSTR O 3	2991CR	BARENDRECHT	WATER	EIGENDOM
RHO00B 00479G0000	23475	PROOIJEN, dhr. W. VAN	ESSENDK 68	3161EG	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM

RHO00B 00519G0000	17380	PROOIJEN, dhr. W. VAN	ESSENDK 68	3161EG	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 00520G0000	18830	KONING, dhr. P. DE	ESSENDK 7 A	3161ED	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 00527G0000	24555	FUNDATIE 'VAN DEN SANTHEU- VEL SOBBE' STICHTING te AMSTERDAM	HERENGR 524/A	1017CC	AMSTERDAM	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 00536G0000	20600	BUREAU BEHEER LANDBOUW- GRONDEN te 'S- GRAVENHAGE	Postbus 20021	3502 LA	UTRECHT	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 00537G0000	19570	SPIJKERS, dhr. M.	LAGEWG 4	3161EM	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 00537G0000	19570	SPIJKERS, dhr. M.	LAGEWG 4	3161EM	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 00717G0000	580	HOOFT, dhr. F. 'T	LAGEWG 1	3161EM	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 00718G0000	19200	BOER, dhr. J.D.	CHARLOISE GEDK 508	LA- 2993AG	BARENDRECHT	TERREIN (TEELT - KWEEK)	EIGENDOM
RHO00B 00746G0000	1080	FISCHER, dhr. R.M.	ESSENDK 28	3161EE	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 00746G0000	1080	FISCHER, dhr. R.M.	ESSENDK 28	3161EE	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 00747G0000	550	LOOIJEN, dhr. J.W. VAN	ESSENDK 30	3161EE	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 00904G0000	210	LOOIJEN, dhr. J.W. VAN	ESSENDK 30	3161EE	RHOON	ERF - TUIN	RECHT VAN ERF- PACHT
RHO00B 00904G0000	210	LOOIJEN, dhr. J.W. VAN		2990AA	BARENDRECHT	ERF - TUIN	EIGENDOM BEL. MET RECHT VAN ERFPACHT

RHO00B 00906G0000	2890	LOOIJEN, J.W. VAN	dhr.	ESSENDK 30	3161EE	RHOON	BIJZONDERE OBJECTEN	RECHT VAN ERF- PACHT
RHO00B 00906G0000	2890	LOOIJEN, J.W. VAN	dhr.		2990AA	BARENDRECHT	BIJZONDERE OBJECTEN	EIGENDOM BEL. MET RECHT VAN ERFPACHT
RHO00B 00908G0000	495	KAMPEN, W.J. VAN	dhr.	ESSENDK 5	3161ED	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 00917G0000	775	POL, dhr. H. VAN		NIEUWEWG 2 DER	3161EP	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 00917G0000	775	POL, dhr. H. VAN		NIEUWEWG 2 DER	3161EP	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 00918G0000	1625	POL, dhr. H. VAN		NIEUWEWG 2 DER	3161EP	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 00918G0000	1625	POL, dhr. H. VAN		NIEUWEWG 2 DER	3161EP	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 00935G0000	348	HEEZEN, J.A.C.T.	mevr.	ESSENDK 48	3161EG	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 00985G0000	725	COMMISSARIS, dhr. P.A.H.		ALBRANDS- WAARDSSEDK 101	3172TG	POORTUGAAL	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 01018G0000	9700	KAMPEN, W.J. VAN	dhr.	ESSENDK 5	3161ED	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01058G0000	632	SCHELDE, VAN DER	dhr. P.	RYSDK 100	3161EW	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 01058G0000	632	SCHELDE, VAN DER	dhr. P.	RYSDK 100	3161EW	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 01070G0000	890	BINDER, dhr. J.D.		ESSENDK 20	3161EE	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 01071G0000	384	HUIZER, dhr. J.		ESSENDK 22	3161EE	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 01081G0000	7240	LEEUWEN, VAN	dhr. L.	ESSENDK 3	3161ED	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01087G0000	1140	KONEMANN, R.	dhr.	LAGEWG 2	3161EM	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM

RHO00B 01087G0000	1140	KONEMANN, dhr. R.	LAGEWG 2	3161EM	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 01088G0000	1140	LEEUWEN, dhr. L. VAN	ESSENDK 3	3161ED	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01144G0000	320	BELEGGINGS- MAATSCHAPPIJ RHOON, PEND- RECHT EN CORTGENE BV te ROTTERDAM	POSTBUS 990	1000AZ	AMSTERDAM	WATER	EIGENDOM
RHO00B 01146G0000	4550	OPENBAAR LI- CHAAM MIDDEN- IJSELMONDE te RHOON	POSTBUS 501	2990EA	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01153G0000	9470	KLERK, dhr. J.J. DE	ESSENDK 9 A	3161ED	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01156G0000	5300	WATERSCHAP IJSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WEGEN	EIGENDOM
RHO00B 01158G0000	21910	VERMAAS, dhr. K.	KOEDOOD 8	2993AL	BARENDRECHT	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01159G0000	8420	PROOIJEN, dhr. W. VAN	ESSENDK 68	3161EG	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01160G0000	4750	PROOYEN, mevr. J. VAN	HET WEEGJE 5	3161EZ	ALBRANDS- WAARD	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01180G0000	70	BOER, dhr. K.W.J.	RYSDK 62	3161EW	RHOON	LEIDINGEN - BUIZEN	EIGENDOM
RHO00B 01181G0000	545	BOER, dhr. K.W.J.	RYSDK 62	3161EW	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 01185G0000	15080	WARNAAR, dhr. W.G.	OUDEWG 1	3161ES	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM

RHO00B 01186G0000	4210	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WEGEN	EIGENDOM
RHO00B 01189G0000	25280	JAGT, dhr. P. VAN DER	DORPSSTR O 3	2991CR	BARENDRECHT	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01195G0000	9495	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WEGEN	EIGENDOM
RHO00B 01196G0000	1605	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WEGEN	EIGENDOM
RHO00B 01197G0000	46795	KONING, dhr. P. DE	ESSENDK 7 A	3161ED	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01198G0000	17220	JAGT, dhr. P. VAN DER	DORPSSTR O 3	2991CR	BARENDRECHT	TERREIN (GRASLAND)	EIGENDOM
RHO00B 01199G0000	815	VLASVELD, dhr. J.A.	ESSENDK 7	3161ED	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 01199G0000	815	VLASVELD, dhr. J.A.	ESSENDK 7	3161ED	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 01200G0000	23845	KAMPEN, dhr. W.J. VAN	ESSENDK 5	3161ED	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01201G0000	69130	WISBOOM, mevr. S.J.E.	POSTBUS 1040	3260AA	WASSENAAR	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01202G0000	1215	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WATER	EIGENDOM
RHO00B 01204G0000	5325	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WEGEN	EIGENDOM
RHO00B 01208G0000	1260	KOELEWIJN, me- vr. G.				TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM

RHO00B 01210G0000	550	STICHTING BUISLEIDINGEN- STRAAT ZUIDWEST- NEDERLAND te 'S-GRAVENHAGE	WILHELMINASTR 12	4701GX	ROOSENDAAL	BIJZONDERE OBJECTEN	EIGENDOM MET RECHT VAN ERFPACHT
RHO00B 01210G0000	550	STICHTING BUISLEIDINGEN- STRAAT ZUIDWEST- NEDERLAND te 'S-GRAVENHAGE	WILHELMINASTR 12	4701GX	ROOSENDAAL	BIJZONDERE OBJECTEN	RECHT VAN ERF- PACHT
RHO00B 01212G0000	2970	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WEGEN	EIGENDOM
RHO00B 01213G0000	4530	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WATER	EIGENDOM
RHO00B 01215G0000	41065	WISBOOM, mevr. S.J.E.	POSTBUS 1040	3260AA	WASSENAAR	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01217G0000	172320	WISBOOM, mevr. S.J.E.	POSTBUS 1040	3260AA	WASSENAAR	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01218G0000	840	MEER, mevr. M.A. VAN DER	KORTEWG 2	3161EL	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 01219G0000	29705	VOS, dhr. A.	KORTEWG 4	3161EL	RHOON	TERREIN (GRASLAND)	EIGENDOM
RHO00B 01220G0000	445	MEER, mevr. M.A. VAN DER	KORTEWG 2	3161EL	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 01221G0000	45875	LUIJK, mevr. P.M. VAN	GHYSELAND 226	3161VP	RHOON	TERREIN (TEELT - KWEEK)	EIGENDOM
RHO00B 01222G0000	5585	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	TERREIN (GRASLAND)	EIGENDOM

RHO00B 01223G0000	3505	KAMPEN, dhr. W.J. VAN	ESSENDK 5	3161ED	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01244G0000	2890	DE ERVEN mevr. A.A.M.VAN KAMPEN	AMBACHTSWG 8	3161GL	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 01245G0000	390	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	TERREIN (GRASLAND)	EIGENDOM
RHO00B 01246G0000	44090	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	BIJZONDERE OBJECTEN	EIGENDOM
RHO00B 01247G0000	7080	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WATER	EIGENDOM
RHO00B 01280G0000	3487	OLIECENTRALE NEDERLAND BV te ARNHEM	DRIEPOORTENWG 54	6827BR	ARNHEM	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 01281G0000	2155	DE ERVEN mevr. N.N. VAANDRAGER	ESSENDK 44	3161EG	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 01292G0000	1420	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WEGEN	EIGENDOM
RHO00B 01295G0000	2460	BUREAU BEHEER LANDBOUW-GRONDEN te 'S-GRAVENHAGE	Postbus 20021	3502 LA	UTRECHT	TERREIN (GRASLAND)	EIGENDOM
RHO00B 01297G0000	6260	BUREAU BEHEER LANDBOUW-GRONDEN te 'S-GRAVENHAGE	Postbus 20021	3502 LA	UTRECHT	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01298G0000	8420	PROOIJEN, dhr. W. VAN	ESSENDK 68	3161EG	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM

RHO00B 01299G0000	2920	BUREAU BEHEER LANDBOUW- GRONDEN te 'S- GRAVENHAGE	Postbus 20021	3502 LA	UTRECHT	TERREIN (GRASLAND)	EIGENDOM
RHO00B 01300G0000	1680	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WATER	EIGENDOM
RHO00B 01301G0000	390	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WATER	EIGENDOM
RHO00B 01303G0000	225	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WATER	EIGENDOM
RHO00B 01304G0000	50	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	BIJZONDERE OBJECTEN	EIGENDOM
RHO00B 01305G0000	30	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	BIJZONDERE OBJECTEN	EIGENDOM
RHO00B 01341G0000	308	A. WARNAAR BV te RHOON			RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 01342G0000	46062	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	BOUWWERKEN - WATERWER- KEN	EIGENDOM
RHO00B 01393G0000	40720	OPENBAAR LI- CHAAM MIDDEN- IJSSELMONDE te RHOON	POSTBUS 501	2990EA	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM

RHO00B 01394G0000	45160	OPENBAAR CHAAM MIDDEN- IJSSELMONDE te RHOON	LI-	POSTBUS 501	2990EA	RHOON	TERREIN (NATUUR)	EIGENDOM
RHO00B 01403G0000	26320	OPENBAAR CHAAM MIDDEN- IJSSELMONDE te RHOON	LI-	POSTBUS 501	2990EA	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01404G0000	9500	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT		Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WEGEN	EIGENDOM
RHO00B 01405G0000	44500	OPENBAAR CHAAM MIDDEN- IJSSELMONDE te RHOON	LI-	POSTBUS 501	2990EA	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01406G0000	83148	OPENBAAR CHAAM MIDDEN- IJSSELMONDE te RHOON	LI-	POSTBUS 501	2990EA	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01407G0000	13950	HOEK, mevr. B.C.E. VAN DEN		RYSDK 96	3161EW	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01407G0000	13950	HOEK, mevr. B.C.E. VAN DEN		RYSDK 98	3161EW	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01425G0000	960	DEIJL, mevr. VAN	S.	ESSENDK 50	3161EG	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM
RHO00B 01426G0000	1170	KNAAP, dhr. VAN DER	H.F.	ESSENDK 52	3161EG	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 01426G0000	1170	KNAAP, dhr. VAN DER	H.F.	ESSENDK 52	3161EG	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM

RHO00B 01434G0000	42160	OPENBAAR CHAAM MIDDEN- IJSELMONDE te RHOON	LI- te	POSTBUS 501	2990EA	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM	
RHO00B 01435G0000	132148	MIDDEN- IJSELMONDE te RHOON	te	VIADUCTWG 1	3161RX	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM	
RHO00B 01440G0000	205	RAADT, dhr. O.J. DE	O.J.	LAGEWG 7	3161EM	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM	
RHO00B 01441G0000	285	HARTIGH, P.A. DEN	dhr.	LAGEWG 5	3161EM	RHOON	ONBEKEND	EIGENDOM	
RHO00B 01455G0000	1230	WATERSCHAP IJSELMONDE te BARENDRECHT	te	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WEGEN	EIGENDOM	
RHO00B 01456G0000	106360	STICHTING BUISLEIDINGEN- STRAAT ZUIDWEST- NEDERLAND te 'S-GRAVENHAGE	te	WILHELMINASTR 12	4701GX	ROOSENDAAL	LEIDINGEN - BUIZEN	EIGENDOM MET RECHT ERFPACHT	BEL. VAN
RHO00B 01456G0000	106360	STICHTING BUISLEIDINGEN- STRAAT ZUIDWEST- NEDERLAND te 'S-GRAVENHAGE	te	WILHELMINASTR 12	4701GX	ROOSENDAAL	LEIDINGEN - BUIZEN	RECHT VAN ERFPACHT	ERF-
RHO00B 01457G0000	207695	STICHTING BUISLEIDINGEN- STRAAT ZUIDWEST- NEDERLAND te 'S-GRAVENHAGE	te	WILHELMINASTR 12	4701GX	ROOSENDAAL	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM MET RECHT ERFPACHT	BEL. VAN

RHO00B 01457G0000	207695	STICHTING BUISLEIDINGEN- STRAAT ZUIDWEST- NEDERLAND te 'S-GRAVENHAGE	WILHELMINASTR 12	4701GX	ROOSENDAAL	TERREIN (AKKERBOUW)	RECHT VAN ERF- PACHT
RHO00B 01470G0000	3562	WATERSCHAP IJSSELMONDE te BARENDRECHT	Postbus 469	3300 AL	Dordrecht	WEGEN	EIGENDOM
RHO00B 01485G0000	1010	POL, dhr. H. VAN DER	NIEUWEWG 2	3161EP	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 01485G0000	1010	POL, dhr. H. VAN DER	NIEUWEWG 2	3161EP	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 01550G0000	143	SCHELDE, dhr. P. VAN DER	RYSDK 100	3161EW	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 01550G0000	143	SCHELDE, dhr. P. VAN DER	RYSDK 100	3161EW	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 01551G0000	1090	HOEK, mevr. M.J. VAN DEN	RYSDK 98	3161EW	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 01552G0000	77035	HOEK, mevr. B.C.E. VAN DEN	RYSDK 96	3161EW	RHOON	TERREIN (GRASLAND)	EIGENDOM
RHO00B 01552G0000	77035	HOEK, mevr. B.C.E. VAN DEN	RYSDK 98	3161EW	RHOON	TERREIN (GRASLAND)	EIGENDOM
RHO00B 01553G0000	870	HOEK, dhr. A.A. VAN DEN	RYSDK 96	3161EW	RHOON	ERF - TUIN	RECHT VAN VRUCHTGEBRUIK
RHO00B 01553G0000	870	HOEK, dhr. A.A. VAN DEN	RYSDK 96	3161EW	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM BEL. MET RECHT VAN VRUCHTGEBRUIK
RHO00B 01554G0000	89430	HOEK, mevr. B.C.E. VAN DEN	RYSDK 96	3161EW	RHOON	TERREIN (TEELT - KWEEK)	EIGENDOM
RHO00B 01554G0000	89430	HOEK, mevr. B.C.E. VAN DEN	RYSDK 98	3161EW	RHOON	TERREIN (TEELT - KWEEK)	EIGENDOM

RHO00B 01660G0000	73	HARTIGH, P.A. DEN	dhr. LAGEWG 5	3161EM	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 01660G0000	73	HARTIGH, P.A. DEN	dhr. LAGEWG 5	3161EM	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 01661G0000	36887	VORM, VAN DER	dhr. P. LAGEWG 3	3161EM	RHOON	ERF - TUIN	EIGENDOM
RHO00B 01839G0000	4395	KONING, DE	dhr. W. ESSENDK 7 A	3161ED	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00B 01840G0000	54225	KONING, DE	dhr. P. ESSENDK 7 A	3161ED	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00C 00067G0000	35380	AMEV LEVENS- VERZEKERING NV . te UTRECHT	ARCHIMEDESLN 10	3584BA	UTRECHT	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00C 00075G0000	50780	AMEV LEVENS- VERZEKERING NV . te UTRECHT	ARCHIMEDESLN 10	3584BA	UTRECHT	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00C 00079G0000	41860	BUREAU BEHEER LANDBOUW- GRONDEN te 'S- GRAVENHAGE	Postbus 20021	3502 LA	UTRECHT	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00C 00084G0000	38850	BURG, VAN DER	dhr. O. ESSENDK 24	3161EE	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM
RHO00C 00084G0000	38850	BURG, VAN DER	dhr. O. ESSENDK 24	3161EE	RHOON	TERREIN (AKKERBOUW)	EIGENDOM

Kadastrale gegevens Schiezone

<i>Kadastraal</i>	<i>Adres eigenaar</i>	<i>Gem.opp.</i>	<i>Gebruik perceel</i>	<i>Adres perceel</i>
OVS00.A.1154	Gemeente Rotterdam		weiland	
OVS00.A.1198	W.I. Heijkoop, West-Abtspolderseweg 40, 3046 NW Rotterdam		paardenbak + grond	Delftweg
OVS00.A.1199	Gemeente Rotterdam		weiland	
OVS00.A.1200	Gemeente Rotterdam		weiland	
OVS00.A.1472	Gemeente Rotterdam		grond	
OVS00.A.1833	Hoogheemraadschap van Delfland, Phoenixstraat 32, 2611 AL Delft	72	weiland	Tempelweg
OVS00.A.1937	Gemeente Rotterdam		weiland	
OVS00.A.2084	Gemeente Rotterdam		weiland	
OVS00.A.2088	C. Rodenburg, Hofweg 36, 3046 NJ Rotterdam			
OVS00.A.2091	Hoogheemraadschap van Delfland, Phoenixstraat 32, 2611 AL Delft	360	weiland	Tempeldijk
OVS00.A.2092	Dhr. A. Rodenburg, Tempelweg 20, 3046 NR Rotterdam	26165	weiland/mestopslag	Tempelweg
OVS00.A.2093	W.I. Heijkoop, West-Abtspolderseweg 40, 3046 NW Rotterdam		paardenweiland/schuur	Tempelweg
OVS00.A.2094	Gemeente Rotterdam		weiland	
OVS00.A.2095	Hoogheemraadschap van Delfland, Phoenixstraat 32, 2611 AL Delft	533	weiland	Tempelweg
OVS00.A.2141	Gemeente Rotterdam		weiland	
OVS00.A.2181	Gemeente Rotterdam	15213	weiland	Delftweg 164
OVS00.A.2243	Mw. A. Zeeuw, Tempelweg 22, 3046 NR Rotterdam			
OVS00.A.2244	Dhr. A. Rodenburg, Tempelweg 20, 3046 NR Rotterdam		agrarisch bedrijf	
OVS00.A.2260	Dhr. A. Rodenburg, Tempelweg 20, 3046 NR Rotterdam		weiland/erf	Tempelweg
OVS00.A.2261	mw. A. Zeeuw, Tempelweg 22, 3046 NR Rotterdam		weiland	Tempelweg
OVS00.A.2273	J. Hoogerbrugge, Delftweg 294, 3046 NE Rotterdam		boerenwoning	W.Abtspolderseweg 294
OVS00.A.2351	J. Hoogerbrugge, Delftweg 294, 3046 NE Rotterdam	18594	grond	Delftweg
OVS00.A.2357	Gemeente Rotterdam	5755	weiland	
OVS00.A.2359	Gemeente Rotterdam	14612	weiland	
OVS00.A.2374	Gemeente Rotterdam		weiland	
OVS00.A.2380	Gemeente Rotterdam		weiland	
OVS00.A.2428	W.I. Heijkoop, West-Abtspolderseweg 40, 3046 NW Rotterdam		agrarische bedrijvigheid	

OVS00.A.2430	Mw. P.A. Rodenburg, West-Abtspolderseweg 42, 3046 NW Rotterdam			
OVS00.A.2431	W.I. Heijkoop, West-Abtspolderseweg 40, 3046 NW Rotterdam			
OVS00.A.2432	MW. J.J. van Verseveld, Tempelweg 26, 3046 NR Rotterdam			
OVS00.A.2433	MW. J.J. van Verseveld, Tempelweg 26, 3046 NR Rotterdam			
OVS00.A.2441	Gemeente Rotterdam			weiland
OVS00.A.2442	Gebr. C.G. & L.J. van der Helm, Delftweg 254, 3046 ND Rotterdam			agrarisch bedrijf
OVS00.A.2475	Gemeente Rotterdam	7634		weiland
OVS00.A.2497	T.A.de Bruijn, Dorp 71, 3415 PC Polsbroek			grond
OVS00.A.2498	M.P. Hoogerbrugge, Delftweg 294, 3046 NE Rotterdam			grond
OVS00.A.409	Gemeente Rotterdam			weiland
OVS00.A.450	Gemeente Rotterdam			weiland
OVS00.B.4967	Rontgen Technische Dienst, Delftweg 144, 3046 NC Rotterdam			bedrijfsruimte/kantoor
OVS00.B.5153	Gemeente Rotterdam			weiland
OVS00.B.5154	Gemeente Rotterdam			weiland
OVS00.B.5206	Gemeente Rotterdam	3760		weiland
OVS00.B.5350	Gemeente Rotterdam	4871		weiland
OVS00.B.5350	Gemeente Rotterdam	20130		weiland
OVS00.B.5460	P. de Ruiters Holding B.V., Saenredamplein 5, 3043 RK Rotterdam			weiland
OVS00.B.5462	P. de Ruiters Holding B.V., Saenredamplein 5, 3043 RK Rotterdam			weide
OVS00.B.5463	G.A. den Otter, Churchillplein 15, 2983 EB Ridderkerk			weide
OVS00.B.5493	C.J. Don, Overschiese Kleiweg 677C, 3045 LL Rotterdam			bedrijfshal
OVS00.B.5494	P. de Ruiters Holding B.V., Saenredamplein 5, 3043 RK Rotterdam			verhard terrein
OVS00.B.5586	G.A. den Otter, Churchillplein 15, 2983 EB Ridderkerk			weide
OVS00.B.5587	J. van Dartel, Kraaijenveld 19, 4261 ZA Wijk en Aalburg	3300		weide
OVS00.B.5588	G.A. den Otter, Churchillplein 15, 2983 EB Ridderkerk			weide
OVS00.B.5636	De Vijf Heren BV., 's Gravenweg 306, 3062 ZM Rotterdam	1980		water
OVS00.B.5652	Ontw.ma. F. Rottger I B.V., Scheepsmakerskade 110, 3011 VX R'dam			weide

Kadastrale gegevens Vlinderstrik

<i>Kadastraal</i>	<i>Adres eigenaar</i>	<i>Gebruik perceel</i>	<i>Adres perceel</i>
<i>SBK01.A.</i>			
7	P.H. Rijpstra, Zwarteweg 24, 3053KB Rotterdam	3x woning+kas	Zwarteweg 24, 25, 26
8	H.F. van Nieuwkerk, Zwarteweg 23, 3053 KB Rotterdam	wei- land/autoverk./huis	Zwarteweg 23
40	G.B. Bakker, De Warmoezerij 4, 2651 ZX B&R	Kas	Zwarteweg
53	S.J. Sipkema & E.A. van der Kloos, Jericholaan 78B, 3061 HH Rotterdam Staat der Nederlanden, Plesmanweg 16, 2597 JG 's- Gravenhage	grond HSL	
66	Hordijk Beheer BV, Rotterdamseweg 254, 2628 AS Delft	Trafo/Houtheadel	Wildersekade
67	Hordijk Beheer BV, Rotterdamseweg 254, 2628 AS Delft	houtheadel	Wildersekade
74	G.P. de Jong, Jonathanstraat 11, 4061 AS Ophemert W.A.J. de Jong, Koningslaan 19, 3931 KE Woudenberg Staat der Nederlanden, Plesmanweg 16, 2597 JG 's- Gravenhage	weiland HSL NS Railinfra- beheer	Zwarteweg
74	Staat der Nederlanden, Plesmanweg 16, 2597 JG 's- Gravenhage	HSL NS Railinfra- beheer	Zwarteweg
75	Provincie Z-H, ZuidHollandplein 1, 2596 AW 's- Gravenhage	groen/fietspad/ waarschijnlijk ook ZoRo-bus	Wildersekade
83	G.J.F. de Veld, Wildersekade 70, 3053 KA Rotterdam	Caravanstalling	Wildersekade 83
102	A.M. van Veldhuizen, Overbuurtseweg 22, 2665 CA, Bleiswijk	huis/schuur	Zwarteweg 21
4	Gemeente Rotterdam	Weiland	
6	Gemeente Rotterdam	Weiland	
22	Gemeente Rotterdam	Tuinbouwgrond	Wildersekade
23	Gemeente Rotterdam	HSL NS Railinfra- beheer (+bebouwing zie Wildersekade)	Wildersekade 38
24	Staat der Nederlanden	tuinbouwgrond	Wildersekade
35	Gemeente Rotterdam	tuinbouwgrond	Wildersekade

41	Gemeente Rotterdam Staat der Nederlanden	grond HSL	Zwarteweg
50	Gemeente Rotterdam Staat der Nederlanden	tuinbouwgrond HSL	Wildersekade 48
62	Gemeente Rotterdam Staat der Nederlanden	tuinbouwgrond HSL	Wildersekade 46
63	Gemeente Rotterdam	Tuinbouwgrond/ HSL + HSL- werkterrein	Wildersekade 42
81	Staat der Nederlanden Gemeente Rotterdam Staat der Nederlanden	HSL HSL-werkterrein HSL	Wildersekade 46
82	Gemeente Rotterdam Staat der Nederlanden	tuinbouwgrond HSL	Wildersekade
101	Gemeente Rotterdam	Kas	
23	A.C.M. van Wijk, Wildersekade 38, 3053 KA Rotterdam	2x woonhuis/kas	Wildersekade 38
30	Carcostal BV, Rotterdam	Woning	Wildersekade 94, 94A, 96
38	G.J.F. de Veld, Wildersekade 70, 3053 KA Rotterdam	Woonhuis	Wildersekade
76	F. de Vogel, Wildersekade 98, 3053 KA Rotterdam	Woonhuis	Wildersekade 98
77	Carcostal BV, Rotterdam	Caravanstalling	Wildersekade
78	F. de Vogel, Wildersekade 98, 3053 KA Rotterdam	Kas	Wildersekade
79	M.A. Brinkhorst, Wildersekade 80, 3053 KA Rotterdam	Woonhuis	Wildersekade 80
80	Carcostal BV, Rotterdam	Boerderij	Wildersekade 90, 90A t/m D
84	L.C.W. van Haastert, Wildersekade 60, 3053 KA Rotterdam	huistuinde- rij/schuren	Wildersekade 60
103	A.G.W. de Veld, Koekoeksbloemstraat 23, 2651 MD Berkel en Rodenrijs C.G.P. de Veld, Mondriaanstraat 14, 2661 SI Bergschenhoek B.G.C. de Veld, Douwes Dekkerlaan 60, 2662 AL Bergschenhoek		
104	G.J.F. de Veld, Wildersekade 70, 3053 KA Rotterdam	Kas	

*Kadastraal
SBK01.B.*

69	Hhrs van Schieland, Maasboulevard 123, 3063 GK Rotterdam	Water	Wildersekade
83	Hhrs van Schieland, Maasboulevard 123, 3063 GK Rotterdam	Water	Doenkade
110	A. Steenwijk, Bergschenhoekseweg 95, 3053 KE Rotterdam	boerderij/veestalling	
112	G.P. de Jong, Jonathanstraat 11, 4061 AS Ophemert W.A.J. de Jong, Koningslaan 19, 3931 KE Woudenberg	Grond	
104	Gemeente Rotterdam	Weiland	Wildersekade
116	Gemeente Rotterdam Gemeente Rotterdam	weiland + radarpost	Doenkade
124	Gemeente Rotterdam	Weiland	Doenkade
51	C.P.G. Persoon, Wildersekade 110, 3053 KA Rotterdam		Wildersekade
99	P.C.J. Persoon, Anjerdreef 66, 2651 XT B+R		Wildersekade
108	G.J. van der Kaaden, Pollux 88, 2651 HE B&R		Wildersekade 18
109	H.G.M. Persoon, Wildersekade 102, 3053 KA Rotterdam		boerderij/veestalling/kas
139	P.C.J. Persoon, Anjerdreef 66, 2651 XT B+R		Wildersekade
140	Persoon Rotterdam B.V., Wildersekade 110, 3053 KA Rotterdam	caravanstalling/garage	

Bijlage 2B Format van het administratiebestand

In deze bijlage is de format van het bestand opgenomen waarin alle adressen van belanghebbenden in de onderzoeksgebieden zijn opgenomen. Alle contacten met de geadresseerden zijn hierin vermeld. De inhoud van het bestand is geheim in verband met de beloofde bescherming van de privacy van de betrokkenen. Vanwege de leesbaarheid is de tabel in dit rapport in twee stukken opgeknipt.

<i>Volgnummer</i>	<i>Naam</i>	<i>Adres</i>	<i>PC</i>	<i>Woonplaats</i>	<i>Telefoonnr</i>	<i>Categorie a)</i>	<i>Interviewer</i>	<i>Datum verstuurd</i>	<i>briefDatum beld</i>	<i>ge-Datum spraak</i>	<i>af-</i>
1											
..											
..											
208											

a) A = agrarisch bedrijf; B = overig bedrijf; V = verpachter; W = bewoner

<i>Tijd af- spraak</i>	<i>Interview gehouden (ja/nee)</i>	<i>Reden interview</i>	<i>geenDatum verslag gestuurd</i>	<i>Uiterlijke datum re- actie</i>	<i>Reactie re-(ja, datum; nee)</i>	<i>binnenDatum beld reactie</i>	<i>ge-Datum omdefinitief + stuurd</i>	<i>verslagBijzonder- opge-heden</i>	<i>Interview en op N gezet</i>	<i>afgerond</i>	<i>Verwerking Belief sys- tems</i>

Bijlage 2C Uitnodigingsbrief voor Midden-IJsselmonde

Geadresseerde op Midden-IJsselmonde

Geachte heer/mevrouw,

In het kader van het Project Mainportontwikkeling Rotterdam (PMR) wordt een plan voorbereid voor de realisatie van 750 ha natuur- en recreatiegebied, onder andere op Midden-IJsselmonde.

Dit plan is vastgelegd in een Planologische Kernbeslissing-plus (PKB-plus). De Raad van State heeft in januari 2005 onderdelen van deze PKB-plus vernietigd, onder meer omdat de belangen voor de (agrarische) bedrijven in het plangebied onvoldoende in beeld zijn gebracht. Deze belangen moeten alsnog worden onderzocht. Het LEI is door de provincie Zuid-Holland gevraagd onderzoek te doen naar deze belangen en hiervoor is uw medewerking gewenst. Het plan raakt ook uw bedrijf. Door mee te werken aan het onderzoek kan beter met uw belangen rekening worden gehouden.

Binnenkort wordt u door een van mijn medewerkers benaderd met de vraag of u aan een interview zou willen meewerken, om vervolgens een afspraak te maken. Tijdens het interview licht hij kort de opzet van het onderzoek toe en daarna krijgt u alle gelegenheid om aan te geven hoe u de toekomst van uw bedrijf ziet. De Albrandswaardse Variant heeft in dit onderzoek geen status.

Van het interview maakt het LEI een verslag. Op dit verslag kunt u nog op- en aanmerkingen maken. De verslagen zijn vertrouwelijk en worden door het LEI niet uit handen gegeven. Ze dienen alleen om een rapportage voor de provincie Zuid-Holland op te stellen. Deze rapportage zal geen informatie bevatten die tot personen herleidbaar is. De verslagen van de interviews zullen te zijner tijd door het LEI worden vernietigd.

Na de zomerperiode wordt u over de resultaten van het onderzoek geïnformeerd. Hierover ontvangt u te zijner tijd nader bericht.

De stadsregio Rotterdam en de gemeenten Albrandswaard, Rotterdam en Berkel en Rodenrijs zijn op de hoogte van dit onderzoek. Ook LTO-Noord heeft meegedacht over de opzet van dit onderzoek

Als u naar aanleiding van deze brief vragen heeft kunt u contact opnemen met de heer A.B. Smit, projectleider, telefoonnummer 0320 -293528. e-mailadres bertb.smit@wur.nl of met zijn vervanger, R.L.M. van Uffelen, telefoonnummer 070 - 3358 188, e-mailadres ruud.vanuffelen@wur.nl

Met vriendelijke groet,

Prof. Dr. Ir. L.C. Zachariasse
Directeur van het LEI

Bijlage 2D Uitnodigingsbrief voor de Vlinderstrik

Geadresseerde in de Vlinderstrik

Geachte heer/mevrouw,

In het kader van het Project Mainportontwikkeling Rotterdam (PMR) wordt een plan voorbereid voor de realisatie van 750 ha natuur- en recreatiegebied, onder andere in de Schiebroekse Polder en de Zuidpolder.

Dit plan is vastgelegd in een Planologische Kernbeslissing-plus (PKB-plus). De Raad van State heeft in januari 2005 onderdelen van deze PKB-plus vernietigd, onder meer omdat de belangen voor de (agrarische) bedrijven in het plangebied onvoldoende in beeld zijn gebracht. Deze belangen moeten alsnog worden onderzocht. Het LEI is door de provincie Zuid-Holland gevraagd onderzoek te doen naar deze belangen en hiervoor is uw medewerking gewenst. Het plan raakt ook uw bedrijf. Door mee te werken aan het onderzoek kan beter met uw belangen rekening worden gehouden.

Binnenkort wordt u door een van mijn medewerkers benaderd met de vraag of u aan een interview zou willen meewerken, om vervolgens een afspraak te maken. Tijdens het interview licht hij kort de opzet van het onderzoek toe en daarna krijgt u alle gelegenheid om aan te geven hoe u de toekomst van uw bedrijf ziet.

Van het interview maakt het LEI een verslag. Op dit verslag kunt u nog op- en aanmerkingen maken. De verslagen zijn vertrouwelijk en worden door het LEI niet uit handen gegeven. Ze dienen alleen om een rapportage voor de provincie Zuid-Holland op te stellen. Deze rapportage zal geen informatie bevatten die tot personen herleidbaar is. De verslagen van de interviews zullen te zijner tijd door het LEI worden vernietigd.

Na de zomerperiode wordt u over de resultaten van het onderzoek geïnformeerd. Hierover ontvangt u te zijner tijd nader bericht.

De stadsregio Rotterdam en de gemeenten Albrandswaard, Rotterdam en Berkel en Rodenrijs zijn op de hoogte van dit onderzoek. Ook LTO-Noord heeft meegedacht over de opzet van dit onderzoek

Als u naar aanleiding van deze brief vragen heeft kunt u contact opnemen met de heer A.B. Smit, projectleider, telefoonnummer 0320 -293528, e-mailadres bertb.smit@wur.nl of met zijn vervanger, R.L.M. van Uffelen, telefoonnummer 070 - 3358 188, e-mailadres ruud.vanuffelen@wur.nl

Met vriendelijke groet,

Prof. Dr. Ir. L.C. Zachariasse
Directeur van het LEI

Bijlage 2E Uitnodigingsbrief voor de Schiezone

Geadresseerde in de Schiezone

Geachte heer/mevrouw,

In het kader van het Project Mainportontwikkeling Rotterdam (PMR) wordt een plan voorbereid voor de realisatie van 750 ha natuur- en recreatiegebied, onder andere in de Schiezone.

Dit plan is vastgelegd in een Planologische Kernbeslissing-plus (PKB-plus). De Raad van State heeft in januari 2005 onderdelen van deze PKB-plus vernietigd, onder meer omdat de belangen voor de (agrarische) bedrijven in het plangebied onvoldoende in beeld zijn gebracht. Deze belangen moeten alsnog worden onderzocht. Het LEI is door de provincie Zuid-Holland gevraagd onderzoek te doen naar deze belangen en hiervoor is uw medewerking gewenst. Het plan raakt ook uw bedrijf. Door mee te werken aan het onderzoek kan beter met uw belangen rekening worden gehouden.

Binnenkort wordt u door een van mijn medewerkers benaderd met de vraag of u aan een interview zou willen meewerken, om vervolgens een afspraak te maken. Tijdens het interview licht hij kort de opzet van het onderzoek toe en daarna krijgt u alle gelegenheid om aan te geven hoe u de toekomst van uw bedrijf ziet.

Van het interview maakt het LEI een verslag. Op dit verslag kunt u nog op- en aanmerkingen maken. De verslagen zijn vertrouwelijk en worden door het LEI niet uit handen gegeven. Ze dienen alleen om een rapportage voor de provincie Zuid-Holland op te stellen. Deze rapportage zal geen informatie bevatten die tot personen herleidbaar is. De verslagen van de interviews zullen te zijner tijd door het LEI worden vernietigd.

Na de zomerperiode wordt u over de resultaten van het onderzoek geïnformeerd. Hierover ontvangt u te zijner tijd nader bericht.

De stadsregio Rotterdam en de gemeenten Albrandswaard, Rotterdam en Berkel en Rodenrijs zijn op de hoogte van dit onderzoek. Ook LTO-Noord heeft meegedacht over de opzet van dit onderzoek

Als u naar aanleiding van deze brief vragen heeft kunt u contact opnemen met de heer A.B. Smit, projectleider, telefoonnummer 0320 -293528, e-mailadres bertb.smit@wur.nl of met zijn vervanger, R.L.M. van Uffelen, telefoonnummer 070 - 3358 188, e-mailadres ruud.vanuffelen@wur.nl

Met vriendelijke groet,

Prof. Dr. Ir. L.C. Zachariasse
Directeur van het LEI

Bijlage 2F Uitnodigingsbrief voor de polder Albrandswaard en de Rand van Rhoon

Geadresseerde in de polder Albrandswaard of de Rand van Rhoon

Geachte heer/mevrouw,

In het kader van het Project Mainportontwikkeling Rotterdam (PMR) wordt een plan voorbereid voor de realisatie van 750 ha natuur- en recreatiegebied, onder andere op Midden-IJsselmonde.

Dit plan is vastgelegd in een Planologische Kernbeslissing-plus (PKB-plus). De Raad van State heeft in januari 2005 onderdelen van deze PKB-plus vernietigd, onder meer omdat de belangen voor de (agrarische) bedrijven in het plangebied onvoldoende in beeld zijn gebracht. Deze belangen moeten alsnog worden onderzocht. Het LEI is door de provincie Zuid-Holland gevraagd onderzoek te doen naar deze belangen en hiervoor is uw medewerking gewenst. Het plan raakt mogelijk ook direct of indirect uw bedrijf. Door mee te werken aan het onderzoek kan beter met uw belangen rekening worden gehouden.

Binnenkort wordt u door een van mijn medewerkers benaderd met de vraag of u aan een interview zou willen meewerken, om vervolgens een afspraak te maken. Tijdens het interview licht hij kort de opzet van het onderzoek toe en daarna krijgt u alle gelegenheid om aan te geven hoe u de toekomst van uw bedrijf ziet. De Albrandswaardse Variant heeft in dit onderzoek geen status.

Van het interview maakt het LEI een verslag. Op dit verslag kunt u nog op- en aanmerkingen maken. De verslagen zijn vertrouwelijk en worden door het LEI niet uit handen gegeven. Ze dienen alleen om een rapportage voor de provincie Zuid-Holland op te stellen. Deze rapportage zal geen informatie bevatten die tot personen herleidbaar is. De verslagen van de interviews zullen te zijner tijd door het LEI worden vernietigd.

Na de zomerperiode wordt u over de resultaten van het onderzoek geïnformeerd. Hierover ontvangt u te zijner tijd nader bericht.

De stadsregio Rotterdam en de gemeenten Albrandswaard, Rotterdam en Berkel en Rodenrijs zijn op de hoogte van dit onderzoek. Ook LTO-Noord heeft meegedacht over de opzet van dit onderzoek

Als u naar aanleiding van deze brief vragen heeft kunt u contact opnemen met de heer A.B. Smit, projectleider, telefoonnummer 0320 -293528, e-mailadres bertb.smit@wur.nl of met zijn vervanger, R.L.M. van Uffelen, telefoonnummer 070 - 3358 188, e-mailadres ruud.vanuffelen@wur.nl

Met vriendelijke groet,

Prof. Dr. Ir. L.C. Zachariasse
Directeur van het LEI

Bijlage 2G Aanvullend schrijven bij de uitnodigingsbrief

Bijlage bij de brief over 'Herstel PKB-plus PMR/750ha'

Geachte geadresseerde,

Wij beschikken niet over uw telefoonnummer en kunnen derhalve niet met u bellen naar aanleiding van de door ons gestuurde brief.

Daarom verzoeken wij of u zo spoedig mogelijk contact met ons wil opnemen en wel met dhr. Ruud van Uffelen, tel.: 070 - 3358188.

Bij voorbaat dank en met vriendelijke groet,

Bert Smit, projectleider.

Bijlage 3A Protocol bij de uitvoering van de interviews in de onderzoeksgebieden

Interviews in het traject 'Herstel PKB-plus PMR/750 ha'

Protocol

Auteurs: Bert Smit en Marien Borgstein, LEI.

Versie 4, 09-07-2005 (met kleine aanvullingen op 23-07-2005)

Protocol

Het protocol voor de interviews bevat:

1. een korte inleiding met doel en kader van de interviews: hierbij wordt de brief die vooraf is gegaan aan het maken van een afspraak nogmaals toegelicht;
2. te hanteren werkwijze met bijzondere aandacht voor de noodzaak van onafhankelijkheid en zorgvuldigheid; daarbij wordt verwezen naar onder andere:
 - a. de lijst van adressen van te interviewen bedrijven;
 - b. de vragenlijsten;
 - c. kaarten van de gebieden met daarin getekend de nummers van de te interviewen personen.
3. positionering van het LEI en het interview naar de te interviewen personen toe.

Uitwerking van de drie onderdelen:

1. Dhr. J. Moraal heeft op een startbijeenkomst van de betrokken interviewers van het LEI op dinsdag 5 juli 2005 in Den Haag de vraagstelling toegelicht. De uitnodigingsbrief van het LEI geeft het kader en de inhoud van het onderzoek eveneens aan. *Aan de interviewers wordt gevraagd deze steeds bij de hand te hebben en goed in zich op te nemen!* Met name is hierin de verwijzing naar de uitspraak van de Raad van State belangrijk. De provincie Zuid-Holland wijst daarbij op het volgende: *'Wat volgens mij (Pim Jansen) vooral voor Midden-IJsselmonde belangrijk is, is dat deze uitspraak 'door de agrariërs zelf is ontlokt'; het onderzoek wordt dus min of meer 'op hun verzoek' uitgevoerd. Natuurlijk kan dat niet zo hard geformuleerd worden, maar voor de interviewer is het wel van belang dat hij dat weet en die houding uitstraalt; zowel aan de telefoon bij het maken van de interview-afspraak, als tijdens het interview zelf.'*
2. te hanteren werkwijze met bijzondere aandacht voor de noodzaak van onafhankelijkheid en zorgvuldigheid:
 - a. Er zijn proefinterviews gehouden om na te gaan of de vragenlijst goed bruikbaar is. Dat bleek inderdaad het geval.
 - b. Voorafgaande aan de interviews wordt een lijst gemaakt met alle agrarische en andere ondernemers in de drie verschillende deelgebieden. Deze lijst wordt zorgvuldig samengesteld en gecontroleerd om te waarborgen dat voor de Raad van State aannemelijk kan worden gemaakt dat het principe van 'hoor en we-

- derhoor' toegepast is bij een ieder die belanghebbende was en dat wilde. Niemand mag worden vergeten!
- c. Per adres op de lijst wordt een interviewer van het LEI aangewezen. Deze interviewer is verantwoordelijk voor het gehele traject van versturing van de brief tot en met eindrapportage van de verslagen bij alle adressen bij zijn naam.
 - d. Nadat de lijst met te interviewen bedrijven definitief is vastgesteld wordt een brief naar hen verstuurd. LTO-Noord heeft op het concept kunnen reageren en betrokken bestuurders hebben vooraf kennis van de brief kunnen nemen. De brief wordt gefaseerd verstuurd, zodat de geadresseerden niet al te lang hoeven te wachten op een telefoontje (zie ook punt e). *N.B. Van sommige geadresseerden is het niet gelukt een telefoonnummer te achterhalen; deze mensen ontvangen een bijlage met het verzoek om zelf voor een bepaalde datum met het LEI (Ruud van Uffelen) contact op te nemen.*
 - e. Twee tot zes dagen na het versturen van de brief worden de te interviewen personen door de toegewezen interviewer gebeld voor het maken van een afspraak:
 - i. Eerst wordt gevraagd of de brief ontvangen is; is dit niet het geval, dan wordt deze nogmaals toegestuurd (na controle van de adresgegevens).
 - ii. Vervolgens vat de interviewer nogmaals kort samen wat er in de brief staat (zie ook punt 1). Daarnaast legt hij uit hoe het interview gehouden zal worden en wat er met de resultaten gedaan zal worden.
 - iii. Vervolgens wordt gevraagd of de geadresseerde bereid is aan het interview mee te doen en zo ja, dan wordt een concrete afspraak met begin- en eindtijd en plaats gemaakt. Hierbij wordt het beschikbare adres gecontroleerd. Er vindt geen schriftelijk bevestiging van de afspraak plaats (is te formeel). Als de geadresseerde niet mee wil doen, wordt gevraagd naar de reden(en). De weigering en de reden(en) worden ook geregistreerd ten behoeve van de totaalrapportage.
 - f. Aan het begin van het interview vat de interviewer nogmaals kort samen wat er in de brief staat. Daarnaast legt hij uit hoe het interview gehouden zal worden en wat er met de resultaten gedaan zal worden. De interviewer heeft kopieën van de brief bij zich voor het geval dat de te interviewen persoon deze kwijt is.
 - g. Van elk interview wordt een interviewverslag gemaakt op basis van aantekeningen door de interviewer; er wordt dus niet gewerkt met een recorder. Het opnemen van een gesprek zou in deze context over komen als het vastleggen van een verklaring. Het maken van het verslag gebeurt op dezelfde of uiterlijk op de volgende dag. Daardoor wordt de kans verkleind dat de interviewer uitspraken uit het betreffende interview vergeet of verwart met een ander bedrijf¹.

¹ Dit betekent ook, dat een interviewer twee of maximaal drie gesprekken per dag kan uitvoeren. De standaardtijd voor het gesprek is een uur, maar in de planning wordt ruimte gehouden voor maximaal 2 uur. Mocht er tussen opeenvolgende gesprekken tijd over blijven, dan kan de interviewer die tijd benutten om het verslag op papier of laptop uit te werken. Na een (lange) dag van interviews houden volgt dan minimaal een halve en meer waarschijnlijk een hele dag om de uitwerking en verzending van de interviewverslagen en de bijbehorende administratie te doen (zie punt l).

- h. Aan het eind van het interview wordt herhaald, dat de geïnterviewde een verslag zal ontvangen en dat hij/zij daarop *moet* reageren, *dus ook als men het eens is met het verslag*.
- i. De interviewer schrijft zo snel mogelijk na het interview een interviewverslag en stuurt dit terug naar de geïnterviewde. Hij meldt daarbij dat een reactie op het verslag binnen een week gewenst c.q. noodzakelijk is. Hiervoor is een standaardbrief ontwikkeld. Daarbij wordt een enveloppe met antwoordnummer en een formulier aan het verslag toegevoegd. Op het formulier staan voorgedrukt de mogelijkheden dat de geïnterviewde het eens is met het verslag of niet en is er volop ruimte om commentaar toe te voegen. Extra vellen meezenden door betrokkene wordt aanbevolen voor het geval het formulier niet voldoende ruimte geeft voor alle commentaar. De verzending geschiedt via Esther de Wit, secretaresse van Afd. Plant.
- j. Als het commentaar van de geïnterviewde niet op tijd terug is, wordt hij/zij gebeld door de interviewer.
- k. Commentaar op verslagen wordt door de toegewezen interviewer verwerkt. Het definitieve verslag wordt naar de geïnterviewde gestuurd en beschikbaar gesteld aan de verwerkers van de verslagen.
- l. Er staat een document op een voor de betrokken LEI-medewerkers toegankelijke directory (zogenaamde N-schijf), waarop bijgehouden wordt:
 - i. aan welk adres welke interviewer is toegewezen;
 - ii. aan wie wanneer een uitnodigingsbrief is verstuurd;
 - iii. wie er wanneer gebeld is voor een afspraak;
 - iv. wie er toegezegd heeft mee te doen aan het interview en wie niet (en om welke reden);
 - v. met wie welke afspraken zijn gemaakt voor welke dag, tijdstip en plaats;
 - vi. welke interviews inmiddels zijn gehouden;
 - vii. van welke interviews op welke datum een verslag naar de geïnterviewde is teruggestuurd;
 - viii. wanneer welke geïnterviewde uiterlijk zou moeten reageren op het verslag;
 - ix. welke geïnterviewde over de tijdslimiet heen is voor commentaar en wanneer deze gebeld is;
 - x. op welke interviewverslagen daadwerkelijk reactie is ontvangen van de geïnterviewde;
 - xi. welke interviewverslagen definitief gemaakt zijn;
 - xii. overige bijzonderheden.
- m. De interviewverslagen worden verwerkt door per combinatie van gebied en bedrijfstype grote lijnen te schetsen over de gevolgen van de plannen en de kansen die betrokkenen zien om bij de plannen aan te sluiten. Het aggregatieniveau wordt daarbij zo gekozen, dat te allen tijde herkenbaarheid van individuele gegevens wordt uitgesloten.
- n. Nadat de analyse en rapportage van de interviews volledig is afgerond worden alle verslagen door het LEI bewaard totdat er een nieuwe uitspraak is van de Raad van State. Daarna zullen de verslagen door het LEI worden vernietigd.

3. positionering van het LEI en het interview naar de te interviewen personen toe:
 - a. Het LEI is een onafhankelijk instituut en voert het interview uit in opdracht van de Provincie Zuid-Holland.
 - b. De antwoorden worden strikt vertrouwelijk behandeld en zullen door het LEI niet uit handen worden gegeven. De interviewverslagen zullen alleen gebruikt worden door het LEI voor het maken van de rapportage.
 - c. De verslagen zullen worden vernietigd door het LEI nadat er een uitspraak is gedaan door de Raad van State.
 - d. De antwoorden zullen naar de opdrachtgever anoniem en per groep, dus niet individueel, worden gepresenteerd.
 - e. De geïnterviewde is op geen enkele wijze aan de gegeven antwoorden gebonden en zal daarom dus ook geen handtekening onder het uiteindelijke interview verslag zetten.
 - f. Het interviewverslag wordt teruggestuurd naar de geïnterviewde. Deze kan aanpassingen plegen.
 - g. Het LEI is in het geheel niet verantwoordelijk voor wat de Provincie Zuid-Holland gaat doen met de uitkomsten.

Bijlage 3B Vragenlijst

Vragenlijst Herstel PKB-plus PMR/750ha

- A. Huidige situatie doortrekken richting autonome ontwikkeling
1. Hoe lang werkt u of uw familie al op deze locatie?
 2. Vragen naar regionale toelevering van productiemiddelen/diensten en regionale afname van producten: wie zijn zij en waar zitten zij? (*per sector vooraf categorieën maken, vragen naar de top 3*)
 3. Met betrekking tot de gronden: hoeveel grond op uw bedrijf is in eigendom/pacht? Indien pacht: Gaat het om kortlopende (1 jaar) of langlopende (6 jaar of langer) contracten en wie is de verpachter?
 4. Welk deel van uw bedrijf ligt buiten het plangebied?
 5. Zijn er in uw nabijheid, aangrenzend aan uw kavel/perceel (in het plangebied), grondgebruikers met een adres buiten het gebied?
 6. Welke ontwikkelingen zijn er de afgelopen jaren op u afgekomen die gevolgen hadden voor uw bedrijfsvoering? (ontwikkeling en jaartal noteren, maximaal 10 jaar terug kijken)
 7. Hoe dacht u over de ontwikkeling van uw bedrijf en bedrijfsvoering toen er nog geen claims (voor wonen, infrastructuur, natuur en recreatie zoals benoemd in vraag 6) op het gebied waren gelegd? (= *dus vragen naar de autonome ontwikkeling geredeneerd vanuit het perspectief van de agrarische ondernemer*)
- B. Door allerlei ontwikkelingen die op het gebied zijn afgekomen of nog zullen afkomen is (agrarische) bedrijfsvoering zoals we dat nu kennen niet meer mogelijk (*dus: Autonome ontwikkeling is niet haalbaar omdat er onder andere een claim richting gebied is voor natuur en recreatie*):
8. Wat zijn de gevolgen/effecten hiervan voor uw bedrijfsvoering (dus alleen bedrijfseconomisch)?
 9. Hoe zijn de gevolgen op te vangen:
 - a. vervangende grond (=uitplaatsing, dus verhuizen), waar zou u dan naar toe willen en wanneer (over hoeveel jaar) zou dat u het beste uitkomen?
 - b. beëindiging en dan blijven wonen en wanneer (over hoeveel jaar) zou dat u het beste uitkomen?
 - c. beëindigen en verhuizen naar een andere woning elders en wanneer (over hoeveel jaar) zou dat u het beste uitkomen?
 - d. 1. rol in nieuw ingericht gebied/inpassing: andere activiteiten oppikken, landschapsbeheerder worden, stadslandbouw, etc = agrarisch nevengebruik/agrarisch natuurbeheer (inpassing)

2. onder welke voorwaarden zijn de door u genoemde inpassingsmogelijkheden voor u interessant?
 3. wanneer (over hoeveel jaar) zou de omschakeling naar die nieuwe rol u het beste uitkomen?
- e. anders nl.....

Bijlage 3C Format voor het interviewverslag

Interviewverslag 'PKB+-Reparatie PMR/750 ha'

Naam geïnterviewde	
Code	
Datum interview	
Naam interviewer	

Algemene opmerkingen van de geïnterviewde:

Verder: antwoorden per vraag tussenvoegen.

C. Huidige situatie doortrekken richting autonome ontwikkeling

1. Hoe lang werkt u of uw familie al op deze locatie?
2. Vragen naar regionale toelevering van productiemiddelen/diensten en regionale afname van producten: wie zijn zij en waar zitten zij? (*per sector vooraf categorieën maken, vragen naar de top 3*)
3. Met betrekking tot de gronden: hoeveel grond op uw bedrijf is in eigendom/pacht? Indien pacht: Gaat het om kortlopende (1 jaar) of langlopende (6 jaar of langer) contracten en wie is de verpachter?
4. Welk deel van uw bedrijf ligt buiten het plangebied?
5. Zijn er in uw nabijheid, aangrenzend aan uw kavel/perceel (in het plangebied) grondgebruikers met een adres buiten het gebied?
6. Welke ontwikkelingen zijn er de afgelopen jaren op u afgekomen die gevolgen hadden voor uw bedrijfsvoering? (ontwikkeling en jaartal noteren, maximaal 10 jaar terug kijken)
7. Hoe dacht u over de ontwikkeling van uw bedrijf en bedrijfsvoering toen er nog geen claims (voor wonen, infrastructuur, natuur en recreatie zoals benoemd in vraag 6) op het gebied waren gelegd? (= *dus vragen naar de autonome ontwikkeling geredeneerd vanuit het perspectief van de agrarische ondernemer*)

D. Door allerlei ontwikkelingen die op het gebied zijn afgekomen of nog zullen afkomen is (agrarische) bedrijfsvoering zoals we dat nu kennen niet meer mogelijk (*dus:*

Autonome ontwikkeling is niet haalbaar omdat er onder andere een claim richting gebied is voor natuur en recreatie):

10. Wat zijn de gevolgen/effecten hiervan voor uw bedrijfsvoering (dus alleen bedrijfseconomisch)?
11. Hoe zijn de gevolgen op te vangen:
 - a. vervangende grond (=uitplaatsing, dus verhuizen), waar zou u dan naar toe willen en wanneer (over hoeveel jaar) zou dat u het beste uitkomen?
 - b. beëindiging en dan blijven wonen en wanneer (over hoeveel jaar) zou dat u het beste uitkomen?
 - c. beëindigen en verhuizen naar een andere woning elders en wanneer (over hoeveel jaar) zou dat u het beste uitkomen?
 - d. 1. rol in nieuw ingericht gebied/INPASSING: andere activiteiten oppikken, landschapsbeheerder worden, stadslandbouw, etc = agrarisch nevengebruik/agrarisch natuurbeheer (inpassing)
2. *DOORVRAGEN*: Onder welke voorwaarden zijn de door u genoemde inpassingsmogelijkheden voor u interessant?
3. wanneer (over hoeveel jaar) zou de omschakeling naar die nieuwe rol u het beste uitkomen?
 - e. anders nl.....

Bijlage 3D Reactieformulier bij het interviewverslag

Reactieformulier verslag LEI-interview

Graag uw reactie naar aanleiding van het LEI-interview in het kader van het Herstel PKB-plus PMR/750ha.

Naam geïnterviewde	
Code	
Datum interview	
Naam interviewer	

Wilt u in onderstaande tabel één van de mogelijkheden aankruisen en eventueel verder invullen?

Als u op- en aanmerkingen of aanvullingen aan ons wil meegeven, dan kan dat op dit formulier. U mag uw commentaar ook op het verslag vermelden of op een apart vel. In alle gevallen vragen we u duidelijk te schrijven of (liever nog) het commentaar uit te typen. Bij voorbaat dank voor uw medewerking!

U kunt uw reactie opsturen naar het LEI in bijgevoegde gefrankeerde enveloppe. Wilt u dit doen *vóór* *Wij vragen u in alle gevallen de brief terug te sturen, dus ook als u het met het interview eens bent.*

☐	Ik ben het eens met de weergave van het interview.
☐	Ik heb op- en aanmerkingen of aanvullingen bij het verslag, namelijk:

Bijlage 4 Lijsten met leveranciers en afnemers die een relatie hebben met agrarische bedrijven op Midden-IJsselmonde, in de Vlinderstrik en in de Schiezone

Tabel B4.1 Lijst van leveranciers a)

Naam bedrijf	Activiteit/product	Adres	Vestigingsplaats
Aad Maree	landbouwbenodigdheden	Kleihoogt 17a	Berkel
Agrifirm/Horticoop	productiemiddelen	Klappolder 150	Bleiswijk
Ammerlaan	jongvee (voor opfok)	Rijksstraatweg	Schipluiden
Benfried	verpakking, bestrijdingsmiddelen, etc	Hooipolderweg 1	Den Hoorn
Burg, Van der	landbouwmechanisatie	Noordersingel 96/98	Berkel
Coop Samenwerking	inkoop producten	Prov.weg oost 36	Haastrecht
CZAV	productiemiddelen	Lange Biesakkerweg 3	Numansdorp
Digo	landbouwmechanisatie	Boddens Hosangweg 51	Woubrugge
Dijkshoorn	loonwerk	Rottekade 80	Begschenhoek
ELM	landbouwmechanisatie	Kruisweg 17	Bleiswijk
Eneco	energie	Postbus 1014	Rotterdam
Grootscholten	plantmateriaal	Veckdijk 6	Vierpolders
Hoogerbrugge	loonwerk	Hofweg 93	Rotterdam
Hoogerbrugge	loonwerk	Hofweg 93	Rotterdam
Iperen, Van	productiemiddelen	Smitsweg 24	Oud Beijerland
Jabaay BV	gereedschappen	Gebroken Meeldijk 68	Barendrecht
Jan van Steehouwer	mechanisatie	Sportlaan 1a	Maasdam
Kooy, Van der	landbouwmechanisatie	Abtswoude 21	Schipluiden
Leeuwen, Van	mechanisatie	De Werven 8	Benthuizen
Linden, Van der	loonwerk	Koedood 27	Barendrecht
Lugt, Van der	stekbedrijven	Leeuwenhoekweg 74	Bergschenhoek
PAVO	veevoer en hooi	Boogschutterstraat 40	Apeldoorn
Prins	ook onderhoud	Tuindersweg 3	Maasdijk
Spek, Van der	loonwerk	Zuidelijke dwarsweg 13	Waddinxveen
Treurniet	productiemiddelen	Rodenrijse weg 9	Berkel
Tumoba	mechanisatie	Gebroken Meeldijk 7	Barendrecht
Verkade	loonwerk	Rotterdamseweg 235	Schipluiden
Vliet, Van	kranen	Bredeweg 19a	Waddinxveen
Vollebregt	loonwerk	Noordeindseweg 444 achter	Berkel
Windt, Van	loonwerk	Schouw 33	Schipluiden

a) Zie toelichting bij tabel B4.2.

Tabel B4.2 Lijst van afnemers a)

Naam bedrijf	Activiteit/product	Adres	Vestigingsplaats
AMCO	mest	Driekronenstraat 7	Milsbeek
Beukelman, Piet	commisionair	Van der Fuyckstr. 18	Brielle
Campina	melk	Hogeweg 9	Zaltbommel
CSM	bieten	Fabriekslaan 12	Hoogkerk
CZAV	afname van graan	Lange Biesakkerweg 3	Numansdorp
Flora Holland	bloemenveiling	Middel Broekweg 29	Naaldwijk
Flora Holland	groenteveiling	Klappolder 130	Bleiswijk
Greenery	sla	Koopliedenweg 12	Barendrecht
Groen	veehandel (schapen en koeien)	Dijkshoornseweg 158	Den Hoorn
Groot, de, Kees	Commissionair in Groenten en Fruit	Handelscentr Zhz 31	Barendrecht
Groot, Fa.	Spruiten	Handelscentr Zhz 31	Barendrecht
Mol, Fa.	Aardappelen	Arent van Lierstr 33	Puttershoek
Nedato	Aardappelen	Jan van der Heidenstr.48	Oud Beijerland
Suikerunie	Suikerbieten	Noordzeedijk 1	Dinteloord
Verhage	Aardappelen	Havenweg 47	Dinteloord
Westgeest	Slachterij	Voorweg 176	Zoetermeer

a) Toelichting. Deze lijst is gebaseerd op de gehouden interviews en daardoor per definitie niet volledig, omdat niet alle betrokkenen in het plangebied zijn geïnterviewd. Daarnaast was ten tijde van de interviews nog niet duidelijk dat er een uitgebreide lijst van leveranciers en afnemers gemaakt moest worden, zodat er in de gesprekken niet uitputtend naar is gevraagd. In tegenstelling tot tabel 3.8 zijn in deze bijlage bedrijven die meer dan eens genoemd zijn, slechts één keer vermeld, behalve CZAV, die zowel als leveranciers als als afnemer genoemd is. Verder zijn in deze bijlage niet de leveranciers en afnemers opgenomen die alleen in de Rand van Rhoon en de Polder Albrandswaard genoemd zijn.

Bijlage 5 Toelichting/methodologische verantwoording van de analyse op basis van gemeenschappelijke belief systems van groepen respondenten

In deze bijlage worden de gemeenschappelijke belief systems van de doelgroepen (paragraaf 2.52) weergegeven en voorzien van een toelichting rond visies, belangen, wensen en ambities¹. Aansluitend worden de bijbehorende aantallen respondenten en arealen weergegeven, alsmede de belangstelling om te blijven, in te passen of te verhuizen. Daarmee krijgt de opdrachtgever een beeld van de aard en de omvang van de medewerking of de weerstand die hij vanuit de diverse groepen mag verwachten. Het gaat in deze paragraaf alleen om de agrarische respondenten.

De effecten lijken per ondernemer wat zwart-wit: uitkoop of inpassen of beëindigen of helemaal niets. In werkelijkheid zullen hybride vormen mogelijk zijn, waarbij een bedrijf bijvoorbeeld een deel van de grond wil verkopen, een deel wil inpassen en het restant zelf wil behouden voor een eigen hobby (bijvoorbeeld een paardenwei).

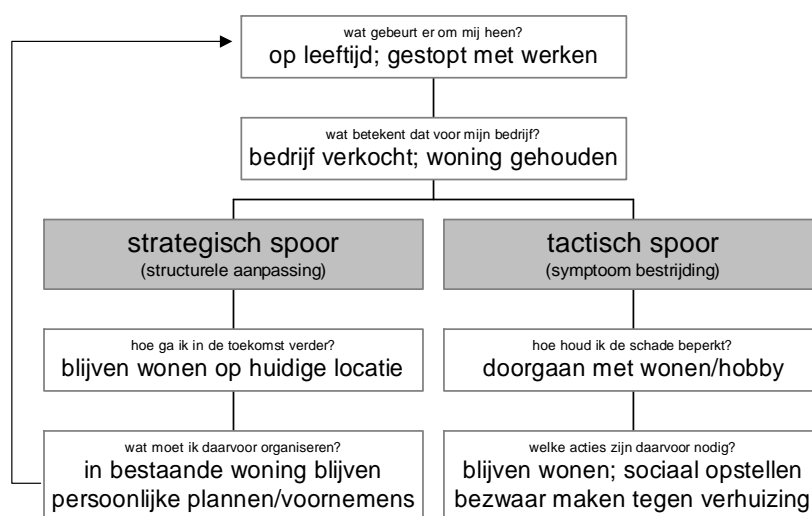
Honkvaste veteranen

Figuur B5.1 toont het gemeenschappelijke belief system van de groep die kan worden aangeduid met 'honkvaste veteranen'. Het betreft mensen op leeftijd die hun bedrijf grotendeels hebben verkocht, maar de bedrijfsgebouwen en een stukje grond hebben gehouden. Op dat stukje grond houden zij zich voor hun plezier bezig met hun oude beroep.

De probleembeleving (wat gebeurt er om mij heen en wat betekent dat voor mijn bedrijf) in figuur B5.1 laat zien, dat de 'honkvaste veteranen' zich niet van de wijs laten brengen door de plannen van de provincie. Voor hen is belangrijker, dat ze op leeftijd zijn en hun bedrijf hebben verkocht. Het strategische spoor laat zien, dat de honkvaste veteranen sterk aan hun woonplek gehecht zijn. Ze willen daar gewoon blijven wonen zolang hun gezondheid dat toelaat. Ze hebben duidelijke plannen en voornemens over hoe zij de avond van hun leven willen doorbrengen: op de plek waar ze jarenlang hebben geleefd en hun brood hebben verdiend. Het tactische spoor laat zien, dat ze gewoon doorgaan met wonen en genieten van hun hobby in de sociale omgeving waarmee ze zijn vergroeid. Als het zover komt zullen ze bezwaar maken tegen het 'verplanten van oude bomen'. Tabel B5.1 geeft een overzicht van het grondgebruik in de groep honkvaste veteranen. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen de grond die in gebruik is (kolom 'In gebruik'), waarmee wordt aangeduid hoeveel grond ten dienste staat ten behoeve van de bedrijfsvoering van de bedrijven in de tabel. De kolom 'Binnen' vermeldt het areaal waarop eigendoms- of pachtrechten liggen. Dat areaal kan afwijken van het areaal dat in gebruik is, omdat a) een deel van het areaal in eigendom verpacht kan zijn; b) een deel van het areaal dat in gebruik is, gehuurd kan zijn; in dat geval kan de ondernemer geen rechten aan die grond ontleen

¹ Hoewel de gemeenschappelijke belief systems in dit hoofdstuk zo zorgvuldig mogelijk uit de individuele belief systems van de betrokken respondenten zijn afgeleid, kan het voorkomen dat niet iedere geïnterviewde zich volledig herkent in de geschetste beelden. Dit heeft deels te maken met onvolledige informatie en deels met het zoeken naar de grootste gemeenschappelijke deler, waardoor individuele bijzonderheden hier en daar onderbelicht blijven.

en heeft hij dus ook geen rol in eventuele onderhandelingen over verwerving van de grond door de overheid.

Figuur B5.1 Gemeenschappelijk belief system van de 'honkvaste veteranen'

Tabel B5.1 Areaal grond bij de groep agrarische 'honkvaste veteranen'

Honkvaste veteranen	Aandeel (%)	Areaal (ha)		
		In gebruik a)	Binnen b)	Buiten b)
Totale omvang	100	45,8	31,0	15,5
Ongewijzigd doorgaan c)	100		31,0	
Beschikbaar voor inpassing	0		0	
Beschikbaar voor uitkoop	0		0	

a) Totaal areaal grond in gebruik (exclusief verhuur); b) Areaal grond in eigendom en/of (erf)pacht binnen/buiten het plangebied (exclusief huur); c) Ondernemers die noch beschikbaar zijn voor inpassing noch uitkoop wensen (beiden onafhankelijk).

Uit tabel B5.1 blijkt, dat de groep honkvaste veteranen binnen het plangebied in totaal 31 ha grond in eigendom/pacht heeft en buiten het plangebied nog eens 15 ha. Zij willen in grote meerderheid ongewijzigd doorgaan. De 'honkvaste veteranen' zijn dus niet een groep dus waar veel muziek in zit voor de realisatie van plannen voor natuur en recreatie.

Honkvaste ondernemers

Figuur B5.2 toont het gemeenschappelijke belief system van de groep die kan worden aangeduid met 'honkvaste ondernemers'. Het betreft meestal mensen die ooit als landbouwer zijn begonnen en die zijn uitgegroeid naar loonwerkbedrijf, constructiebedrijf, etc. De landbouwgrond hebben ze meestal in exploitatie gehouden vanwege de band met het landbouwverleden of met de natuur.

De probleembeleving in figuur B5.2 geeft het beeld van een goed bedrijf op de verkeerde plek. De eigenaar heeft wel door dat zijn nieuwe broodwinning (loonwerkbedrijf, constructiebedrijf) moeilijk te combineren is met natuur en recreatie. Hij heeft ook door, dat de economische positie van zijn nieuwe bedrijf wordt aangetast door allerlei beperkingen (ontsluiting, uitbreiding). Het strategische spoor laat zien, dat de eigenaar bereid is om zijn bedrijf naar een andere locatie te verplaatsen. Voorwaarde is wel, dat de verplaatsing gepaard gaat met goede financiële vergoedingen en dat de eigenaar op de bestaande locatie kan blijven wonen. Op die manier probeert de eigenaar de band met zijn wortels en met zijn landbouwverleden overeind te houden. In afwachting van verplaatsing blijft de eigenaar investeren in zijn bedrijf (het bedrijf moet gezond blijven). In onderhandelingen zal hij die investeringen aanvoeren om een goede uitkoopsom te bedingen. Bij een tegenvallende uitkoopsom kunnen bezwaren tegen verplaatsing worden verwacht.

Figuur B5.2 Gemeenschappelijk belief system van de 'honkvaste ondernemers'

Tabel B5.2 geeft een overzicht van het grondgebruik in de groep 'honkvaste ondernemers'. De tabel laat zien dat de groep honkvaste ondernemers in totaal 86 ha grond in gebruik (inclusief huur) heeft. Het areaal in eigendom/pacht omvat 48 ha binnen het plangebied en 11 ha buiten het plangebied. Volgens het gemeenschappelijke belief system zijn de honkvaste ondernemers onder voorwaarden bereid om aan uitkoop mee te werken. Op die manier kan in het plangebied ongeveer 48 ha grond worden verworven. De 'honkvaste ondernemers' vormen dus een groep, waar onder voorwaarden op een positieve medewerking mag worden gerekend. Omdat het gaat om verplaatsing van gezonde bedrijven, zal het financiële plaatje vrij pittig zijn.

Tabel B5.2 Areeal grond bij de groep agrarische 'honkvaste ondernemers'

Honkvaste ondernemers	Aandeel (%)	Areeal (ha)		
		in gebruik a)	binnen b)	buiten b)
Totale omvang	100	86,0	48,5	11,5
Ongewijzigd doorgaan c)	100		48,5	
Beschikbaar voor inpassing	0		0	
Beschikbaar voor uitkoop	0		0	

a) Totaal areaal grond in gebruik (exclusief verhuur); b) Areeal grond in eigendom en/of (erf)pacht binnen/buiten het plangebied (exclusief huur); c) Ondernemers die noch beschikbaar zijn voor inpassing noch uitkoop wensen (beiden onafhankelijk).

Honkvaste afbouwers

Een andere 'honkvaste' groep bestaat uit oudere grondgebruikers (meestal zonder opvolger) die hun bedrijf binnen afzienbare tijd willen afbouwen. Zij zijn bereid om over uitkoop van hun grond te praten onder de voorwaarde, dat zij op de bestaande locatie mogen blijven wonen. Figuur B5.3 toont het gemeenschappelijke belief system van de 'honkvaste afbouwers'. De probleembeleving (wat gebeurt er om mij heen en wat betekent dat voor mij) in figuur B5.3 laat een ondernemer zien die in onzekerheid zit, die met zijn bedrijf in een ongunstige positie terecht is gekomen. Zodoende is hij tot het inzicht gekomen dat voortzetting of uitbreiding van het bedrijf onmogelijk is. Het strategische spoor laat zien dat de ondernemer zijn bedrijf wil laten uitkopen en tegelijkertijd met zijn bedrijf wil stoppen. Een belangrijke voorwaarde voor uitkopen voor dit type ondernemer is dat hij op zijn huidige woonplek mag blijven wonen. Hij wil het erf en de bedrijfsgebouwen dus buiten de uitkoopbesprekingen houden en heeft persoonlijke plannen en voornemens voor de inrichting van zijn oude dag op de huidige woonplek. Voordat het zover is, gaat dit type ondernemer zijn bedrijf gewoon voortzetten (tactische spoor). Daarbij zal hij de bedrijfsvoering geleidelijk vereenvoudigen en daarbij verwijzen naar bijzondere omstandigheden als het ontbreken van een opvolger.

Figuur B5.3 Gemeenschappelijk belief system van de 'honkvaste afbouwers'

Tabel B5.3 geeft een overzicht van het grondgebruik in de groep 'honkvaste afbouwers'. De tabel laat zien, dat de groep honkvaste afbouwers in totaal 78 ha grond in gebruik (inclusief huur) heeft. Het areaal eigendom/pacht omvat 65 ha en ligt geheel binnen het plangebied.

Tabel B5.3 Areaal grond bij de groep agrarische 'honkvaste afbouwers'

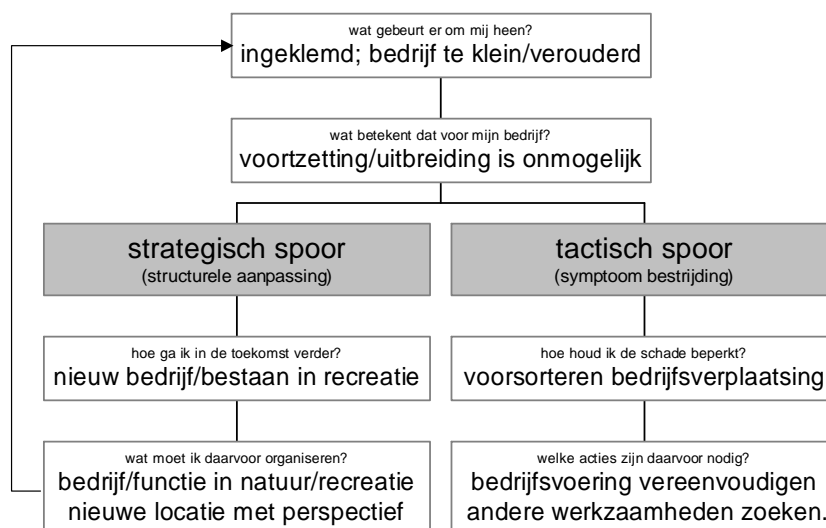
Honkvaste afbouwers	Aandeel (%)	Areaal (ha)		
		in gebruik a)	binnen b)	buiten b)
Totale omvang	100	78,0	65,0	0
Ongewijzigd doorgaan c)	100		65,0	
Beschikbaar voor inpassing	0		0	
Beschikbaar voor uitkoop	0		0	

a) Totaal areaal grond in gebruik (exclusief verhuur); b) Areaal grond in eigendom en/of (erf)pacht binnen/buiten het plangebied (exclusief huur); c) Ondernemers die noch beschikbaar zijn voor inpassing noch uitkoop wensen (beiden onafhankelijk).

Volgens het gemeenschappelijke belief system zijn de honkvaste afbouwers onder voorwaarden bereid om aan uitkoop mee te werken. Hun belangrijkste voorwaarde is, dat ze op de bestaande locatie kunnen blijven wonen. Op die manier kan in het plangebied ongeveer 65 ha grond worden verworven. De 'honkvaste afbouwers' vormen dus een groep waar onder voorwaarden op een positieve medewerking mag worden gerekend. Omdat de betrokken bedrijven al aan het afbouwen zijn, zal het uitkopen van het bedrijf naar verhouding weinig kosten. De term 'goede financiële vergoedingen' ontbreekt in het belief system van deze groep.

Omschakelaars naar recreatie

Een heel andere wereld is die van de omschakelaars, de mensen die in de veranderingen in het gebied een noodzaak of een kans zien om van baan of bedrijfstak te veranderen. De eerste groep betreft de omschakelaars naar recreatie. Het gemeenschappelijke belief system van deze groep is weergegeven in figuur B5.4.

Figuur B5.4 Gemeenschappelijk belief system van de 'omschakelaars naar recreatie'

De probleembeleving in figuur B5.4 toont een respondent die met zijn bedrijf ingeklemd zit tussen woningbouw en wegenbouw. Bij gebrek aan toekomstperspectief is het bedrijf inmiddels achterop geraakt in schaalvergroting en modernisering. De eigenaar is zodoende tot de conclusie gekomen dat voortzetting (en uitbreiding al helemaal) van zijn bedrijf onmogelijk is. Tegen die achtergrond zoekt hij op het strategische spoor een nieuw bedrijf of een nieuw bestaan in natuur/recreatie. Daarbij wordt in het midden gelaten of dat nieuwe bedrijf of bestaan vanuit de bestaande locatie of vanuit een nieuwe locatie binnen het plangebied wordt opgebouwd. Het belangrijkste is dat de betreffende locatie voldoende perspectief biedt om een gezond bedrijf te ontwikkelen. Op het tactische spoor sorteert de eigenaar inmiddels voor op omschakeling en/of verplaatsing. De bedrijfsvoering van het bestaande bedrijf wordt vereenvoudigd en nieuwe werkzaamheden worden opgepakt.

Tabel B5.4 geeft een overzicht van het grondgebruik in de groep omschakelaars naar recreatie. De tabel laat zien dat de groep omschakelaars naar recreatie in totaal 198 ha grond in gebruik heeft. Het areaal in eigendom/pacht omvat 92 ha binnen het plangebied en 10 ha buiten het plangebied. Volgens het gemeenschappelijke belief system zijn de omschakelaars naar recreatie op zoek naar een nieuw bedrijf of bestaan in natuur/recreatie op een nieuwe locatie met perspectief. Ongeveer de helft van de groep is bereid om aan uitkoop mee te werken. Op die manier kan in het plangebied ongeveer 46 ha grond worden verworven. De andere helft van de groep is bereid om aan inpassing in het gebiedsplan mee te werken. Op die manier kan ongeveer 46 ha grond voor natuur/recreatie beschikbaar komen. De 'omschakelaars naar recreatie' vormen een groep die een positieve bijdrage aan de uitvoering van het gebiedsplan kan leveren omdat ze een nieuw bestaan in de recreatie hopen te vinden.

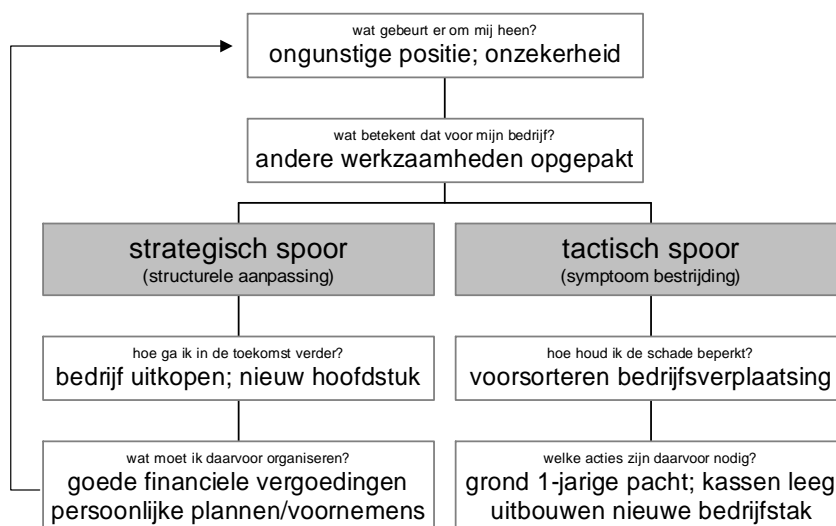
Tabel B5.4 Areaal grond bij de groep agrarische 'omschakelaars naar recreatie'

<i>Omschakelaars naar Recreatie</i>	Aandeel (%)	Areaal (ha)		
		in gebruik a)	binnen b)	buiten b)
Totale omvang	100	198,3	92,3	10,5
Ongewijzigd doorgaan c)	50		46,1	
Beschikbaar voor inpassing	50		46,1	
Beschikbaar voor uitkoop	0		0	

a) Totaal areaal grond in gebruik (exclusief verhuur); b) Areaal grond in eigendom en/of (erf)pacht binnen/buiten het plangebied (exclusief huur); c) Ondernemers die noch beschikbaar zijn voor inpassing noch uitkoop wensen (beiden onafhankelijk).

Omschakelaars andere bedrijfstak

Een andere groep omschakelaars zoekt een nieuw bestaan in een andere bedrijfstak, bijvoorbeeld in de handel of de detailhandel. Het gemeenschappelijke belief system van deze groep is weergegeven in figuur B5.5.

Figuur B5.5 Gemeenschappelijk belief system van de 'omschakelaars andere bedrijfstak'

De probleembeleving (wat gebeurt er om mij heen en wat betekent dat voor mij) in figuur B5.5 laat een respondent zien die met zijn bedrijf in een ongunstige positie verzeild is geraakt en die door de veranderingen in het gebied nog meer onzekerheid op zich ziet afkomen. Hij heeft daarom andere werkzaamheden opgepakt. Het strategische spoor laat zien dat hij over uitkopen wil nadenken om definitief een nieuw hoofdstuk te beginnen. Daarvoor heeft hij een goede financiële vergoeding op zijn verlanglijstje staan, waarmee hij zijn persoonlijke plannen en voornemens wil gaan realiseren. Het tactische spoor laat zien dat de respondent inmiddels bezig is met voorsorteren op uitkoop c.q. omschakeling. De beschikbare grond is vaak in 1-jarige pacht gegeven. Ondertussen is de respondent bezig met het uitbouwen van zijn nieuwe broodwinning.

Tabel B5.5 geeft een overzicht van het grondgebruik in de groep omschakelaars andere bedrijfstak. De tabel laat zien, dat de groep in totaal 60 ha grond in gebruik heeft. Ze hebben samen 67 ha grond in eigendom/pacht binnen het plangebied. Deze grond is beschikbaar voor uitkoop. De 'omschakelaars naar een andere bedrijfstak' vormen een groep waarmee betrekkelijk gemakkelijk tot zaken kan worden gekomen, omdat ze de beslissing al hebben genomen om een nieuw hoofdstuk in een andere bedrijfstak te beginnen.

Tabel B5.5 Areaal grond bij de groep agrarische 'omschakelaars andere bedrijfstak'

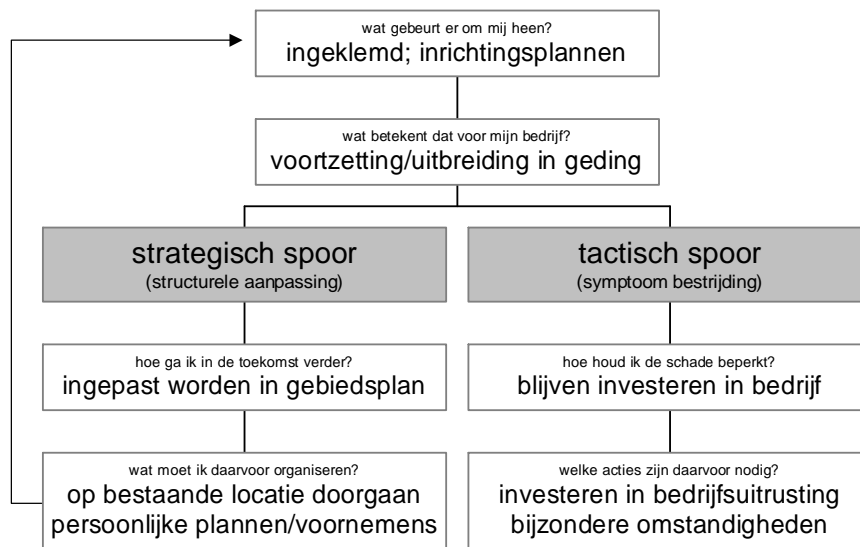
Omschakelaars naar andere bedrijfstak	Aandeel (%)	Areaal (ha)		
		in gebruik a)	binnen b)	buiten b)
Totale omvang	100	60,6	67,1	0
Ongewijzigd doorgaan c)	100		67,1	
Beschikbaar voor inpassing	0		0	
Beschikbaar voor uitkoop	0		0	

a) Totaal areaal grond in gebruik (exclusief verhuur); b) Areaal grond in eigendom en/of (erf)pacht binnen/buiten het plangebied (exclusief huur); onder 'Binnen' valt ook verhuurd land, waardoor in dit geval het areaal in de kolom groter is dan in de kolom 'In gebruik'; c) Ondernemers die noch beschikbaar zijn voor inpassing noch uitkoop wensen (beiden onafhankelijk).

Inpassers natuur en recreatie

De laatste vorm van omschakeling is die van meegaan in de bestemmingswijziging van de grond en daarmee een bijdrage aan de invulling van het gebiedsplan leveren. Het gemeenschappelijke belief system van de groep inpassers in natuur/recreatie is weergegeven in figuur B5.6. De probleembeleving in deze figuur laat een groep respondenten zien, die ingeklemd zit tussen stedenbouw/natuur/recreatiegebieden of plannen in die richting. Zij begrijpen dat voortzetting en/of uitbreiding van hun bedrijven in het geding is. De aard van hun bedrijf (paarden, schapen, bezoek) is zodanig dat zij goede mogelijkheden zien in inpassing in het gebiedsplan (strategisch spoor). Ze willen graag op de bestaande locatie verder gaan en hebben persoonlijke plannen en voornemens over hoe ze dat willen aanpakken. Op het tactische spoor blijven ze investeren in het bedrijf om op die manier voorbereid te blijven op de toekomst. Een veelgehoorde opvatting daarbij is ook, dat er al meer plannen voorbij zijn gekomen zonder dat er wat van terecht kwam. Deze groep laat zich in de bedrijfsontwikkeling niet meer afremmen door plannen.

Tabel B5.6 geeft een overzicht van het grondgebruik in de groep 'inpassers in natuur/recreatie'. De tabel laat zien dat de groep inpassers in natuur/recreatie samen 278 ha grond in gebruik heeft (hiervan hebben twee bedrijven samen 90 ha buiten het gebied voor paarden/pony's). Het areaal grond in eigendom/pacht omvat 93 ha binnen het plangebied en 55 ha buiten het plangebied. Ze maken dus veel gebruik van kortlopende pacht. Het betreft in veel gevallen grond van de gemeente Rotterdam of grond in natuurgebieden buiten de provincie.

Figuur B5.6 Gemeenschappelijk belief system van 'inpassers natuur/recreatie'

Tabel B5.6 Areaal grond bij de groep agrarische 'inpassers natuur/recreatie'

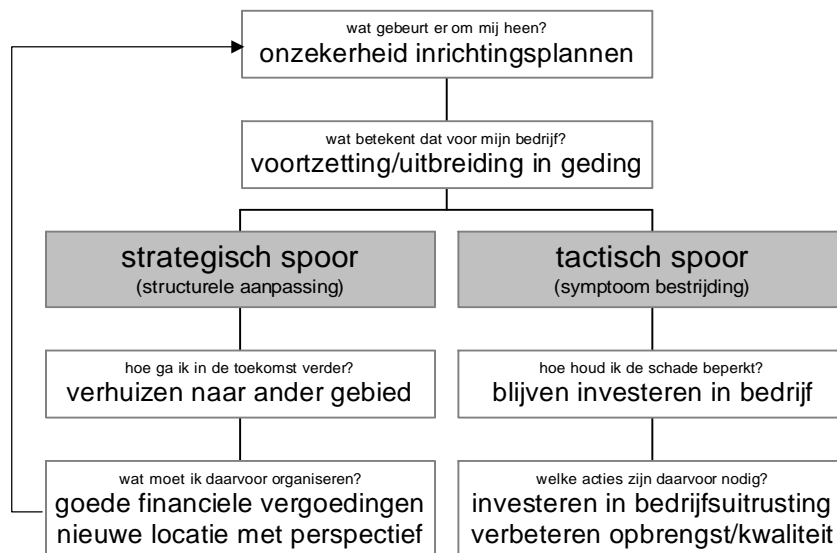
Inpassers natuur/recreatie	Aandeel (%)	Areaal (ha)		
		in gebruik a)	binnen b)	buiten b)
Totale omvang	100	277,9	93,5	55,2
Ongewijzigd doorgaan c)	20		18,7	
Beschikbaar voor inpassing	80		74,8	
Beschikbaar voor uitkoop	0		0	

a) Totaal areaal grond in gebruik (exclusief verhuur); b) Areaal grond in eigendom en/of (erf)pacht binnen/buiten het plangebied (exclusief huur); c) Ondernemers die noch beschikbaar zijn voor inpassing noch uitkoop wensen (beiden onafhankelijk).

Volgens het gemeenschappelijke belief system mikken de meeste respondenten op inpassing in het gebiedsplan. Het gaat daarbij om een areaal van 75 ha binnen het plangebied. Daarnaast is verondersteld, dat 20% van de respondenten ongewijzigd door wil gaan. Ondertussen vormen de 'omschakelaars naar natuur/recreatie' wel een groep die een belangrijke rol kan spelen bij de realisatie van natuur en recreatie in het gebied. Met deze groep kunnen goed afspraken over de praktisch invulling van het gebiedsplan worden gemaakt.

Verhuizers ander gebied

Een geheel andere categorie is de groep 'verhuizers ander gebied'. De respondenten in deze groep zien de toekomst van hun bedrijf zodanig in gevaar komen, dat ze liever verhuizen naar een ander gebied om daar een nieuwe toekomst op te bouwen. Het gemeenschappelijke belief system van deze groep is weergegeven in figuur B5.7.

Figuur B5.7 Gemeenschappelijk belief system van 'verhuizers ander gebied'

De probleembeleving in figuur B5.7 laat een groep respondenten zien die de inrichtingplannen als een bron van onzekerheid zien. Zij zien de toekomst van hun bedrijf in gevaar komen als het tot uitvoering van de plannen komt. Het strategische spoor laat zien, dat ze er de voorkeur aan geven om naar een ander gebied te verhuizen. Daar horen wel twee voorwaarden bij, namelijk dat ze een goede financiële vergoeding krijgen (zodat de verhuizing geen financiële nadelen oplevert) en dat ze elders een nieuwe locatie met een gunstig toekomstperspectief kunnen vinden. Op het tactische spoor blijven ze investeren in het bedrijf (vanwege de gewenste continuïteit). De investeringen hebben vooral betrekking op bedrijfsuitrusting en op verbetering van opbrengst en kwaliteit.

Tabel B5.7 geeft een overzicht van het grondgebruik in de groep 'verhuizers ander gebied'. De tabel laat zien dat de groep verhuizers naar een ander gebied in totaal 327 ha grond in gebruik heeft. Het areaal grond in eigendom/pacht omvat 166 ha binnen het plangebied en 6 ha buiten het plangebied. De groep is dus voor bijna de helft van zijn grondgebruik afhankelijk van kortlopende pacht. Volgens het gemeenschappelijke belief system valt er met deze groep respondenten goed te praten over verhuizing naar een ander gebied. Met het aanbieden van goede financiële vergoedingen kan binnen het plangebied 166 ha worden verworven.

Tabel B5.7 Areaal grond bij de groep agrarische 'verhuizers ander gebied'

<i>Verhuizers ander gebied</i>	Aandeel (%)	Areaal (ha)		
		in gebruik a)	binnen b)	buiten b)
Totale omvang	100	327,4	166,2	6,5
Ongewijzigd doorgaan c)	0		0	
Beschikbaar voor inpassing	0		0	
Beschikbaar voor uitkoop	100		166,2	

a) Totaal areaal grond in gebruik (exclusief verhuur); b) Areaal grond in eigendom en/of (erf)pacht binnen/buiten het plangebied (exclusief huur); c) Ondernemers die noch beschikbaar zijn voor inpassing noch uitkoop wensen (beiden onafhankelijk).

Bijlage 6 Toelichting/methodologische verantwoording van de regionale analyse

Verwerking/codering van de interviewverslagen

De interviewverslagen (N=81) zijn door data- en kennisanalisten van het LEI uitgebreid geanalyseerd, waarna de resultaten zijn gecodeerd in een Excel spreadsheet (in het vervolg *ResultatenSheet* genoemd). Respondenten waar alleen telefonisch contact mee is geweest (N=81) zijn noodzakelijkerwijs beperkt geanalyseerd (met name hun redenen waarom niet aan een interview is meegewerkt). Dit heeft geresulteerd in een zeer beperkt resultaat voor deze groep respondenten in de *ResultatenSheet*.

Naast informatie uit de interviewverslagen zijn ook areaalgegevens uit de Landbouwtelling van het CBS meegenomen. Als het areaal uit een verslag meer dan 2 ha afwijkt van de Landbouwtelling of als het grondgebruik sterk afwijkt, dan is het gegeven uit het verslag leidend geweest. De actualiteit van het interview is hierbij een belangrijk uitgangspunt geweest.

Er is getracht de antwoorden op de vragen 1 tot en met 5 in de vragenlijst zo goed mogelijk (één-op-één) te coderen in de *ResultatenSheet*. Soms was dit niet zo eenvoudig. In deze gevallen is door de analist een zo goed mogelijke inschatting gemaakt, zonodig zijn deze gevallen voorgelegd aan andere betrokken in het project (bijvoorbeeld interviewers).

Voor het opstellen van de belief systems zijn met name de vragen 6 tot en met 9 gebruikt. In hoofdstuk 2 staat een beschrijving van belief systems, op welke wijze deze tot stand komen en in hoofdstuk 4 welke homogene groepen op basis van deze belief systems zijn afgeleid. De beschrijving in deze bijlage beperkt zich tot de wijze waarop deze groepen zijn afgeleid en op welke wijze het gedrag op basis van deze classificatie wordt ingeschat.

Verschillende invalshoeken

De analyse van de gecodeerde interviewverslagen heeft volgens verschillende invalshoeken plaatsgevonden. Met deze invalshoeken kunnen verschillen in gebieden in kaart worden gebracht (zie hoofdstuk 4) en daarmee een door beleidsmakers en -uitvoerders gebiedsgerichte benadering en afstemming rechtvaardigen. De gekozen invalshoeken zijn:

I Demografisch

II Bedrijfskundig

III Maatschappelijk

IV Financieel-economisch

V Sociologisch (doelgroep op basis van belief systems)

VI Psychologisch (effect ten gevolge van keuzes)

In figuur 2.2 staat op schematische wijze weergegeven op welke wijze vanuit de informatie uit de interviewverslagen gekomen is tot een nadere invulling van deze verschillende invalshoeken. In het kort zal elke invalshoek worden beschreven.

I Demografisch

Het aantal jaren dat de familie (van de ondernemer) op deze locatie is gevestigd en het aantal jaren dat de huidige ondernemers/bewoner op deze locatie werkt/woont (indicatie voor leeftijd) is in de ResultatenSheet gecodeerd. Van de resultaten zijn histogrammen gemaakt met het statistische pakket SPSS, zowel voor het plangebied als geheel als voor de afzonderlijke deelgebieden. Deze histogrammen zijn middels visuele inspectie geanalyseerd. Vooral in de deelgebieden is statistische analyse niet mogelijk/wenselijk vanwege het geringe aantal waarnemingen per jaarklasse.

II Bedrijfskundig

De bedrijfskundige invalshoek wordt beschreven door het bedrijfstype of de sector. Hierbij worden onderscheiden:

1. open teelt (akkerbouw, vollegrondsgroente, fruit)
2. grasland en voedergewassen
3. glas

Aangezien het areaal voedergewassen (bijvoorbeeld snijmaïs) uit de interviewverslagen van veebedrijven niet altijd duidelijk vermeld was, is er voor gekozen dit areaal met grasland samen te voegen.

Voor elk bedrijf is een inschatting gemaakt van het aandeel grond voor de verschillende typen. Voor elk deelgebied in het plangebied zijn de totale arealen van de drie typen berekend (zie invalshoek IV). Deze totalen aangevuld met gegevens uit de ResultatenSheet geven inzicht in de agrarische bestemming van het gebied.

III Maatschappelijk

a Regiocodering

De maatschappelijke invalshoek wordt beschreven door de hechtheid van het netwerk en het belang van de werkgelegenheid in de regio. Om deze invalshoek te beschrijven is gebruikgemaakt van de antwoorden op de vraag naar de toeleveranciers en de afnemers. Elke leverancier en afnemer is gecodeerd volgens het schema:

- R1 = vestiging in gebied of in de grensstreek hiervan
- R2 = vestiging van enkele km tot 10-20 km van het gebied
- R3 = vestiging vanaf 10-20 km

De toegekende codes zijn afhankelijk van het gebied en de ontsluiting ervan.

b Regio-afhankelijkheidsindex (RI)

Voor elk bedrijf afzonderlijk is een regio-afhankelijkheidsindex (RI) afgeleid. Deze index is berekend op basis van het aantal regionale actoren (R1 en R2) en de afstand tot de vestigingsplaats van deze actoren. Hierbij zijn de volgende wegingen genomen: voor R1 is dit 1 en voor R2 is dit 0,6. Het aantal regionale actoren voor een ondernemer speelt hierbij een rol vanwege de hechtheid van het netwerk. De RI wordt voor elke afzonderlijk ondernemer berekend als:

$$RI = \frac{\text{Wortel}(\#R1 + \#R2) * (\text{Som}(R1 * 1) + \text{Som}(R2 * 0.6))}{2}$$

waarbij:

RI : regio-afhankelijkheidsindex, in het interval [0,1]

#R1 : aantal toeleveranciers/afnemers in R1

#R2 : aantal toeleveranciers/afnemers in R2

2 : constante voor normalisatie

Voor elk gebied wordt de gemiddelde RI bepaald. Dit zegt iets over de gemiddelde hechtheid van het netwerk.

c Afgeleide werkgelegenheid

Aangezien een melkveehouderijbedrijf met 40 ha belangrijker is dan een kleine hobbyboer met 0,5 ha groente, is rekening gehouden met het type bedrijf en het areaal om zodoende bedrijven en gebieden met elkaar te kunnen vergelijken. Hiervoor zijn de volgende wegingsfactoren, gebaseerd op nge's (Nederlandse grootte-eenheden), aangenomen:

- 1 : per ha open teelt (akkerbouw, vollegrondsgroente, fruit)
- 2 : per ha veehouderij
- 70 : per ha glas

Het kengetal 'Afgeleide werkgelegenheid' is ontwikkeld om een indicatie te geven van de maatschappelijke effecten van de bedrijfsactiviteit voor de regio. Dit kengetal is afhankelijk van:

- aantal toeleveranciers/afzet in de regio
- vestigingsplaats van toeleveranciers/afzet
- bedrijfstype
- areaal per type

Per gebied is dit:

$$\text{Afgeleide werkgelegenheid} = \text{Som}((\text{areaal_open} * 1 + \text{areaal_veehoud} * 2 + \text{areaal_glas} * 70) * RI) / \text{constante}$$

Als *constante* wordt in dit onderzoek gekozen voor de tamelijk arbitraire waarde 20, zijnde een melkveebedrijf van 20 ha met een zeer sterke regio-afhankelijkheid (een RI van 1.0). Hierbij is de *aanname* dat dit bedrijf *in de regio* 1 aanvullende arbeidsplaats heeft gecreëerd aan loonwerk, handel, oogst, verwerking, etc.

Met de kengetallen RI en 'Afgeleide werkgelegenheid' kunnen de gebieden worden vergeleken ten aanzien van het maatschappelijke en sociale belang van de bedrijfsactiviteiten voor de regio.

IV Financieel-economisch

Onder deze invalshoek wordt het grondgebruik beschreven, alhoewel niet gevraagd is naar economische exploitatiegegevens en/of de financiële gezondheid van het bedrijf. Het be-

drijfsareaal, het type bedrijf (bijvoorbeeld glastuinbouw) en de arealen grond in eigendom/pacht/huur zijn wel van groot belang voor het economische rendement en de financiële gezondheid van het bedrijf. In dit onderzoek blijft de invalshoek beperkt tot een beschrijving van de verschillende arealen, aangezien er geen informatie is dat een directe aanwijzing vormt voor het economische rendement en de financiële gezondheid.

In de tabellen B6.1a t/m c staan het grondgebruik in drie gebieden.

Tabel B6.1a Grondgebruik op Midden-IJsselmonde, gebaseerd op de gegevens uit de interviewverslagen

Grondgebruiksvorm	Areaal (ha)		
	totaal	binnen a)	buiten a)
Eigendom - niet verpacht	198	181	17
Eigendom verpacht	8	8	0
Gepacht kort	172	108	64
Gepacht lang	289	284	5
Bedrijfsopp. (excl. verpachting)	659	573	86

a) De termen 'binnen' en 'buiten' hebben betrekking op de arealen die respectievelijk binnen en buiten het plangebied liggen. Bedrijven kunnen immers zowel land in gebruik hebben in de aangewezen gebieden als daarbuiten.

Tabel B6.1b Grondgebruik in de Vlinderstrik, gebaseerd op de gegevens uit de interviewverslagen

Grondgebruiksvorm	Areaal (ha)		
	totaal	binnen a)	buiten a)
Eigendom - niet verpacht	20	19	1
Eigendom verpacht	2	2	0
Gepacht kort	199	57	142
Gepacht lang	48	32	16
Bedrijfsopp. (excl. verpachting)	267	108	159

a) De termen 'binnen' en 'buiten' hebben betrekking op de arealen die respectievelijk binnen en buiten het plangebied liggen. Bedrijven kunnen immers zowel land in gebruik hebben in de aangewezen gebieden als daarbuiten.

Tabel B6.1c Grondgebruik in de Schiezone, gebaseerd op de gegevens uit de interviewverslagen

Grondgebruiksvorm	Areaal (ha)		
	totaal	binnen a)	buiten a)
Eigendom - niet verpacht	72	24	48
Eigendom verpacht	5	5	0
Gepacht kort	56	21	35
Gepacht lang	20	4	16
Bedrijfsopp. (excl. verpachting)	148	49	99

a) De termen 'binnen' en 'buiten' hebben betrekking op de arealen die respectievelijk binnen en buiten het plangebied liggen. Bedrijven kunnen immers zowel land in gebruik hebben in de aangewezen gebieden als daarbuiten.

Tabel B6.2 geeft voor Midden-IJsselmonde en voor de verschillende doelgroepen (zie invalshoek V), de arealen behorende bij de verschillende bedrijfstypen.

Tabel B6.2 Toewijzing van agrarische ondernemers en bijbehorende arealen aan doelgroepen op Midden-IJsselmonde, gebaseerd op de gegevens uit de interviewverslagen

Doelgroep	Totaal (ha)	areaal Areaal open ten (ha)	teel- Areaal voedergewassen (ha)	grasland/ Areaal bouw (ha)	glastuin-
Honkvaste veteranen a)	18	2		16	0
Honkvaste ondernemers	45	14		31	0
Honkvaste afbouwers	75	64		11	0
Omschakelaars naar recreatie	87	74		13	0
Omschakelaars andere bedrijfs.tak	55	55		0	0
Inpassers natuur/recreatie	93	69		24	0
Verhuizers ander gebied	200	188		12	0
Overige types	0	0		0	0
Totaal	573	466		107	0

a) Honkvaste veteranen zijn respondenten die al gestopt zijn, maar graag op de oude plek willen blijven wonen; b) Honkvaste ondernemers voeren een bedrijf en willen dat ook graag op de huidige locatie blijven doen; c) Honkvaste afbouwers zijn respondenten die bezig zijn hun bedrijf af te bouwen maar wel op dezelfde plaats willen blijven wonen.

V Sociologisch (doelgroep o.b.v. belief systems)

a Standaardiseren van belief systems

Een analist met veel kennis en ervaring van belief systems heeft de verslagen geanalyseerd en voor elke respondent een belief system opgesteld. Elk belief system is uniek; er zijn geen twee respondenten met hetzelfde belief system. Dit komt omdat een belief system is opgebouwd uit teksten afkomstig van de verslagen. Om analyses met belief systems te kunnen verrichten en om te komen tot doelgroepen moeten deze teksten gestandaardiseerd (geabstraheerd) worden. Hiervoor heeft de analist een codelijst opgesteld. Met deze code-lijst is het mogelijk een meer abstract belief system te maken door het vervangen van teksten (uit het verslag) door standaardteksten. Figuur B6.1 geeft een voorbeeld van een belief system nadat de teksten uit het verslag zijn vervangen door standaardteksten (door middel van een hiervoor ontwikkeld computerprogramma). Zo is 'op leeftijd, gestopt met werken' een voorbeeld van een standaardtekst met code 1 voor de 1^e balk. Elk belief system kan nu worden beschreven met numerieke codes. Uit deze illustratie blijkt dat het mogelijk is dat een balk twee dezelfde standaardteksten, en daarmee dezelfde numerieke codes, kan hebben.

Voorbeeld AAxx		
	Wat gebeurt er om mij heen? op leeftijd; gestopt met werken	
	Wat betekent dat voor mijn bedrijf? bedrijf gestopt; woonplek gehouden	
Hoe ga ik in de toekomst verder? blijven wonen op huidige locatie		Hoe houd ik de schade beperkt? bijzondere omstandigheden
Wat moet ik daarvoor organiseren? in bestaande woning blijven in bestaande woning blijven		Welke acties zijn daarvoor nodig? bezwaar maken tegen verhuizing blijven wonen; sociaal opstellen

Figuur B6.1 Generiek belief system

Figuur B6.2 geeft als voorbeeld de codering voor de eerste balk (i.e. 'Wat gebeurt er om mij heen?').

```

("wat gebeurt er om mij heen?"
(1 "op leeftijd; gestopt met werken")
(2 "ideale plek; veel geïnvesteerd")
(3 "groeiend bedrijf; ambitieuze plannen")
(4 "onzekerheid door inrichtingsplannen")
(5 "ingeklemd tussen wegen/bebouwing")
(6 "ongunstige bedrijfsomstandigheden")
(7 "slechte ervaringen met procedures")
(9 "bijzondere omstandigheden")

```

Figuur B6.2 Codelijst voor 'Wat gebeurt er om mij heen?'

b Van belief system naar doelgroep

Met de (numerieke) coderingen is het mogelijk op automatische wijze groepen te vormen. Hiertoe zijn twee methoden ontwikkeld en toegepast: specifieke clusteranalyse en key-wordgebaseerde groepsindeling:

- Specifieke clusteranalyse. Clusteranalyse is toegepast om te komen tot onderscheidende groepen. Vanwege de aard van de data was het gebruik van een standaard clusteranalyseprogramma (bijvoorbeeld SPSS) niet mogelijk. Er moet geclusterd worden met categorische variabelen (i.e. gecodeerde balkjes in het belief system), elke variabele kan twee waarden aannemen en elke variabele heeft een verschillend gewicht. Om toch voor zulke variabelen te kunnen clusteren en te wegen is hiervoor een specifiek clusterprogramma gebouwd en toegepast (Figuur B6.3)

Figuur B6.3 Specifiek clusterprogramma toegepast op gecodeerde belief systems

De gevonden groepen met clusteranalyse stemmen niet altijd overeen met de beelden die de analist hierbij heeft. Twee cases die op alle punten verschillend zijn, komen met clusteranalyse (uiteraard) in verschillende groepen terecht, terwijl zij volgens de analist in dezelfde groep terecht moeten komen. Ook omgekeerd is het voorgekomen bij cases die op de meeste punten gelijk zijn maar volgens de analist in verschillende groepen terecht moeten komen. Hieruit kan worden afgeleid dat geautomatiseerde classificatie alleen op basis van numerieke codes niet mogelijk is, noch met clusteranalyse noch met een andere classificatiemethode.

Keyword-gebaseerde groepsindeling. Bij de groepsindeling heeft de analist zich niet laten leiden door numerieke codes maar door de linguïstische vertaling van deze codes. Elke case of respondent kan worden beschreven door gecodeerde teksten (zie bovenstaande illustratie van een generiek belief system). Een doelgroep (bijvoorbeeld 'Honkvaste veteranen') kan worden gekarakteriseerd door een aantal keywords die in de gecodeerde teksten moeten voorkomen. Figuur B6.4 licht dit toe.

Figuur B6.4 Werkwijze keyword-gebaseerde groepsindeling

De numerieke codes van de generieke belief systems worden vertaald naar gecodeerde teksten. Zo wordt de waarde 1 van de balk 'Relevante trend/ontwikkeling' vertaald naar de linguïstische term 'op leeftijd; gestopt met werken'. Dit gebeurt voor alle numerieke codes. Het resultaat is een generieke tekst voor elk belief system. Vervolgens worden in deze tekst frequenties van keywords opgespoord. De keywords voor de doelgroep 'Honkvaste veteranen' zijn leeftijd, gestopt, wonen, etc. Elk keyword heeft een weging; het voorkomen van 'leeftijd' is in deze doelgroep twee keer zo belangrijk als het voorkomen van 'gestopt'. Beide keywords komen in ons voorbeeld voor en ondersteunen daarmee de doelgroep 'Honkvaste veteranen'. Voor elke case en voor elke doelgroep wordt middels een formule de lidmaatschapswaarde berekend die ligt tussen 0 en 100%. De case wordt ingedeeld in de doelgroep waar deze het hoogste percentage heeft. In bovenstaande illustratie voelt het eerste bedrijf zich voor 81% (redelijk sterk) thuis in de doelgroep 'Honkvaste veteranen'; het is voor deze case ook de doelgroep met het hoogste percentage. Een andere case voelt zich voor 60% (voldoende) thuis in de doelgroep 'Honkvaste afbouwers'. Percentages voor andere doelgroepen zijn voor deze case nog lager ($\leq 60\%$).

De resultaten van deze keyword-gebaseerde groepsindeling zijn voorgelegd aan de analist. Na enkele aanpassingen aan keywords, gewichten en generieke coderingen stemden de resultaten (groepsindeling) overeen met het beeld van de analist. Volledig automatische groepsindeling is dus met deze werkwijze mogelijk. Voordelen zijn vooral snelheid, arbeidsbesparing, consistentie, herhaalbaarheid en inzichtelijkheid.

c Gedrag van de doelgroep

Van elke doelgroep is een bepaald gedrag te verwachten. 'Honkvaste veteranen' willen zich bijvoorbeeld graag nog op een stukje grond met hun oude beroep bezig houden en laten

zich niet van de wijs brengen door de plannen van de provincie. In hoofdstuk 4 wordt voor elke doelgroep het verwachte gedrag beschreven.

Elk gebied heeft een verschillende verdeling over de doelgroepen en aangezien elke doelgroep een verschillend verwacht gedrag heeft, zullen ondernemers in het ene gebied een ander gedrag vertonen dan de ondernemers in het andere gebied.

VI Psychologisch (effect ten gevolge van keuzes)

Respondenten hebben te maken met een individuele situatie en vanuit een psychologische invalshoek hebben zij ook een bepaalde kijk, oordelen, visies, belangen, wensen en ambities en, op basis daarvan, een specifiek gedrag. Deze invalshoek zal in de verslagen min of meer impliciet en expliciet vermeld zijn. Vanuit een psychologische invalshoek zijn belief systems gemaakt. Deze psychologische invalshoek bepaalt uiteindelijk in welke doelgroep de respondent wordt ingedeeld. Het verwachte gedrag van deze doelgroep stemt in feite voor een belangrijk deel overeen met het verwachte individuele gedrag.

In deze invalshoek worden de effecten ingeschat van de individuele keuzes die de respondent gegeven zijn doelgroep maakt. Bij deze effecten zijn van belang:

- de doelgroep waar de respondent is ingedeeld;
- areaal en grondgebruik;
- gedragsparameters van de betreffende doelgroep.

De doelgroep is beschreven in invalshoek V (Sociologisch), het areaal en het grondgebruik zijn beschreven in invalshoek IV (Financieel/Economisch).

Gedragsparameters voor de verschillende doelgroepen staan in tabel B6.3. De kolom '%verwerving' geeft het verwachte percentage (van de ondernemers) dat bereid is grond af te staan; de kolom '%actief' is het percentage van de ondernemers dat bereid is een nieuwe rol in het gebied te vervullen. Tevens wordt '%actief' gebruikt om het areaal te schatten dat beschikbaar is voor inpassing; '%stoppen' het percentage van de ondernemers dat waarschijnlijk op korte termijn het bedrijf gaat beëindigen. Tot slot heeft '%dwars' betrekking op de geïnterviewden die dwars zullen gaan liggen bij elke verandering.

Tabel B6.3 Verwacht gedrag van verschillende doelgroepen

Type	%verwerving a)	%actief a)	%stoppen	%dwars
Honkvaste veteranen	0	0	80	80
Honkvaste ondernemers	0	0	20	20
Honkvaste afbouwers	0	0	0	0
Omsch. naar recreatie	0	50	0	0
Omsch. andere bedr.tak	0	0	0	0
Inpassers natuur/recr	0	80	20	20
Verhuizers ander gebied	100	0	0	0

a) Voor uitleg van deze kolommen: zie de tekst boven de tabel.

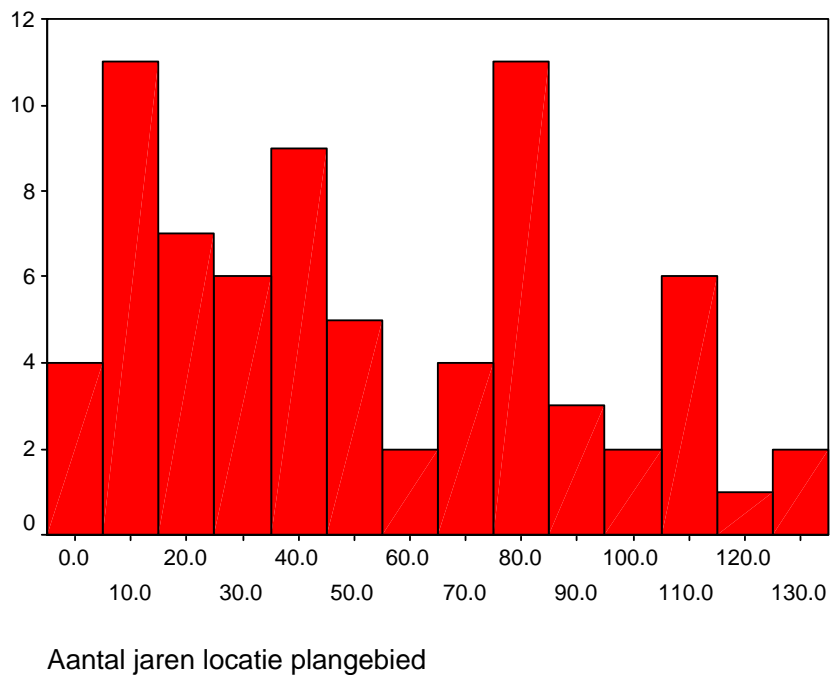
De psychologische invalshoek levert per doelgroep en per gebied de volgende schattingen van effecten:

- het beschikbare areaal dat verworven kan worden;

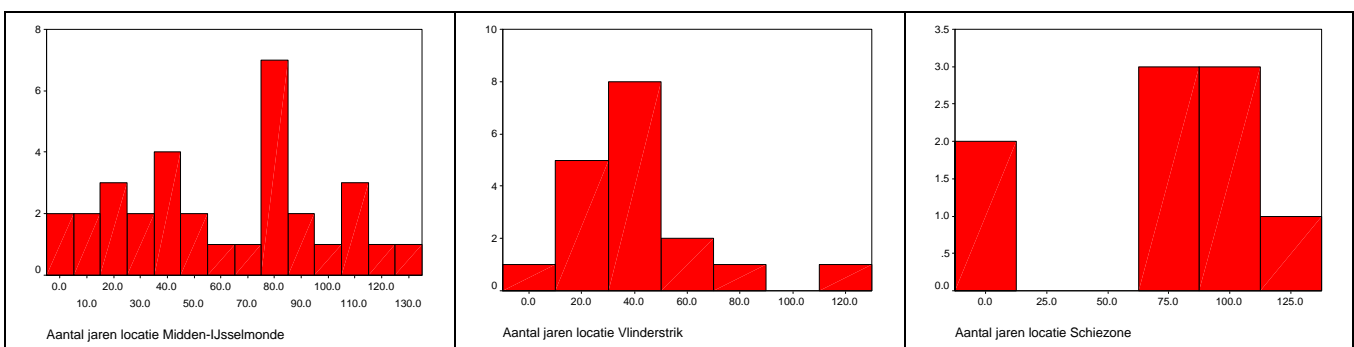
- het beschikbare areaal voor inpassing natuur/recreatie;
- het areaal dat vrijkomt door bedrijfsbeëindiging, waarbij overlap is met de twee voorgaande effecten;
- het aantal personen (actoren) waarmee onderhandeld zou moeten worden;
 - het aantal personen dat een rol in het nieuwe gebied zou kunnen vervullen;
 - het aantal personen dat op (korte) termijn het bedrijf beëindigt.

Bijlage 7 Histogrammen emotionele binding

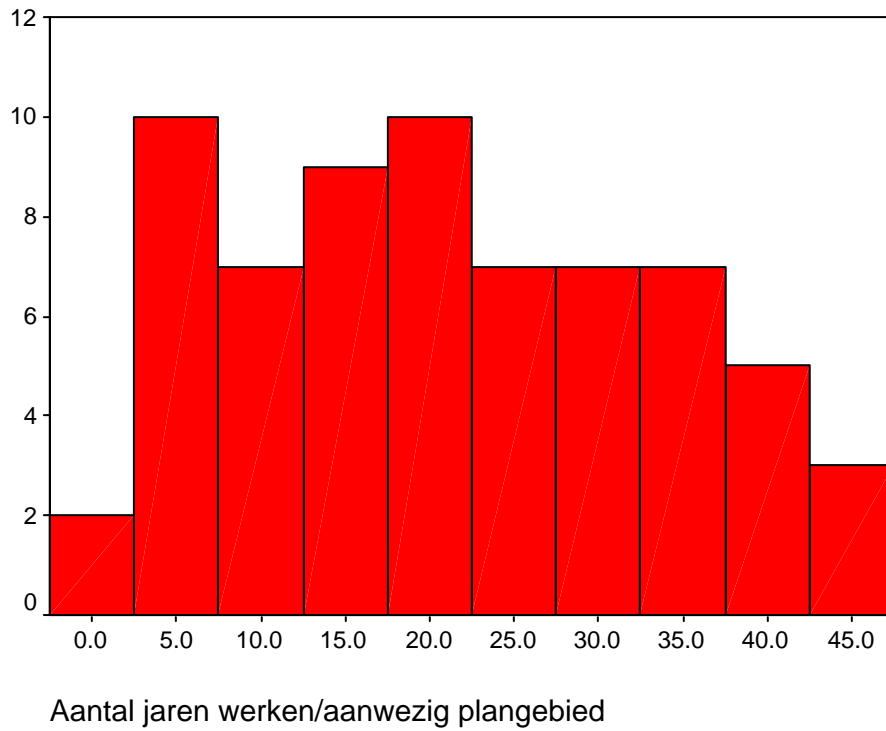
In deze bijlage zijn histogrammen opgenomen die de emotionele binding van de geïnterviewde agrariërs met hun woon- en werkgebied typeren. Telkens is een overzichtsfiguur gegeven, gevolgd door een figuur per gebied.

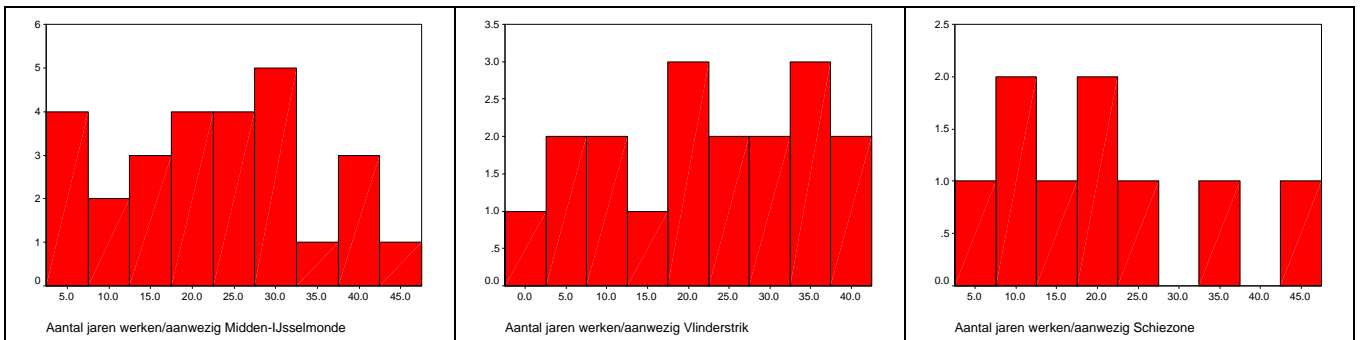
Figuur B7.1 Aantal jaren dat de familie van de respondent aanwezig/werkzaam is op de huidige locatie in het plangebied. Aantal personen per categorie

Figuur B7.2 Aantal jaren dat de familie van de respondent aanwezig/werkzaam is op de huidige locatie in het plangebied, onderverdeeld naar respectievelijk Midden-IJsselmonde, Vlinderstrik en Schiezone. Aantal personen per categorie

Figuur B7.3 Aantal jaren dat de respondent aanwezig/werkzaam is in het plangebied. Aantal personen per categorie

Figuur B7.4 Aantal jaren dat de respondent aanwezig/werkzaam is in het plangebied, onderverdeeld naar respectievelijk Midden-IJsselmonde, Vlinderstrik en Schiezone. Aantal personen per categorie

Bijlage 8 Achtergrondberekeningen bij de perspectieven van de land- en tuinbouwsectoren in het plangebied

Akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt

Akkerbouwbedrijven komen vooral voor op Midden-IJsselmonde. Uit tabel 2.3 bleek dat de gemiddelde omvang van de bedrijven in dit gebied vrijwel gelijk is aan die van Nederland (respectievelijk 36 en 38 ha). In een LEI-studie voor de provincie Noord-Holland is voorspeld dat het aantal akkerbouwbedrijven in die provincie tussen 2002 en 2015 met 40% zou dalen ofwel met ongeveer 3% per jaar (Smit en Venema, 2004). Het aantal geïnterviewden dat zegt te zullen stoppen als de plannen doorgaan bedraagt 20; dat is een ruim 30%. De aanname lijkt redelijk dat deze boeren en tuinders ook onder een autonoom scenario binnen een periode van 10 jaar zullen stoppen; het gaat dan om 3% per jaar, wat even veel is als voor Noord-Holland is voorspeld. In Noord-Holland zou het gemiddelde bedrijfsareaal op akkerbouwbedrijven toenemen van 40 ha in 2002 naar 55 ha in 2015 ofwel met ongeveer 30% in 10 jaar. Om deze trend bij te houden zouden de akkerbouwbedrijven in het plangebied gemiddeld met 10 ha moeten groeien in de komende 10 jaar. Volgens tabel 4.1a komt er op Midden-IJsselmonde 207 ha vrij bij stoppers. Het vrijkomende areaal is onvoldoende om de overige bedrijven met gemiddeld 10 ha in diezelfde periode te laten groeien. Daarnaast zou een sterkere noodzaak tot schaalvergroting of andere aanpassingen kunnen ontstaan door de veranderingen in het Europese Suikerbeleid (Smit et al., 2005b), wat nog niet meegenomen is voor Noord-Holland (Smit en Venema, 2005). Bij autonoom beleid zou de ruimte voor 'blijvers' om te groeien op het eiland zelf dus aan de krappe kant zijn.

Vollegrondsgroentebedrijven komen voornamelijk op Midden-IJsselmonde voor, soms gecombineerd met akkerbouw. In de studie voor Noord-Holland (Smit en Venema, 2004) is voor die provincie een afname van het aantal bedrijven in deze sector met 50% voorzien tussen 2002 en 2015. In dezelfde periode neemt het gemiddelde bedrijfsareaal 89% toe. Qua oppervlaktetoename zou dit in de orde van grootte zijn zoals aangegeven bij de akkerbouw (10 ha erbij in 10 jaar).

Melkveehouderij

Voor Noord-Holland wordt tussen 2002 en 2015 een daling van het aantal melkveebedrijven met 35% verwacht en een stijging van het gemiddeld aantal melkkoeien per bedrijf met 38% tot 73¹ (Smit en Venema, 2005). De verwachte daling van het aantal melkveebedrijven in Noord-Holland ligt in dezelfde orde van grootte als bij de akkerbouw (3% per jaar). In de Vlinderstrik en de Schiezone bedraagt het aantal stoppers onder PMR respectievelijk 32 en 10%. Aangenomen dat deze boeren en tuinders ook in het autonome scenario binnen 10 jaar zouden stoppen is dit voor de Vlinderstrik gemiddeld en voor de Schiezone lager dan gemiddeld; in dit laatste gebied is echter het aantal inpassers relatief groot. In de Vlinderstrik en de Schiezone zouden de 'blijvers' (alle 'niet-stoppers') gemid-

¹ Dit aantal betreft de melkkoeien. Het aantal runderen in tabel 2.3 omvat ook het jongvee.

deld kunnen groeien met respectievelijk 17% van gemiddeld ruim 7 ha en 2% van gemiddeld ruim 5,3 ha ¹. Deze groeipercentages zijn duidelijk lager dan de benodigde 30% die voor Noord-Holland is uitgerekend. Daar komt nog bij dat in de Vlinderstrik ruimte nodig is voor de EHS, de HSL en andere infrastructurele werken. Tegelijkertijd is er in deze stedelijke omgeving weinig gelegenheid om buiten het zoekgebied zelf grond te kopen of te pachten om de benodigde schaalvergroting te realiseren. Voor de Schiezone geldt een soortgelijke redenering, met dien verstande dat daar volgens geïnterviewden bouwprojecten klaar staan voor uitvoering. In een autonoom scenario zou er dus onvoldoende grond zijn voor de benodigde schaalvergroting in de melkveehouderij in zowel de Vlinderstrik als de Schiezone.

¹ Bij deze berekening is aangenomen dat de benodigde areaaluitbreiding even groot is als die van het aantal koeien.